

UNIVERZITET PRIVREDNA AKADEMIJA U NOVOM SADU

DOKTORSKA DISERTACIJA

**GLOBALIZACIJA I STANJE PRIVREDE
U REPUBLICI SRBIJI**

Mentor
Prof. dr Marko Carić

Doktorant
Abdassalam Ali Mnfid

Novi Sad, 2020.

UNIVERZITET PRIVREDNA AKADEMIJA U NOVOM SADU
FAKULTET ZA EKONOMIJU I INŽENJERSKI MENADŽMENT U NOVOM SADU

KLJUČNI PODACI O ZAVRŠNOM RADU

Vrsta rada:	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora:	Abdassalam Ali Mnfid
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)	Prof. dr Marko Carić, redovni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu
Naslov rada:	Globalizacija i stanje privrede u Republici Srbiji
Jezik publikacije (pismo):	Srpski, latinica
Fizički opis rada:	Uneti broj: Stranica: 201 Poglavlja: 7 Referenci: 165 Tabela: 14 Slika: 14 Grafikona: / Priloga: /
Naučna oblast:	Ekonomska uža naučna oblast
Predmetna odrednica, ključne reči:	Globalizacija, zemlje u razvoju, tranzicija, privreda, inovacije.
Izvod (apstrakt ili rezime) na jeziku završnog rada:	Predmet istraživanja je sagledavanje kompleksnog odnosa između fenomena globalizacije svetske privrede i uticaja na privredu Republike Srbije. S obzirom da činjenicu da globalizacija utiče na proces tranzicije zemalja centralne i istočne Evrope ka tržišnoj ekonomiji, a time i na priliv inostranog kapitala, osnovni cilj istraživanja usmeren je na analizu uticaja procesa globalizacije na privredni rast i razvoj, a u tom smislu i na finansiranje privrede Republike Srbije. Globalizacijom je Republika Srbija nesumnjivo, postala deo sveta, jača se konkurencija, podiže se i nivo uvoza i izvoza. Značaj za privredni rast svih zemalja, a posebno zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji, a time i

	<p>Republike Srbije, imaju strana ulaganja, koja su značajna u strukturnim promenama proizvodnje i izvoza. U Republici Srbiji je proces tranzicije i formiranja osnova za tržišni način privređivanja usporen, zbog otežanih procesa privatizacije, koja je stvorila uslove za nastanak monopolske tržišne strukture, u nedostatku čvrstih zakonskih odredaba. Liberalno organizovano tržište, na kome privredni subjekti ne mogu svojim delovanjem ugroziti proklamovane tržišne slobode, uslovljeno je procesima integracije, regionalizacije i globalizacije, kao i uslovima koje diktiraju i nameću vodeće ekonomije današnjice. Afirmacijom novih informaciono-komunikacionih tehnologija, značaj prostora kao faktora regionalnog rasta i razvoja se značajno smanjio, pri čemu su se javile velike promene, počev od poimanja regiona, njegove neodvojivosti od geografskog prostora i zajednice u njemu, do poimanja regiona u smislu entiteta. Na značaju dobijaju faktori privrednog rasta razvoja, karakteristični za privređivanje u ekonomiji, temeljenoj na znanju i inovacijama.</p>
<p>Datum odbrane: (Popunjavanje naknadno odgovarajuća služba)</p>	
<p>Članovi komisije: (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)</p>	<p>1. Prof. dr Marko Carić, redovni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu - <i>mentor</i> 2. Prof. dr Maja Kovačević, vanredni profesor, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu - <i>predsednik Komisije</i> 3. Prof. dr Lazar Ožegović, vanredni profesor, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu – <i>član Komisije</i></p>
<p>Napomena:</p>	<p>Autor doktorske disertacije potpisao je sledeće Izjave: 1. Izjava o autorstvu, 2. Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada i 3. Izjava o korišćenju. Ove Izjave se čuvaju na fakultetu u štampanom i elektronskom obliku.</p>
<p>UDK:</p>	<p>316.32:338(497.11)(043.3)</p>

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
FACULTY OF ECONOMICS AND ENGINEERING MANAGEMENT IN NOVI SAD

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Abdassalam Ali Mnfid
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	Prof. Dr. Marko Carić, Full Professor, Faculty of Law, Faculty of Economics and Justice in Novi Sad, University of Business Academy in Novi Sad.
Title:	Globalization and the state of the economy in the Republic of Serbia
Language of text (script):	Serbian, latin
Physical description:	Number of: Pages 201 Chapters 7 References 165 Tables 14 Illustrations 14 Graphs / Appendices /
Scientific/artistic field:	Economic scientific field
Subject, Key words:	Globalization, developing countries, transition, economy, innovation.
Abstract (or resume) in the language of the text:	The subject of the research is the perception of the complex relationship between the phenomenon of globalization of the world economy and the impact on the economy of the Republic of Serbia. Given that the fact that globalization affects the process of transition of Central and Eastern European countries to market economies, and thus the inflow of foreign capital, the main goal of the research is to analyze the impact of globalization on economic growth and development, and in that sense to finance the economy. The Republic of Serbia has undoubtedly become a part of the world with globalization, competition is strengthening, and the level of imports and

	<p>exports is rising. Important for the economic growth of all countries, especially developing countries and countries in transition, and thus the Republic of Serbia, are foreign investments, which are important in the structural changes of production and exports. In the Republic of Serbia, the process of transition and the formation of the basis for the market economy has slowed down, due to the difficult privatization process, which has created the conditions for the emergence of a monopoly market structure, in the absence of strict legal provisions. The liberal organized market, in which economic entities cannot endanger the proclaimed market freedoms, is conditioned by the processes of integration, regionalization and globalization, as well as the conditions dictated and imposed by today's leading economies. and development has decreased significantly, with major changes, starting from the notion of the region, its inseparability from the geographical space and the community in it, to the notion of the region in terms of entities. The factors of economic growth and development, characteristic for the economy in the economy, based on knowledge and innovation, are gaining in importance.</p>
<p>Defended: (The faculty service fills later.)</p>	
<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<p>President: Prof. dr Maja Kovačević, PhD, Associate Professor, Faculty of Economics and Engineering Management in Novi Sad, University of Business Academy in Novi Sad Member: Prof. dr Marko Carić, full professor, Faculty of Law for Economy and Justice in Novi Sad, University of Business Academy in Novi Sad. Mentor Member: Prof. dr Lazar Ožegović, Associate Professor, Faculty of Economics and Engineering Management in Novi Sad.</p>
<p>Note:</p>	<p>The author of doctoral dissertation has signed the following Statements: 1. Statement on the authority, 2. Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and 3. Statement on copyright licenses. The paper and e-versions of Statements are held at the faculty.</p>
<p>UDC:</p>	<p>316.32:338(497.11)(043.3)</p>

SADRŽAJ

1. UVOD	9
1.1. OPŠTA RAZMATRANJA.....	9
1.2. PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA	11
1.3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	12
1.4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	13
2. GLOBALIZACIJA KAO SVETSKI PROCES	14
2.1. DEFINISANJE PROCESA GLOBALIZACIJE	14
2.1.1. <i>Istorijsko utemeljenje procesa globalizacije</i>	14
2.1.2. <i>Pojam globalizacije</i>	17
2.2. EKONOMSKA GLOBALIZACIJA.....	20
2.3. GLOBALIZACIJA SVETSKE EKONOMIJE	23
2.3.1. <i>Ekonomске karakteristike procesa globalizacije</i>	26
2.3.2. <i>Kretanje kapitala u uslovima globalizacije</i>	31
2.3.3. <i>Zaposlenost i radna snaga u uslovima globalizacije</i>	37
2.3.4. <i>Rast siromaštva kao posledica globalizacije</i>	43
3. GLOBALIZACIJA POSLOVANJA.....	48
3.1. GLOBALIZACIJA SVETSKIH TOKOVA	48
3.2. UTICAJ PROCESA GLOBALIZACIJE NA MULTINACIONALNE KOMPANIJE.....	52
3.3. ULOGA TRANSNACIONALNIH KOMPANIJA U PROCESU GLOBALIZACIJE.....	58
3.4. ULOGA I ZNAČAJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U PROCESU GLOBALIZACIJE.....	62
3.4.1. <i>Specifičnosti razvoja menadžmenta malih i srednjih preduzeća u Evropskoj uniji</i>	65
4. GLOBALIZACIJA I ODRŽIVI RAZVOJ.....	67
4.1. POJAM ODRŽIVOG RAZVOJA	67
4.2. CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA.....	69
4.3. GLOBALIZACIJA I RAZVOJ	72
4.3.1. <i>Trendovi globalizacije</i>	74
4.4. ODRŽIVI RAZVOJ I EKONOMSKA POLITIKA.....	75
4.4.1. <i>Ljudski resursi kao faktor ekonomskog razvoja</i>	78

4.4.2.	<i>Tehnološke promene i ekonomski rast</i>	80
4.5.	MODELI EKONOMSKO RASTA I RAZVOJA.....	83
4.6.	STRATEGIJA EKONOMSKOG RASTA.....	86
4.7.	PROBLEMI EKONOMSKOG RASTA I RAZVOJA.....	88
5.	EKONOMSKI ASPEKTI GLOBALIZACIJE I NJEN UTICAJ NA PRIVREDNI RAST	93
5.1.	INTEGRACIONI PROCESI KAO POSLEDICA PROCESA GLOBALIZACIJE	93
5.2.	RAZVOJNA STRATEGIJA U USLOVIMA GLOBALIZACIJE.....	96
5.2.1.	<i>Globalizacija finansijskih tržišta</i>	98
5.3.	MEĐUNARODNO KRETANJE KAPITALA U USLOVIMA GLOBALIZACIJE	102
5.4.	ULOGA I ZNAČAJ INOVACIJA U PROCESU GLOBALIZACIJE.....	105
5.4.1.	<i>Inovacija kao kreator vrednosti</i>	108
5.5.	PRIVREDNI RAST U USLOVIMA GLOBALIZACIJE.....	111
5.6.	POKAZATELJI INOSTRANE ZADUŽENOSTI.....	114
5.6.1.	<i>Ekonomska politika i globalna kriza</i>	116
5.6.2.	<i>Dužnička kriza i razvoj zemalja u razvoju</i>	118
6.	UTICAJ GLOBALIZACIJE NA PRIVREDNI RAZVOJ REPUBLIKE SRBIJE	121
6.1.	STRATEGIJA RAZVOJA PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE.....	121
6.1.1.	<i>Strategija razvoja ekonomskog rasta</i>	124
6.2.	KONKURENTNOST PRIVREDE SRBIJE.....	127
6.2.1.	<i>Analiza konkurentnosti</i>	129
6.3.	INOVATIVNOST U RAZVOJU PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE.....	135
6.4.	PROBLEM RASTA I RAZVOJA U REPUBLICI SRBIJI.....	141
6.5.	INFLACIJA I EKONOMSKI RAST U REPUBLICI SRBIJI.....	147
6.6.	REŠENJA PROBLEMA PRIVREDNOG RASTA I RAZVOJA U REPUBLICI SRBIJI.....	151
7.	ULOGA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U RAZVOJU NACIONALNE EKONOMIJE	156
7.1.	ZNAČAJ SEKTORA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U PRIVREDI REPUBLIKE SRBIJE.....	156
7.2.	RAZVOJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA.....	159
7.3.	UTICAJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA NA PRIVREDNI RAST I RAZVOJ	165
7.4.	RAST I RAZVOJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA.....	168
7.4.1.	<i>Model preduzetničkog menadžmenta</i>	172

7.5.	STRATEGIJE PREDUZEĆA ZA ULAZAK NA INTERNACIONALNA TRŽIŠTA	176
7.6.	BIZNIS INKUBATORI KAO MODEL RAZVOJA PREDUZETNIŠTVA I UTICAJA NA STANJE PRIVREDE	179
7.6.1.	<i>Osnove biznis inkubatora</i>	182
7.6.2.	<i>Biznis inkubatori u Republici Srbiji</i>	183
7.6.3.	<i>Klasifikacija biznis inkubatora</i>	185
8.	ZAKLJUČAK	190
9.	LITERATURA	195

1. UVOD

1.1. OPŠTA RAZMATRANJA

Globalizacija, kao svetska pojava, tokom prethodnih godina, pokrenula je proces stvaranja novih odnosa između država, ljudi i kompanija. Činjenica je da globalizacija otvara mnoga pitanja i dileme i da stvara mnogobrojne rizike i negativne efekte, posebno u slučaju zemalja u razvoju i tranziciji.

Globalna neravnomernost u razvoju, u uslovima dominacije monopolizovanih interesa vodećih globalnih faktora, direktno se reflektuje na unutrašnje odnose i promene u nerazvijenim i tranzicijskim zemljama, u vidu ubrzanog socijalnog raslojavanja, porasta siromaštva i nezaposlenosti, smanjivanja socijalne sigurnosti, zaštite i perspektive, kao i porasta zaduženosti i zavisnosti od svetskih centara finansijske moći.

Međutim, globalizacija ima i drugu, pozitivnu stranu, koju čine mogućnosti koje ona otvara, kao što su modernizacija i proširivanje lokalnih horizonata. Ključno pitanje nije da li prihvatiti ili odbaciti globalizaciju, nego kako iskoristiti mogućnosti koje ona otvara, a istovremeno izbeći rizike koje donosi.

Razumevanje i objektivno razmatranje aktuelnog fenomena globalizacije i pratećih globalnih kretanja, od suštinskog je značaja za uspešnu modernizaciju i demokratsku izgradnju, kako savremenih društava i njihovih institucija, tako i međunarodnog poretka u celini. U tom pogledu, promene sa kojima se suočavaju kompanije, na početku ovog veka, rezultat su uticaja više faktora.

Pored velikog porasta razmene i raspoloživost novih proizvoda i usluga i velike mobilnosti inostranih investicija i kretanja ljudi, drugi faktor predstavlja uticaj savremenih komunikacijskih tehnologija. Ova dva faktora su uticala na promenu moći na tržištu, od proizvođača ka potrošaču, odnosno krajnjem korisniku.

S obzirom na činjenicu da je u ekonomskom smislu, Republika Srbija prostorno mala zemlja, svoje poslovne aktivnosti, a time i privredni rast, može ostvariti jedino, ako se preduzeća internacionalizuju i počnu u većoj meri da posluju na inostranim tržištima. Za sada rezultati privrednog rasta Republike Srbije nisu zadovoljavajući, jer je prisutno oslanjanje na masovnu proizvodnju, ali i prevelik asortiman robe u izvozu, što ne može biti dugoročna strategija za izlazak na inostrana tržišta.

Slabljenje spoljnotrgovinskih rezultata Republike Srbije, a prvenstveno izvoza, javlja se zbog nedovoljne konkurentnosti domaćih proizvođača na inostranom tržištu, što znači da domaća preduzeća nemaju sposobnost da na inostranom tržištu budu uspešnija, od drugih preduzeća, iz iste oblasti poslovanja. Izvozni potencijal privrede Republike Srbije karakteriše niska konkurentnost, sa visokim stepenom diverzifikacije, ali i malim efektom ekonomije obima.

Tome je doprinela i činjenica da je Republika Srbija dugo godina bila izolovana, u odnosu na svetsko tržište, kao i činjenica da je sa dolaskom nove ekonomske vlasti, kreiranje odgovarajućeg ambijenta za rast i razvoj domaćih preduzeća, teklo sporo, pri čemu taj proces i dalje teče nedovoljno brzo, a samim tim ni privredni rast ne može biti na zadovoljavajućem nivou.

Ipak, postepeno prihvatanje savremenih trendova u odvijanju finansijskih transakcija, koje je privrednom sistemu Republike Srbije nametnuo proces globalizacije, govori o postepenom napretku tržišta kapitala i otvaranju za strane investitore.

1.2. PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja je sagledavanje kompleksnog odnosa između fenomena globalizacije svetske privrede i uticaja na privredu Republike Srbije. S obzirom da činjenicu da globalizacija utiče na proces tranzicije zemalja centralne i istočne Evrope ka tržišnoj ekonomiji, a time i na priliv inostranog kapitala, osnovni cilj istraživanja usmeren je na analizu uticaja procesa globalizacije na privredni rast i razvoj, a u tom smislu i na finansiranje privrede Republike Srbije.

Globalizacijom je Republika Srbija nesumnjivo, postala deo sveta, jača se konkurencija, podiže se i nivo uvoza i izvoza. Značaj za privredni rast svih zemalja, a posebno zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji, a time i Republike Srbije, imaju strana ulaganja, koja su značajna u strukturnim promenama proizvodnje i izvoza.

U Republici Srbiji je proces tranzicije i formiranja osnova za tržišni način privređivanja usporen, zbog otežanih procesa privatizacije, koja je stvorila uslove za nastanak monopolske tržišne strukture, u nedostatku čvrstih zakonskih odredaba. Liberalno organizovano tržište, na kome privredni subjekti ne mogu svojim delovanjem ugroziti proklamovane tržišne slobode, uslovljeno je procesima integracije, regionalizacije i globalizacije, kao i uslovima koje diktiraju i nameću vodeće ekonomije današnjice.

Afirmacijom novih informaciono-komunikacionih tehnologija, značaj prostora kao faktora regionalnog rasta i razvoja se značajno smanjio, pri čemu su se javile velike promene, počev od poimanja regiona, njegove neodvojivosti od geografskog prostora i zajednice u njemu, do poimanja regiona u smislu entiteta. Na značaju dobijaju faktori privrednog rasta razvoja, karakteristični za privređivanje u ekonomiji, temeljenoj na znanju i inovacijama.

S obzirom na činjenicu da globalizacija utiče na proces tranzicije zemalja centralne i istočne Evrope ka tržišnoj ekonomiji, a time i na priliv inostranog kapitala, osnovni cilj istraživanja usmeren je na analizu uticaja procesa globalizacije na privredni rast i razvoj, a u tom smislu i na finansiranje privrede Republike Srbije.

Globalizacijom je Republika Srbija nesumnjivo, postala deo sveta, jača se konkurencija, podiže se i nivo uvoza i izvoza.

1.3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Osnovna karakteristika savremenog društvenog i ekonomskog života zemalja, čini stanje međuzavisnosti, te na taj način, globalizacija predstavlja međuzavisnost i globalnu povezanost, na širokom prostoru.

Na osnovu definisanog problema, proističe **osnovna hipoteza** istraživanja, koja glasi:

Uticaj procesa globalizacije na nacionalnu ekonomiju, preduslov je za ostvarivanje privrednog rasta i razvoja Republike Srbije.

Sa ciljem sveobuhvatne analize uticaja globalizacije, a na osnovu opšte hipoteze, u okviru rada postavljene su i pomoćne hipoteze, koje glase:

- Razmatranje aktuelnog fenomena globalizacije i pratećih globalnih kretanja, od suštinskog je značaja za uspešnu izgradnju savremenih društava i njihovih institucija.
- Postepeno prihvatanje savremenih trendova u odvijanju finansijskih transakcija, dovodi do napretka tržišta kapitala i otvaranja za strane investitore.

1.4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U istraživanju će se primenjivati nekoliko naučnih metoda:

- deskripcije,
- analize,
- sinteze,
- indukcije,
- dedukcije,
- komparacije,
- studije slučaja,
- metode sistemskog pristupa i
- savremenih metoda operacionih istraživanja.

Istraživački postupak podrazumeva primenu niza pomenutih naučnih metoda, radi definisanja kompleksnosti odnosa između globalizacije svetske privrede i njenog uticaja na nacionalnu privredu.

U tom pogledu, istraživanje se sprovodi kroz utvrđivanje međuzavisnosti i globalne povezanosti, na širokom prostoru, sa posebnim akcentom na stanje privrede u Republici Srbiji.

2. GLOBALIZACIJA KAO SVETSKI PROCES

2.1. DEFINISANJE PROCESA GLOBALIZACIJE

2.1.1. Istorijsko utemeljenje procesa globalizacije

Istraživanjem aspekata procesa globalizacije, poslednjih decenija, bavi se veliki broj istraživača, najrazličitijih profesionalnih vokacija (Pečujlić, 2002). Pored te okolnosti, činjenica je da ne postoji potreban nivo analitičnosti u istraživanju ovog fenomena. Naprotiv, veliki broj istraživača kompleksa globalizacije se sve više razilaze u svojim analizama (Miletić, 2005).

Proces globalizacije u 19. veku, temeljio se najvećim delom na integraciju tržišta sirovina. Period od 1870. godine, pa sve do početka Prvo svetskog rata, označio je veliki tehnološki pomak u sektoru saobraćaja, što je doprinelo uklanjanju mnogih barijera u spoljnoj trgovini.

U periodu između dva svetska rata, dolazi do zastoja, s obzirom na to da u vreme Velike ekonomske krize, koja je trajala od 1929. godine do 1933. godine, dolazi do produbljenja krize, smanjenja spoljne trgovine, investicija i proizvodnje.

Usmeravajući pažnju na period od polovine prethodnog veka, pa nadalje, stručnjaci ističu tri faze globalizacije svetske privrede (Gračanac, 2005):

- prva faza traje od završetka Drugog svetskog rata i traje do kraja šezdesetih godina prošlog veka;
- druga faza traje u periodu osme decenije prošlog veka;
- treća faza započinje krajem osme decenije prošlog veka i traje do danas.

U prvoj fazi, glavnu ulogu ima međunarodna trgovina. U periodu od završetka Drugog svetskog rata, dolazi do jačanja saradnje, posebno među privredno najrazvijenijim zemljama, što je imalo za posledicu, približavanje nivou razvijenosti u privredno vodećim zemljama.

U drugoj fazi, tokom osme decenije prošlog veka, javlja se dominacija stranih direktnih investicija. U tom pogledu, konkurencija između transnacionalnih korporacija postaje sve izraženija.

Treću fazu, koja je započela krajem osme decenije prošlog veka i traje sve do danas, karakteriše tehnologija, kao naznačajniji faktor njenog ispoljavanja, pri čemu posebno mesto pripada internet tehnologiji (Gračanac, 2005).

S kraja 20. i početkom 21. veka, tržište se globalizuje, utičući na taj način da nacionalne ekonomije postanu integrisani deo globalne ekonomije. Pečat globalizacije na početku 21. veka. predstavljaju savremene informaciono-komunikacione tehnologije, kao i njihova primena u poslovanju multinacionalnih kompanija i drugih poslovnih sistema (Ćuzović i Sokolov-Mladenović, 2014).

Razvojem interneta, multinacionalne kompanije prepoznaju ovaj novitet kao resurs za povećanje konkurentskih prednosti, ali i poslovnih performansi na globalnom tržištu, čija primena dovodi do reinženjeringa celokupnog razvoja novih poslovnih formata trgovine uslugama, robom i kapitalom (Turban i sar., 2003).

Globalizacija ima značajne pozitivne ekonomske efekte, koji proizilaze iz delimične integracije međunarodne proizvodnje i prometa. Kao takva, nosi sa sobom brojne rizike i poremećaje, koji se ogledaju u primerima sve veće ekonomske, ali i šire društvene ranjivosti pojedinih država, kao što su:

- nestalni tokovi kapitala;
- spekulativno obaranje deviznih kurseva,
- finansijske krize i
- nepredvidiva promena alokacije radnih mesta.

Veliki broj istraživača, fenomen globalizacije proučava u domenu premise, da se prvenstveno radi o procesu međuprodiranja i uticaja različitih civilizacija. S druge strane, druga grupa istraživača ukazuje na aktuelne probleme savremenog društva, koji su na najrazličitije načine povezani sa globalizacijom:

- ❖ ekološki,
- ❖ demografski,
- ❖ migracioni,
- ❖ politički,
- ❖ vojni.

Globalizacija nema samo privrednu dimenziju, nego se proteže na sva područja života. U ekonomskom smislu, ona predstavlja pristup radu, kapitalu i sirovinama, na svim tržištima, kao i proizvodnju za sva ta tržišta, što bi trebalo da dovede do mogućnosti alokacione efikasnosti, smanjenju transakcijskih troškova, kao i povećanju trgovine (Menciger, 2002).

Od svih promena koje su se javljale tokom prethodnih decenija, globalizacija nesumnjivo spada u red onih koje izazivaju najviše nedoumica u pogledu njenog dejstva. Za njene tokove, zainteresovan je poslovni svet, ali je ona i predmet političkih, kulturoloških, socijalnih i drugih proučavanja (Pokrajac, 2001).

Kao takav, fenomen globalizacije označava: aktuelni tehnološki, društveni, politički, ekonomski i kulturološki proces i često se tretira kao prelaz u novu epohu, sa novim karakteristikama, koje se zasnivaju na sve većim tehnološkim mogućnostima.

U tom pogledu, fenomen globalizacije je neophodno tretirati u okviru njegovog uticaja na: ekonomske, društvene i političke sisteme, kao i politike i procese reformi, koji predstavljaju instrumente u postizanju razvoja ljudskog društva.

2.1.2. Pojam globalizacije

Globalizacija kao homogenizacija nacionalnih ekonomija, predstavlja snažan civilizacijski poduhvat, koji obuhvata:

- tehnološku,
- ekonomsku,
- političku,
- kulturnu i
- naučnu dimenziju života.

U tom smislu, globalizacija podrazumeva visok stepen međuzavisnosti nacionalnih ekonomija i kao takva, rezultat je snažnog tehničko – tehnološkog progressa i podrazumeva ujednačavanje i homogenizaciju proizvoda, kvaliteta, ekoloških standarda, približavanje nivoa dohotka i kvaliteta života, na svetskom nivou.

U studijama različitih autora, postoje sličnosti i razlike u interpretaciji pojma globalizacije. Ipak, većina njih se slaže u oceni da se radi o globalnom društvenom fenomenu, od velikog značaja za razvoja i sudbinu čovečanstva (Mitrović, 2003).

Ipak, većina autora, koja se bavi pitanjem globalizacije, slaže se da postoje tri pravca u definisanju globalizacije, u okviru kojih postoji mogućnost razlikovanja velikog broja varijanti (Dicken, 2003):

- Prva grupa autora, koja podržava tezu da se pod globalizacijom podrazumeva mit, odnosno ideološka maska, kojom se prikrivaju stvarni procesi transformacije svetskog kapitalističko sistema jesu skeptici (kako se ova grupa naziva u literaturi). Oni ukazuju da empirijski podaci govore o višem stepenu integracije u periodu 1870 – 1914. godine, nego kad je reč o integraciji danas, kao

i da je nacionalna država još uvek značajan faktor, što sve vodi ka tome da se pre može govoriti o internacionalizaciji odnosa, nego o njihovoj globalizaciji.

- Drugi pravac o teorijama globalizacije čine autori, koji naglašavaju širinu, dubinu i intenzitet promena koje su se u skorije vreme dogodile u svim oblastima života. S obzirom na činjenicu da su te promene obuhvatile čitav svet, oni taj skup nazivaju globalizacija i u literaturi, ovi autori su poznati kao hiperglobalisti. Ovi autori ukazuju na to da se sada živi u svetu bez granica, u kome "nacionalno" nema nikakvog značaja, te da je globalizacija novi ekonomski, kao i politički i kulturni poredak.

- Treća grupa autora, koja je istorijski i najrazuđenija i koju je teško objediniti, prihvata činjenicu da pojam globalizacije predstavlja koncept kojim se najbolje mogu opisati globalni odnosi i procesi, s kraja 20. i početka 21. veka. Oni ističu shvatanje globalizacije, kao protivrečnog procesa, gde se u prvi plan ističu tenzije koje postoje u savremenom svetu, koje ga kreiraju i koje ga čine nejasnim i neodređenim.

Jedinstvene definicije kompleksa globalizacije nije moguće naći u literaturi, jer globalizacija predstavlja proces u kome se objedinjavaju ljudske aktivnosti i ljudski zivoti, kroz povezivanje velikog broja društvenih aktivnosti, na regionalnom, kontinentalnom i planetarnom nivou (Beker, 2005).

Prema raširenim mišljenjima u literaturi, globalizacija je planetaran proces koji ide ka prestrukturaciji svetske ekonomije, u smeru:

- ❖ uspostave jedinstvenog sistema;
- ❖ novoj preraspodeli svetskog bogatstva;
- ❖ gubitku kulturnih identiteta i
- ❖ homogenizaciji kultura (Brdar, 2003).

U tom pogledu, fenomen globalizacije predstavlja važan izazov za ekonomsku nauku (Stefanović, 2002). Ključna odrednica globalizacije je rastuća isprepletanost pojedinih država i regiona, koja se ispoljava paralelno sa

liberalizacijom, kako robnih, tako i finansijskih tokova, na svetskom tržištu. Dinamiku globalizacije je moguće pratiti u različitim oblastima: industriji, investicijama, potrošnji, kao i informacionoj tehnologiji.

Kao takav, fenomen globalizacije, ima različite aspekte, počev od toga da se za njegov pojam vezuju različiti termini, te se u 60-im godinama najčešće upotrebljavala reč deregularizacija, što je podrazumevalo smanjivanje propisa unutar zemalja i između zemalja.

Zatim, 80-ih godina se upotrebljavao izraz internacionalizacija, što je označavalo ulazak mnogih zemalja u međunarodnu trgovinu, kao i sve veću međuzavisnost nacionalnih ekonomija. U periodu 90-ih pojavljuje se reč globalizacija ili mundijalizacija za označavanje jedinstvenog svetskog tržišta.

Većina naučnika se slaže da ovi termini označavaju isto, s tim što globalizacija potiče iz anglosaksonskih jezika, a mundijalizacija iz francuskog i španskog. Ipak, svi se slažu da ovi pojmovi označavaju ekonomsku ideologiju neoliberalizma (Peinado, 1999).

Gotovo sve definicije fenomena globalizacije, koje su brojne, ukazuju na ispoljavanje svojevrsne kompresije vremena i prostora (Pečujlija, 2002). Sasvim je očigledno da se prostor i mesto, ne mogu više identifikovati u smislu sredine, u kojoj se odigravaju mnogobrojne društvene i ekonomske aktivnosti.

U geografskom kontekstu, prostor je dislociran od mesta i njime se danas obuhvataju gotovo sve tačke planete. Geografska dislociranost je sve manje ograničavajući činilac u obavljanju određene ekonomske aktivnosti. S druge strane, pojedini događaji sve su dinamičniji, što nadalje podrazumeva da su svetski proizvodi na raspolaganju u svakom momentu, daleko najvećem delu čovečanstva.

U tom kontekstu, globalizacija se mora razumeti kao nalašeno protivurečan istorijski proces, profilisan međusobnim uticajem većeg broja neizvesnih i teško merljivih činilaca, među kojima je tehnologija svakako najznačajniji i najdinamičniji faktor. Kao proces ujedinjavanja čovečanstva, globalizacija se ne može razmatrati samo sa jednog stanovišta (Marković, 2004).

2.2. EKONOMSKA GLOBALIZACIJA

Globalizacija je u svojoj suštini proces:

- ekonomskog,
- političkog,
- socijalnog i
- kulturnog delovanja na nadnacionalnom nivou.

Važna determinanta procesa jeste tehnološki razvoj, koji omogućava prostorno i vremensko smanjivanje sveta.

Globalizacija je usmerena na intenziviranje ekonomskih i društvenih odnosa, van državnih granica, što dovodi do sve većeg međusobnog uticaja globalnih i lokalnih dešavanja (Beker, 2005).

Pod globalizacijom se podrazumeva nužni, na tehnologiji zasnovan proces, koji učvršćuje ekonomske i političke, kao i naučne, kulturne i socijalne odnose među ljudima, različitih zemalja i podneblja. Globalizacije je u suštini, ekonomske prirode i označava brzu integraciju ekonomija, širom sveta, kroz: proizvodnju, trgovinu, finansijske tokove, razmenu tehnologije i interkulturalna kretanja.

Ekonomski aspekt globalizacije, sa čije tačke gledišta se globalizacija najviše razmatra, podrazumeva sveopštu liberalizaciju kapitalnih i trgovinskih tokova, na međunarodnom planu. Savremena globalizacija praćena je velikim brojem globalnih trendova, počevši od:

- jačanja ekološke svesti širom sveta;
- kulturne, etničke i religijske disproporcije;
- globalne polarizacije i sve dubljeg jaza između bogatih i siromašnih;
- disproporcije u prirastu stanovništva;

- dominantnog i rastućeg uticaja subjekata i podstrekača globalizacije;
- globalne ekonomske konsolidacije i
- formiranja trilaterale¹ u međunarodnim ekonomskim odnosima.

Ekonomska globalizacija nameće potrebu da sve zemlje intenzivno učestvuju u međunarodnoj ekonomskoj saradnji i procesu razmene dobara, usluga, rada i kapitala. Veća integracija u međunarodne ekonomske i trgovinske tokove, posebno je važna za male zemlje, s obzirom da ograničenje resursa i nedovoljna domaća proizvodnja nameću potrebu za većim uvozom.

S druge strane, uvoz nameće potrebu za većim izvozom, kako bi rastući uvoz mogao da se finansira. Prilagođavanje izazova globalizacije je važan zadatak svih zemalja da bi postigli osnovni ekonomski cilj, a to je rast životnog standarda svih građana (Đurić i sar., 2016).

U današnje vreme, efekti globalizacije su upravo oni ekonomskog karaktera, a ogledaju se u:

- nivoima međunarodne ekonomske integracije,
- dominaciji transnacionalnih kompanija, koje trguju i investiraju po čitavom svetu;
- integraciji međunarodnog finansijskog tržišta, sa liberalizovanim kretanjima kapitala;
- globalnoj mobilnosti svih faktora proizvodnje;
- redukovanoj mogućnosti nacionalnih država, da vode autonomnu politiku i sprovode funkcije države blagostanja (Hirts & Tompson, 1999).

¹ Trilateralala u svojoj osnovi podrazumeva tri institucionalna stuba međunarodne ekonomije, na kojima se zasniva međunarodni ekonomski poredak i kao takva, obuhvata: Međunarodni monetarni fond - MMF, Međunarodnu banku za obnovu i razvoju - IBRD (osnovanim na Bretonvudskoj konferenciji 1944.godine) i Svetsku trgovinsku organizaciju (osnovanu 1994.godine). Ova tri institucionalna stuba međunarodne ekonomije odnose se i na formiranje tri velika regionalna bloka, tj. centra moći: SAD, Zapadna Evropa i Azija.

Jedan od procesa koji je u velikoj meri uticao na ubrzavanje procesa globalizacije je tehnološki napredak, prvenstveno u oblasti informacione i telekomunikacione tehnologije.

Glavni instrumenti ostvarivanja ovog procesa su liberalizacija i deregulacija međunarodnih trgovinskih i finansijskih tokova.

Dve ključne poluge ekonomske globalizacije su globalizovanje:

- ❖ proizvodnje i
- ❖ finansija.

Centralni kanali njihovog globalizovanja su:

- ❖ strane direktne investicije (SDI) i
- ❖ međunarodna trgovina (Stefanović, 2002).

U poslednje dve decenije, u pogledu stranih direktnih investicija, zabeležen je brži godišnji rast u odnosu na svetsku trgovinu, a svetska trgovina je s druge strane, brže rasla od svetskog GDP-a. Svetski stok SDI u 1997. godini iznosio je 3,5 triliona dolara.

Glavni vlasnici pomenutog stoka i nosioci stranih direktnih ulaganja su velike i srednje transnacionalne kompanije, kojih ima oko 53000, sa 448000 svojih afilijacija širom sveta. Ove kompanije su ostvarile 1997. godine ukupne prodaje od 9,5 triliona dolara, s tim da izvoz gotovo u potpunosti zamenjen stranim direktnim investicijama (World Investment Report, 1999).

Svakako, okvir do koga je globalizacija najdalje dosegla jesu međunarodne finansije. Promene, u pogledu međunarodnih finansija, ograničavajuće su za suverenitet nacionalnih država u oblasti monetarne i fiskalne politike, koji više nisu u toj meri oslonjeni na nacionalne finansijske sisteme, već postaju delovi transnacionalnih finansijskih struktura. Finansije su ključni mehanizam koji objedinjuje ove tržišne procese u jednu mrežu, u kojoj se uspostavljaju relativne cene svih usluga, dobara i kapitala (Jakšić, 1997).

2.3. GLOBALIZACIJA SVETSKE EKONOMIJE

Ekonomsku globalizaciju determiniše eliminacija međunacionalnih barijera, u cilju:

- neometanog i brzog protoka proizvoda,
- usluga i
- faktora proizvodnje.

Reč je o uspostavljanju jedinstvenog svetskog tržišta, čijim stvaranjem se značajno snižavaju transakcioni troškovi i ubrzavaju procesi međunarodne razmene.

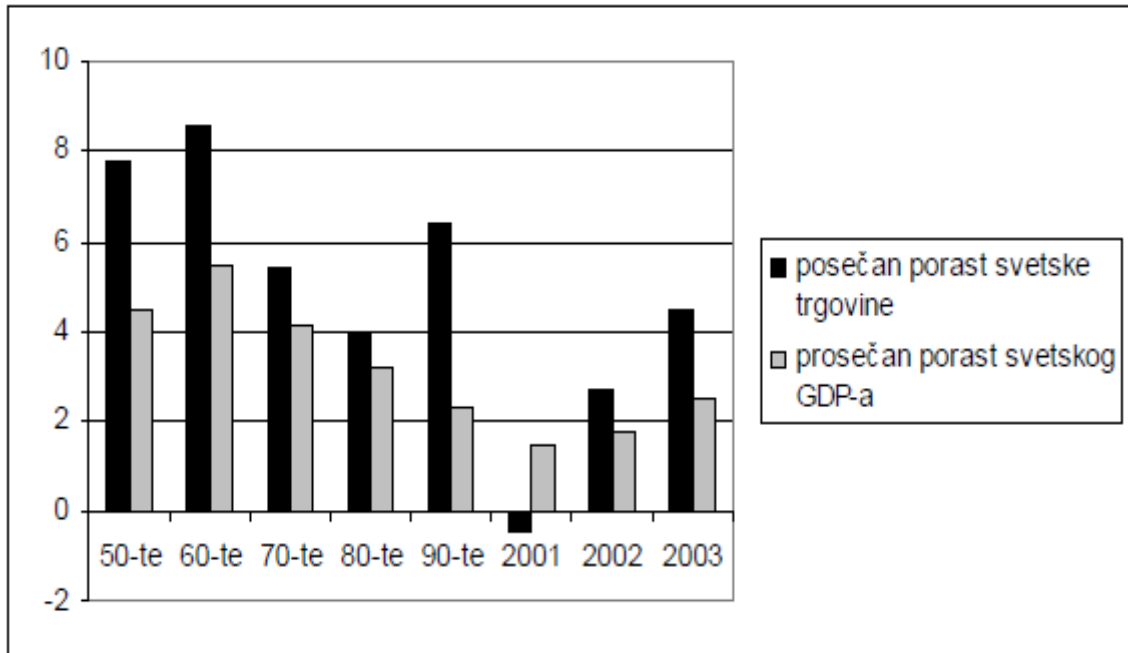
U pogledu ekonomije, poslednje dve decenije prihvaćen je veliki broj međunarodnih trgovinskih sporazuma, na polju liberalizacije svetske trgovine smanjenja, a s druge strane, u pojedinim slučajevima, došlo je do potpunog napuštanja kontrole kretanja kapitala, na nacionalnom nivou, te se u tom smislu, napori za dalju liberalizaciju i dalje nastavljaju (Radonjić, 2005).

S tim u vezi, sam proces globalizacije se manifestuje kroz brži rast svetske trgovine, u odnosu na proizvodnju (Grafikon 1).

Važna karakteristika savremenih trgovinskih tokova ogleda su u porastu broja regionalnih integracija, u konceptu zona slobodne trgovine, koja podrazumeva:

- ugovorni odnos dve ili više zemalja,
- na bilateralnoj ili multilateralnoj osnovi,
- kojim se ukidaju carine i smanjuju necarinske barijere.

Grafikon 1. Dinamika rasta svetske proizvodnje i trgovine (u %)

Izvor: WTO, 2003, International Trade Statistics.

Broj regionalnih integracija, poslednjih decenija, značajno se povećao, te su u najvećem broju sporazuma, učesnice zemlje u razvoju (ZUR) i zemlje u tranziciji iz Centralne i Istočne Evrope (ZUT).²

Najbitnija karakteristika trgovinskih trendova, u prethodne tri decenije je veliki porast učešća ZUR i ZUT, u svetskoj trgovini. Na taj način, prosečna stopa, na osnovu koje je rasla svetska trgovina u prethodnim decenijama bila je 10%, dok je prosečna stopa, na osnovu koje je rastao izvoz ZUR i ZUT bila 12%, što je znatno dovelo do povećanja njihovog udela u svetskoj trgovini i to sa 25% na 32.3%.

² Razvijene zemlje (RZ – Kanada, SAD, EU, EFTA, Norveška, Švajcarska, Island, Lihtenštajn, Japan, Australija, Novi Zeland); Zemlje u tranziciji (ZUT – zemlje bivšeg SSSR-a, zemlje Centralne i Istočne Evrope, Baltičke zemlje i Balkanske zemlje); Zemlje u razvoju (ZUR – ostale zemlje).

Ovome je svakako doprineo intenzivan proces:

- ❖ privatizacije,
- ❖ liberalizacije i
- ❖ deregulacije trgovinskih i finansijskih tokova.

Sve ovo je dovelo do dinamike tržišne utakmice, a time i do rasta konkurencije na domaćim tržištima. Takođe, došlo je i do velikog porasta priliva inostranog kapitala.

Tabela 1. Zemlje iz regiona prema Indeksu globalne konkurentnosti
(2017-2018)

Zemlje regiona	2017	2018
Albanija	80	76
BiH	90	91
Bugarska	51	51
Hrvatska	66	68
Mađarska	48	48
Makedonija	/	84
Crna Gora	73	71
Rumunija	52	52
Slovenija	35	35
Srbija	70	65

Izvor: WEF, 2018.

Nacionalni i svetski odnosi zamenjuju uloge. Ranije su dominantnu ulogu imali nacionalni odnosi. Međutim, u veoma dugom vremenskom intervalu, ekonomski najrazvijenije privrede su određivale oblike i mehanizme međunarodnih odnosa, namećući drugim zemljama i svetskoj zajednici u celini određene oblike privredne saradnje.

U suštini, unutrašnji ekonomski odnosi su bili osnovni, dok su međunarodni imali sekundarni značaj. U uslovima poslovanja koje dominantno determiniše fenomen globalizacije, ekonomske aktivnosti poprimaju suprateritorijalnu dimenziju, što za posledicu ima naglo širenje ekonomskih transakcija u čitavom svetu.

Brza difuzija transnacionalnih, proizvodnih, finansijskih i trgovinskih mreža, imala je za posledicu njihov prodor u nacionalne teritorijalne granice, koje se sve manje poklapaju sa nacionalnim ekonomskim prostorom. Usled toga, kapacitet države za regulaciju globalnih ekonomskih tokova, počinje da erodira (Tadić, 2006).

Globalizacije je dovela do erozije nacionalnih suvereniteta. U strogo ekonomskom smislu, nacionalne države su sve manje bile u mogućnosti da regulišu privredne procese (Marković, 2006). Proces globalizacije svetskog tržišta, praćen konvergencijom makroekonomskih politika pojedinih zemalja, kao i homogenizacija ekonomskih aktivnosti, predstavlja dominantnu karakteristiku savremenih privreda (Arandjelović, 2004).

2.3.1. Ekonomske karakteristike procesa globalizacije

Savremeni talas globalizacije doveo je do velikog rasta finansijskih tržišta i mobilnosti kapitala, pri čemu se sam proces globalizacije odvija putem snažnog spleta sila, povezanih sa:

- tehnološkim promenama,

- međunarodnom ekonomskom integracijom i
- sazrevanjem domaćeg tržišta u razvijenim zemljama (Koter, 1988).

U tom pogledu, osnovne karakteristike finansijskih tržišta su:

- ❖ Velika mobilnost kapitala i uspon internacionalizovanih tržišnih struktura, koji direktno deluju na nacionalnu regulativu,
- ❖ Nagla internacionalizacija i sveukupna globalizacija finansijskih tržišta,
- ❖ Deregulacija i internacionalizacija (uz međunarodna pravila i nadzor) cirkularno snaže jedna drugu i odvajaju je od nacionalne regulative,
- ❖ Nacionalna monetarna politika suštinski gubi svoju automnost, jer više ne može biti introvertno okrenuta ka domaćim realnim agregatima, nego ekstrovertno ka međunarodnim tokovima kapitala,
- ❖ Brze i sveobuhvatne finansijske inovacije (Petrović, 1999).

Na proces internacionalizacije odnosno globalizacije finansijskih tržišta, utiče više faktora, ali najjači uticaj imaju:

- deregulacija tržišta,
- liberalizacija tržišta,
- konkurencija,
- tehnološki napredak i
- pomeranje težišta međunarodnog tržišta ka institucionalnim investitorima.

Cornet i Saunders su istakli šest prednosti i tri glavna nedostatka globalizacije. Prema ovim autorima glavne prednosti globalizacije mogu biti:

- Diversifikacija rizika – međunarodne aktivnosti pružaju mogućnost da se diversifikuju domaći rizici;
- Ekonomija obima – ekspanzija izvan domaćih granica potencijalno može sniziti prosečne operativne troškove poslovanja;

- Inovacije – nove produktne inovacije ponuđene na međunarodnom tržištu mogu generisati ekstra profite;
- Izvori sredstava – međunarodna ekspanzija omogućava finansijskim institucijama da pronađu jeftinije i dostupnije izvore sredstava;
- Odnosi sa klijentima – internacionalizacija omogućava finansijskim institucijama da održavaju kontakte sa domaćim multinacionalnim korporacijama sa kojima te finansijske institucije posluju;
- Zaobilaženje propisa – domaća regulativa nije primenljiva na sve internacionalne aktivnosti, pa se u inostranstvu mogu koristiti povoljniji lokalni propisi npr. u pogledu visine obaveznih rezervi ili visine poreskih stopa, što može uticati na rast neto profitabilnosti (Cornet & Saunders, 1999).

Takođe, ovi autori su istakli i tri glavna nedostatka globalizacije:

- Informacioni troškovi i troškovi monitoringa – međunarodna ekspanzija uvećava izloženost finansijskih institucija riziku naplate, pa prema tome zahteva i dodatne informacione troškove i troškove monitoringa.
- Nacionalizacija/eksproprijacija – promene u stranim vladama mogu dovesti do nacionalizacije i oduzimanja osnovnih sredstava i imovine filijala u stranim zemljama.
- Fiksni troškovi – fiksni troškovi osnivanja organizacionih delova u inostranstvu mogu biti ekstremno visoki.

Globalizacija, a posebno internacionalizacija kapitala i proizvodnje, odvija se u dva odvojena paralelna procesa, sve intenzivnijeg povezivanja proizvodnih, komercijalnih, finansijskih i tehnoloških centara SAD, Japana i Evrope, kroz transnacionalne korporacije, bankarske i druge finansijske institucije.

Svetski giganti se međusobno povezuju da bi efikasnije odgovorili na fundamentalne izazove današnjice, uz jačanje konkurentskih odnosa unutar tih novih celina. Nakon nekoliko decenija ekspanzije transnacionalne korporacije su postale dominantna snaga svetske privrede.

Težište prodornosti transnacionalnih korporacija u svetskoj privredi, koncentrisano je u njihovom finansijsko – tehnološkom potencijalu, odnosno njihovom presudnom značaju u oblikovanju međunarodne tražnje i svetske proizvodnje (Bajec i Joksimović, 2002).

Proces globalizacije podrazumeva homogenizaciju svih elemenata proizvoda, cena, kvaliteta, ekonomskih kriterijuma, ujednačavanje nivoa dohodaka i drugih kriterijuma na svetskom tržištu. U tom smislu, nije sporno da je osnovni pokretač motiv kompleksa ekonomske globalizacije, maksimizacija mase profita i rast kapitala, što se operativno realizuje u svakom ekonomskom sistemu, preko konkurencij i nastojanja da privredni subjekti postignu što je moguće veću ekonomsku efikasnost.

Načela globalne ekonomske igre u sve jasnijem vidu dobijaju obrise univerzalnosti, zahvaljujući činjenici da svetska privreda u mnogim aspektima sve više postaje integralna. U ovom kontekstu sagledavanja, ekonomska globalizacija reprezentuje sve izraženiji proces povezivanja nacionalnih ekonomija u svetsku privredu, preko svetskog tržišta (Babić, 1999).

Posledice ekonomske globalizacije su mnogobrojne, a najčešće protivurečnog karaktera ispoljavanja na većinu ekonomskih pojava i fenomena, od kojih neke imaju pozitivne, a druge negativne efekte, na kvalitet funkcionisanja pojedinih ekonomskih subjekata, a time i na kvalitet makroekonomske performanse pojedinih država, pa čak i određenih regionalnih integracija. Proces ekonomskih integracija omogućava:

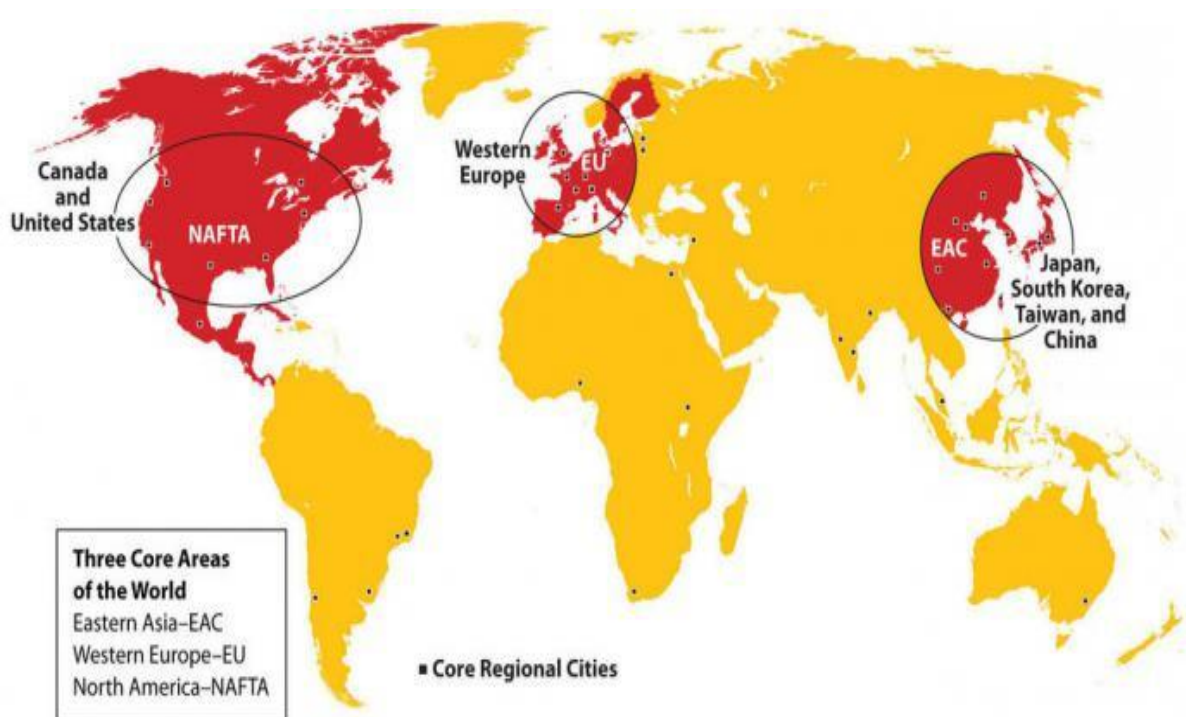
- optimalnu kombinaciju ulaganja proizvodnih faktora u svetskim razmerama,
- ostvarivanje teorijski idealne ekonomije obima.

Ekonomska globalizacija ima za cilj prihvatanje pravila tržišne privrede, što bi rezultiralo formiranjem slobodnog tržišta, slobodnim protokom kapitala, radne snage i ideja, kao i formiranjem jedinstvene valute.

Otvorenost prema tržištu, međunarodna integracija i revolucija u ekonomiji znanja, oblikuju globalizaciju kao proces sa sve manjim mogućnostima država, da utiču na ekonomske procese. S tim u vezi, proces globalizacije pretpostavlja širenje delokruga tržišnih snaga, van nacionalnih granica, tako da se otvaraju nove mogućnosti, kada je reč o pristupu novim fondovima kapitala, novoj tehnologiji i novim tržištima.

Globalizacija podrazumeva sve veću međuzavisnost između zemalja, naročito kada je reč o proizvodnji, trgovini, radnoj snazi, tehnologiji, itd.

Slika 1. Proces globalizacije svetskog poretka

Izvor: Hirst, 1999.

2.3.2. Kretanje kapitala u uslovima globalizacije

Globalizacija, definisana kao rastuća međuzavisnost među ekonomijama, potvrđuje se i sve intenzivnijim kretanjima kapitala na internacionalnom nivou, posebno kada se posmatra kretanje privatnog kapitala ka zemljama u razvoju, koje se posebno intenzivira tokom 90-ih godina.

Takođe, uočljiva je i tendencija promene strukture privatnih investicija, gde dominantnu poziciju zauzimaju strane direktne investicije, uprkos portfolio investicijama i bankarskim kreditima. Strane direktne investicije se javljaju u obliku zajedničkog ulaganja ili potpunog vlasništva.

Pod direktnim investicijama podrazumeva se osnivanje preduzeća, u stranoj zemlji, tzv. matičnog preduzeća, pojedinca ili drupe investitora, tako da investitoru pripadne najmanje 25% kapitala novoosnovanog preduzeća, ali i sa mogućnošću da vrši apsolutnu kontrolu nad njim (Dugalić, 1998).

Jasno je da veliku ulogu u plasiranju SDI imaju multinacionalne kompanije, koje u sve većoj meri predstavljaju vodeće entitete u formiranju svetsko DP i čija se moć ogleda u ogromnoj ekonomskoj snazi i aktivnostima svetskih razmera, internacionalizaciji aktivnosti od istraživanja, do neposrednog plasmana.

Globalno posmatrano, strane direktne investicije beleže konstantan rast tokom poslednjih 30 godina 20. veka, uz povremeni pad, početkom 80-ih i 90-ih. Nakon jakog dinamičnog rasta SDI tokom 1999. i 2000. godine, dolazi do drastičnog pada u kretanju SDI, u periodu 2001-2002. godine.

Uzroke pada SDI u ovom periodu, treba tražiti u:

- ❖ niskim stopama privrednog rasta,
- ❖ poremećajima na finansijskim tržištima i
- ❖ usporavanju procesa privatizacije, u velikom broju zemalja.

U 2002. godini ulazak SDI je opao za 21%, na 561 milijardu dolara (SAD), što je činilo svega polovinu iznosa SDI u 2000. godini. Opadanje ulaska SDI u nacionalne ekonomije, pogodio je sve privrede, izuzev privrede Centralne i Istočne Evrope, koje su zabeležile rast ulaska SDI od 15%. Glavne destinacije SDI ostaju razvijene zemlje sa 71% učešća, dok je zabeležen rast učešća zemalja u razvoju sa 18%, tokom devedesetih na 25% u 2002. godini (UNCTAD, World Investment Report, 2004).

Posmatrajući kretanje SDI i trgovine, od velikog je značaja, kada je u pitanju proces globalizacije, jer podaci ukazuju da se povezanost ekonomija ostvaruje preko SDI u većoj meri, nego trgovinom, ali ne treba izvući zaključak da su proizvodnja, trgovina i SDI međusobno nezavisni. S tim u vezi, važno je naglasiti da su pomenuti činioci blisko povezani putem multinacionalnih kompanija, u kojima se ostvaruje 2/3 svetskog izvoza roba i usluga.

Kada je reč o porekli SDI, podaci ukazuju na njihovu razuđenost i geografsku nejednakost, bez obzira da li je reč o poreklu ili destinaciji SDI.

U tabeli 2. prikazano je procentualno učešće u svetskim stranim direktnim investicijama. Podaci u tabeli, ukazuju na promene koje su se desile, a koje se tiču procentualnog učešća pojedinih ekonomija u SDI, na svetskom nivou. Tokom dužeg vremenskog perioda, SDI iz SAD, Velike Britanije i nekoliko zemalja kontinentalne Evrope, imale su dominantnu poziciju u svetskim razmerama.

Od 50-ih do 70-ih godina 20. veka, svetske SDI su se nalazile pod dominacijom TNK iz SAD, koje su ostvarivale između 40-50% svetskih SDI, ali taj period istovremeno predstavlja i period jačanja pozicija pojedinih ekonomija, kada je u pitanju SDI.

Pomenuto je dovelo do toga da je došlo do pada učešća SDI iz vodećeg dvojca (SAD – Velika Britanija) za polovinu, dok istovremeno dolazi do rasta SDI iz Nemačke sa 1,2% na 8,5% i Japana sa 0,7% na 6,2%, koji je nakon 1985. godine zauzeo značajno mesto u svetskoj raspodeli SDI (UNCTAD, World Investment Report, 2002).

Tabela 2. Procentualno učešće u pojedinim ekonomijama u svetskim SDI

Zemlja	1975	1985	1995	2000
SAD	44.0	35.5	24.3	20.8
Velika Britanija	13.1	14.2	10.6	15.1
Japan	5.7	6.2	8.3	4.7
Nemačka	6.5	8.5	9.0	7.4
Francuska	3.8	5.2	7.2	8.3
Holandija	7.1	6.8	5.8	5.5
Kanada	3.7	6.1	4.1	3.4
Švajcarska	8.0	3.5	4.9	3.9
Italija	1.2	2.4	3.8	3.0
Švedska	1.7	1.5	2.5	1.9
Total	94.8	89.9	80.5	74.0

Izvor: UNCTAD, World Investment Report.

Nakon 1985. godine, došlo je do ubrzanja aktivnosti koje su se odnosile na SDI u kojima je Japan imao vodeću ulogu, tako da je njegovo učešće početkom 90-ih iznosilo 12%, nakon čega je došlo do pada investicionih aktivnosti, što je rezultiralo padom učešća SDI iz Japana, na svega 6% u 2000. godini (UNCTAD, World Investment Report, 2000).

Paralelno sa rastom učešća pojedinih zemalja u SDI na svetskom nivou, dolazi i do porasta broja zemalja, koje se javljaju kao izvori SDI, tako da danas 33 zemlje daju milijardi dolara SDI u poređenju sa svega 10 zemalja u 1985. godini i što je još važnije, jeste povećanje broja zemalja jeste rezultat rasta TNK iz zemalja u razvoju, tako da danas one učestvuju sa 12%, u ukupnim svetskim SDI.

Kada se posmatra destinacija SDI, dolazi se do rezultata koji ukazuju na to da se veći deo kretanja SDI dešava između razvijenih zemalja. Tokom 2000. godine, blizu 67% svetskih SDI je otišlo ka razvijenim zemljama, a nešto manje od 1/3 ka zemljama u razvoju.

Pre nekoliko decenija, bilo je jednostavno razlikovati zemlje koje predstavljaju izvore od zemalja koje predstavljaju krajnju destinaciju SDI. Danas, kao posledica globalizacije, to više nije tako jednostavno, jer je došlo do široke disperzije u kretanju SDI, naročito nakon osamdesetih godina, tako da je krajem 2000. godine, čak 51 zemlja prijavila upliv SDI od 10 miliona dolara, u odnosu na 17 zemalja, koje su to učinile u 1985. godini.

Takođe, kao rezultat rasta SDI u svetskim razmerama, jeste porast broja zemalja u razvoju sa sedam u 1985. godini na 24 u 2000. godini (UNCTAD, World Investment Report, 2001).

U tom smislu, u pogledu globalizacije i kretanja kapitala, može se reći da je jasno, da još uvek postoji snažna koncentracija kapitala u vodećim svetskim ekonomijama i da se veći deo transfera kapitala obavlja između njih. Ipak, mora se ukazati na promene koje se dešavaju, posebno kada je reč o kretanju kapitala, odnosno mora se ukazati na pojavu novih izvora i destinacija SDI, kao što su

tranzitorne zemlje i zemlje Istočne Azije, uključujući i Kinu, kao potencijalno vodeću ekonomsku silu 21. veka.

Globalni uticaji tokova kapitala podstakli su:

- proces socijalne denacionalizacije i slabljenje nacionalnih država i
- eroziju njenih kontrolnih i upravljačkih moći širom sveta. posebno u

Globalni uticaju tokova kapitala, posebno su podstaknuti u nerazvijenim delovima sveta (Stojanović, 2016).

S tim u vezi, porastu nejednakosti vodi tendencija, da stopa prinosa na kapital, brže raste od stope privrednog rasta, što podrazumeva da u slučajevima, da je dohodak veći od kapitala, veća je i akumulacija kapitala, koja u tom slučaju, povećava nejednakost, čija je štetnost ogromna (Piketi, 2015).

Prema većini autora, postoje pretpostavke, da bi SDI trebalo da pružaju veće koristi u odnosu na druge vrsta finansijskih tokova, s obzirom na to da:

- povećavaju domaće stokove kapitala i
- imaju pozitivan uticaj na produktivnost, kroz transfere tehnoloških i menadžerskih stručnosti (Moran et al., 2005).

Sledstveno tome, SDI povećavaju rast u ekonomijama, koje imaju:

- ❖ prave početne uslove,
- ❖ visoke nivoe humanog kapitala,
- ❖ razvoj finansijskog sektora i politike podsticanja slobodne trgovine (Kose et al. 2009).

Globalizacija, kao koncept povezivanja i objedinjavanja kapitala, tržišta roba, usluga, kao i radne snage, u pogledu svetske privrede, predstavlja novi stepen ekonomske i političke integracije država i regiona sveta, uz stepene povezivanja, koji prevazilaze okvire nacionalne države, sa ciljem povećanja ekonomskog rasta, tehnološke revolucije i stvaranja globalne ekonomije sa svetom, bez granica, kao i univerzalnom kulturom (Terzić, 2014).

Promenjene uslove poslovanja na međunarodnom tržištu karakteriše pojava:

- globalnih tržišta,
- globalne konkurencije i globalnih proizvoda.

Države i preduzeća se danas, u modernim uslovima, u internacionalnoj sferi poslovanja, nalaze na važnoj raskrsnici, te se kao osnov postavlja usmeravanje ekonomske politike, u smeru internacionalizacije i globalizacije, što je potrebno za opstanak i razvoj, u novim uslovima poslovanja (Grubor, 2008).

Uložen kapital van nacionalnih granica, stiče multinacionalni karakter i u tom smislu, opravdava se međunarodno kretanje kapitala, kao osnovnog oblika međunarodnog finansiranja. S tim u vezi, uloženi kapital predstavlja ključni činilac globalizacije, jer utiče na:

- privredni rast,
- promenu privredne strukture,
- platni bilans,
- zaposlenost i
- privrednu stabilnost pojedinačnih zemalja.

Međunarodno kretanje kapitala, kao takvo, predstavlja sledeću kariku, koja se javlja pre stranih direktnih investicija. Strane direktne investicije prvenstveno se odnose na plasman privatnog kapitala u inostranstvo, u dugoročnom smislu. Sledstveno tome, strane direktne investicije predstavljaju oblik ulaganja kapitala u preduzeće, van matične zemlje, kojim se u tom slučaju, stiče vlasnička kontrola, nad tim preduzećem (Grubor, 2008).

Strane direktne investicije omogućavaju stvaranje velikog broja saradnje, u okviru partnerstava u međunarodnoj ekonomiji, koji s jedne strane, predstavljaju više od uobičajenih tržišnih transakcija, a s druge strane, manje od spajanja i pripajanja preduzeće (Đorđević, 2012).

2.3.3. Zaposlenost i radna snaga u uslovima globalizacije

Globalizacija, kao rezultat ekonomske liberalizacije i promena na polju tehničkog progressa i informacionih tehnologija, otvara nova pitanja i postavlja nove zadatke, posebno kada je reč o radnoj snazi i zaposlenosti.

Razvoj svetske ekonomije suočava se sa trendovima, poput problema koji se ogleda u nedostatku resursa, kao i starenja stanovništva sa daljim razvojem procesa globalizacije. Uspešne svetske ekonomije su ekonomije, koje se zasnivaju na primeni znanja i inovacijama.

Globalizacija u različitom stepenu utiče na životni standard različitih vrsta radnika u svim zemljama, a samim tim, unela je značajne promene, kada je reč o svetskoj ekonomiji i izložila ljude novim globalnim izazovima.

Prva promena koja se desila u procesu proizvodnje, jeste da je globalizacija uspela da odvoji kretanje stope rasta od stope zaposlenosti, odnosno da uzlazno kretanje stope rasta, ne podrazumeva automatski rast zaposlenosti. Ipak, stanacija nedvosmisleno uzrokuje pad zaposlenosti.

U pogledu produktivnosti, može se reći da je ona rasla od Drugog svetskog rata, do danas, a posebno tokom devedesetih godina, kao rezultat ubrzanih tehničko – tehnoloških promena.

Na to ukazuju podaci iz agroindustrije SAD, gde je u 1948. godini, jedna proizvodna jedinica proizvodila 13 proizvoda, a 1996. godine ta ista jedinica je proizvodila čak 106 jedinica, što je rast od 715%. Zvanični podaci SAD ukazuju da je produktivnost rasla po stopi od 1.89% godišnje, u period od 1946. godine do 1996. godine (Economic Reasrech Center, 2000).

Kada se posmatra uticaj globalizacije na kretanje zaposlenosti, mora se napraviti jasna razlika u pogledu uticaja globalizacije na razvijene i nerazvijene zemlje.

U pogledu razvijenih, prva promena koja se desila, odnosi se na činjenicu da se od 1960. godine povećavao broj zaposlenih u sektoru usluga, u odnosu na broj zaposlenih, u sektoru proizvodnje. U periodu od 1980. godine do 1993. godine, otvoreno je blizu 18 000 000 radnih mesta u sektoru usluga u EU, dok je u SAD otvoreno blizu 22 000 000, što je rezultiralo, da je danas blizu 75% radne snage u razvijenim zemljama, zaposleno u sektoru usluga.

U isto vreme, došlo je do pada od 0.4% godišnje, u stopi zaposlenosti u proizvodnju u EU, dok je taj pad u SAD iznosio 0.2% godišnje (Dicken, 2004). Ipak, kad se posmatraju razvijene zemlje, moguće je uočiti razlike, koje se odnose na kreiranje novih radnih mesta.

U SAD je tokom devedesetih godina proško veka kreirano 22 000 000 novih radnih mesta, što je podrazumevalo da je stopa rasta zaposlenosti bila tri puta veća nego u EU, a za 50% veća nego u Japanu. Kada se posmatra dalje nezaposlenost u razvijenim zemljama, uočava se da je od 1970. godine do 1996. godine došlo do veliko porasta stope nezaposlenosti u razvijenim privredama. S druge strane, u EU, stopa nezaposlenosti je početkom 90-ih iznosila 12%, dok je u SAD iznosila 5%, a u Japanu ispod 4%.

Procesi globalizacije imaju veliki uticaj, kako na zaposlenost, tako i na lične aspekte svakodnevnog života, a time i na preoblikovanje institucija, koje izledaju spolja iste, ali su u unutrašnjem smislu, u velikoj meri promenjene. I dalje se govori o poslu, porodici, tradiciji, međutim, ove kategorije samo nose istu ljušturu, a suština se menja, jer one više nisu odgovarajuće za zadatke, koje obavljaju (Beck, 1996).

S tim u vezi, najveći neuspeh globalizacije jeste nesposobnost da se održi zaposlenost, s obzirom na činjenicu da rast profita nije povezan sa društvenim razvojem. Bezizlazna situacija je posebno izražena na tržištima nerazvijenog sveta, na kojima se radna snaga i izdržljivost testiraju na izrabljivačke uslove rada, kao i nesigurnost radnih mesta (Stojanović i Mandić, 2016).

Tabela 3. Procentualno kretanje stopa nezaposlenosti u zemljama članicama Evropske unije

	Stopa nezaposlenosti mladih				Razmera nezaposlenosti mladih			
	2012.	2013.	2014.	2015.	2012.	2013.	2014.	2015.
Belgija	19,8	23,7	23,2	22,1	6,2	7,3	7	6,6
Bugarska	28,1	28,4	23,8	21,6	8,5	8,4	6,5	5,6
Češka	19,5	18,9	15,9	12,6	6,1	6	5,1	4,1
Danska	14,1	13	12,6	10,8	9,1	8,1	7,8	6,7
Nemačka	8	7,8	7,7	7,2	4,1	4	3,9	3,5
Estonija	20,9	18,7	15	13,1	8,5	7,4	5,9	5,5
Irska	30,4	26,8	23,9	20,9	12,3	10,6	8,9	7,6
Grčka	55,3	58,3	52,4	49,8	16,1	16,5	14,7	12,9
Španija	52,9	55,5	53,2	48,3	20,6	21	19	16,8
Francuska	24,4	24,8	24,1	24,7	8,9	8,9	8,5	9,1
Hrvatska	42,1	50	45,5	43	12,7	14,9	15,3	14,3
Italija	35,3	40	42,7	40,3	10,1	10,9	11,6	10,6
Kipar	27,7	38,9	35,9	32,8	10,8	14,9	14,5	12,4
Latvija	28,5	23,2	19,6	16,3	11,5	9,1	7,9	6,7
Litvanija	26,7	21,9	19,3	16,3	7,8	6,9	6,6	5,5
Luksemburg	18	16,9	21,2	17,3	5	4	6	6,1
Mađarska	28,2	26,6	20,4	17,3	7,2	7,3	6	5,4
Malta	14,1	13	11,8	11,8	7,2	6,9	6,2	6,1
Holandija	11,7	13,2	12,7	11,3	6,6	7,7	7,1	7,7
Austrija	9,4	9,7	10,3	10,6	5,6	5,7	6	6,1
Poljska	26,5	27,3	23,9	20,8	8,9	9,1	8,1	6,8
Portugalija	38	38,1	34,7	32	14,1	13,3	11,9	10,7
Rumunija	22,6	23,7	24	21,7	6,9	7,1	7,1	6,8
Slovenija	20,6	21,6	20,2	16,3	7,1	7,3	6,8	5,8
Slovačka	34	33,7	29,7	26,5	10,4	10,4	9,2	8,4
Finska	19	19,9	20,5	22,4	9,8	10,3	10,7	11,7
Švedska	23,7	23,6	22,9	20,4	12,4	12,8	12,7	11,2

Izvor: Obadić, str. 134.

Sociološki gledano, otpočinjanje procesa sociološke globalizacije, preko nivoa zaposlenosti, proizvodnje, distribucije i potrošnje, podrazumeva da se kompanije internacionalizuju i da privatno vlasništvo dobija svetske dimenzije. Zaposlenost se ostvaruje preko konkurencije na svetskom tržištu, što doprinosi porastu profita kompanija (Grandov, 2009).

Otvorena tržišta, u globalnom poretku, nisu obezbedila ekonomski porast, niti napredak javnog blagostanja. Trgovina, koja se uvećala velikom brzinom, nije dovela do:

- sveobuhvatnijeg privrednog rasta,
- širenja bogatstva i
- smanjenja nezaposlenosti (Sol, 2011).

Ideja pojačane trgovine ne podrazumeva i podsticanje društvenog rasta, jer se kapital vezuje za privatni interes, koji u velikoj meri ne zna za javni interes, odnosno ignoriše njegove zahteve.

Stopa rasta američke privrede, koja je utvrđena kao prosečna i koja predstavlja generator globalnih ekonomskih trendova, u periodu od 50-ih do 80-ih godina prošlog veka iznosila je oko 3,75%, dok je u periodu od 80-ih, te sve do danas, manja je od 3% (Stojanović i Mandić, 2016).

. Dominantnost stranog vlasništva, kao i razdvajanje nacionalnog vlasništva, u sve većoj meri, ali i mesta proizvodnje, podstakli su:

- procese društvenog propadanja,
- degradaciju koncepta socijalne države,
- uklanjanje socijalnih programa,
- uklanjanje socijalnih mera zaštite i
- kraja ideje o punoj zaposlenosti (Kuper, 2007).

U vezi sa navedenim, SAD nikada nisu odustajale od karaktera globalnog poretka, te u tom smislu ni od moćne nacionalne države.

Nesposobnost da se održi zaposlenost, s obzirom na rast profita, koji nije povezan sa društvenim razvojem, najveći je neuspeh globalizacije. U tom smislu, velike stope nezaposlenosti, ukazuju na to da je iznevereno obećanje globalizacije, koje je bilo usmereno na to da će oslobođene tržišne sile, pokrenuti međunarodne energije i na taj način podstaknuti globalni privredni razvoj. Na taj način bi se stvorili uslovi, koji bi omogućavali prevazilaženja degradirajućeg efekta nezaposlenosti.

Uticajem globalizacija tržišne radne snage, stvoreni su uslovi, koji su doveli do toga da je radna snaga ostala bez zaštite socijalne države, te su iz tog razloga zaposleni, prisiljeni osnovnim životnim, egzistencijalnim, razlozima, primoreni da rade u izrabljivačkim uslovima. Posebno je ozbiljna situacija na tržištima nerazvijenog sveta, na kojima se osim radne snage, testira i njena izdržljivost na teške, izrabljivačke uslove rada, kao i na nesigurnost radnih mesta (Stojanović i Mandić, 2016).

Globalizacija, kao pokret u defanzivi, ima dva međusobno suprotna toka:

- ❖ jedan, koji vodi stvaranju jedinstvenog, međuzavisnog, sveta i
- ❖ drugi, koji vodi dubokim polarizacijama, sukobu svetova (Mirović i Matić, 2007).

U današnjim uslovima, globalizacija više nije tako poželjan koncept, s obzirom na činjenicu da je podstakla mnogo retrogradnih socijalnih procesa, ali i tehnoloških zabuna, koji su doveli do obezvređivanja humanističkih sadržaja ljudske egzistencije.³

Na ovu činjenicu ukazuje i to da sve više opada promet kapitala i trgovine i dolazi do rasta nacionalnih ograničenja u ekonomiji, a kao najizraženije, SAD više nisu dominantna ekonomska (Stiglic, 2013).

³ Retrogradni procesi nisu svinastali uticajem globalizacije, ali ovaj koncept nije uspeo da spreči retrogradne socijalne procese ili da njihov ih neutrališe, te su ovi procesi rasli sa jačanjem koncepta globalizacije.

Ipak, globalni procesi predstavljaju realnost, koja se ne može ignorisati, mora se uvažavati, a društva koja su još uvek većim delom van njih, moraju im se prilagoditi, kako bi izbegla dalja zaostajanja i obezbedila održiv razvoj. Adaptacija lokalnih društava, novim globalnim uslovima, postaje imperativ aktuelnog vremena, od koga se ne može pobeći.

Međutim, njihova adaptacija nije imperativ, samo zbog toga što im se to nameće na razne načine, od strane globalne elite moći, koja u tome ima svoje interese, već i zbog toga što adaptacija, kao način preuzimanja superiornijih civilizacijskih tekovina i kao način proširivanja lokalnih kulturnih horizonata, predstavlja njihovu vlastitu potrebu.

Sušтина je u tome da u svetu rastuće međuzavisnosti, globalizaciju treba učiniti efikasnim instrumentom razvoja, što znači da je neophodno:

- iskoristiti mogućnosti koje ona otvara,
- izbeći rizik marginalizacije zemalja – posebno najsiromašnijih i
- socijalno raslojavanje i siromašenje, unutar nacionalnih privreda.

Sve ovo zahteva rešavanje niza problema sa kojima se suočavaju zemlje u razvoju i tranziciji, u međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima, s obzirom na to da asocijalna i represivna globalizacija, više produžava agoniju lokalnih društava, nego što je „leči.“

Danas se velike socijalne borbe vode oko demokratske i humane, odnosno autoritarne i nehumane forme globalizacije. Iz tog razloga, oni koji u analizi i tumačenju problema globalne složenosti, uzrokovane globalizacijom, nastoje da iznose svoje primedbe, moraju ipak uvažiti postojanje globalnih trendova (Mirović i Matić, 2007).

Proces globalizacije je zakonit, progresivan i nezaustavljiv put svetskog razvoja. On će se i u buduće ostvarivati i pregovorima i odnosima snaga, uključujući stalno nove zemlje i narode u jedinstven sistem svetske bezbednosti,

razvoja demokratije, privrednog razvoja, razvoja trgovine i finansija i razvoja standarda kvaliteta (Grandov, 2009).

Pitanje opstanka, odnosno nestanka nacionalne države i privrede u vrtlogu globalizacije, u tom smislu, jedno je od ključnih. Države koje se uveliko nalaze na talasima globalizacije, ozbiljno su shvatile neophodnost prilagođavanja unutrašnje ekonomske i političke strukture, uslovima globalizacije (Prvulović, 2001).

U tom pogledu, u budućnoosti je potrebno definisati aktivnu nacionalnu politiku, kao deo opšte politike globalizacije, koja bi kroz određene zakonske regulative, zaštitila pojedine grupe zaposlenih i osmislila programe prekvalifikacije, čime bi omogućila zaposlenima da na brži i jednostavniji način dođu do zaposlenja.

Ovi programi prekvalifikacije bi trebalo da budu kompatibilni, sa stepenom dostignutog tehničko – tehnološkog razvoja u nacionalnoj ekonomiji, ali i fleksibilni, s obzirom na brzinu tehnoloških promena.

Radna snaga u budućnosti bi trebalo da bude osposobljena da obavlja samo usku grupu proizvodnih zadataka, što bi predstavljalo prednost iz dva razloga:

- ❖ obuka bi trajala znatno kraće, uz niže troškove i
- ❖ otvarala bi se mogućnost za brzu prekvalifikaciju.

2.3.4. Rast siromaštva kao posledica globalizacije

Generalno posmatrajući, globalizacija je proces koji sa sobom nosi mnogobrojne pozitivne, kao i značajne, negativne, posledice, koje pored nerazvijenih, izazivaju značajan otpor i u nekim razvijenim zemljama. Ipak, činjenica je da ovaj proces ne podrazumeva prethodnu saglasnost zemalja i

privrednih subjekata, da je neumoljiv i nezaustavljiv i ostavlja na margini sve one koji mu se protive i opiru.

S tim u vezi, proces globalizacije podrazumeva ekonomske procese, koji se odvijaju na bazi brzih tehnoloških promena, koje se ogledaju u jedinstvenoj informacionoj tehnologiji i komunikacionoj promeni, što neminovno predstavlja osnov za brzo i jeftino komuniciranje, koje vodi ka geografskoj razućdenosti kompanija, odnosno preduzeća.

Rukovođeni željom za ostvarivanjem profita i maksimalnim snižavanjem troškova, preduzeća preseljavaju svoje pogone u zemlje koje obiluju jeftinom radnom snagom, tako da se u razvijenim zemljama formiraju industrije znanja, a u manje razvijenim i nerazvijenim, ostaju proizvodni pogoni. Kao takav, proces globalizacije izaziva i pozitivne i negativne efekte na sve aspekte ljudskog života.

Iako je globalizacija predstavljala nagoveštaj da će se otvoriti prostori za rešavanje siromaštva, kao važnog moralnog pitanja čovečanstva, ispostavilo se da su ovi nagoveštaji bili pogrešni, jer je s jedne strane, više trgovine, u velikoj meri uvećalo svetsko bogatstvo, ali je s druge strane, znatna tendencija da se bogatstvo koncentriše u privilegovanim staležima, rezultiralo siromaštvom, usred izobilja (Robinson, 2012).

Sve veći stepen rasta siromaštva i neravnopravnosti, dovodi do toga da polovina stanovništva sveta, nije u mogućnosti da zadovolji osnovne egzistencijalne potrebe. Ranije podsticani programi, koji su bili vezani za zdravstvo i obrazovanje, u današnje vreme su ugašeni i vode ka zaključku da je veliki broj regiona nerazvijenog sveta, u dužem vremenskom periodu, osuđen na globalnu periferiju (Sol, 2011).

Nametanje demokratije na nedemokratski način, siromaštvo i neobuzdane ekonomske nejednakosti, koje su nezaobilazan činilac procesa globalizacije, doveli su do obezvređivanja vrednosti demokratskog modela upravljanja i na taj način, omogućili da se podstakne skepticizam u pogledu demokratije i da dođe do velikog otpora procesa demokratske integracije sveta (Robinson, 2012).

Savremeni svet se umesto globalnog zblizavanja, suočava sa procesom snažnog globalnog razilaženja, s obzirom na to da je ovaj fenomen, istovremeno sa integracijskim procesima, snažno podstakao društvenu dezintegraciju. Potvrda nefunkcionalnosti globalizacije, koja je počela da se ispoljava 2008. godine, tokom ekonomskog sloma, imala je veliki uticaj na rast nepoverenja u pogledu ostvarenja globalnog društva.

Na to ukazuje činjenica da je globalna ekonomija dovela svet do velikih iskušenja, stvarajući na taj način društvo, u kojem dominantu ulogu nad moralnim obavezama, ima materijalizam. U ovom procesu materijalizma, privredni rast nije održa, ni u ekološkom, niti u društvenim smislu, niti postoji spremnost za kolektivno delovanje u pogledu zadovoljavanja zajedničkih potreba (Stiglic, 2013).

Tržišni fundamentalizam i grubi individualizam doveli su do:

- bezobzirne eksploatacije nezaštićenih pojedinaca i
- rastuće društvene dezintegracije.

Ignorisanje činjenice siromaštva, društveno rastrojstva i veoma širok spektar drugih problema, koje su posledica nove ekonomije, potvrđuje konstantnu disfunkcionalnost procesa globalizacije.

Stalna trka za profitom i sopstvenim interesom, doveli su do potpunog nestanka moralne odgovornosti, jer kada je sticanje profita podignuto na nivo najvišeg egzistencijalnog cilja, sve granice moralnog i društveno prihvatljivog ponašanja pojedinaca, su izbrisane.

Diskvalifikacija globalizacije u socijalnom, moralnom, etičkom i ekonomskom smislu su ogromne. U tom pogledu je jasno da se mnoga najvažnija pitanja savremenog svetam, ipak moraju rešavati na globalnom nivou, jer je krah ekonomije produbio ionako veliko nepoverenje prema ekonomiji. Siromaštvo i nejednakosti doveli su do potpune desocijalizacije prostora, koji je dostigao nivo planetarnih razmera (Stojanović, Mandić, 2016).

Danas je je u potpunosti očigledno da se društvena i politička realnost nije razvijala, onako kako je to očekivano na početku poslednje decenije 20-og veka, s obzirom na ekspanziju ekonomske nejednakosti i siromaštva. Ipak, posmatrajući period od 50 godina unazad, uočava se da je došlo do povećanja svetskog bogatstva za oko šest puta, dok je istovremeno siromaštvo u 100, od 174 ispitane zemlje, povećano.

Dosadašnji podaci su pokazali da polovina svetske populacije živi ispod proseka, u pogledu životnih standarda i da 80% svetskog stanovništva poseduje 20% ukupnog svetskog GDP-a, kao i da je prisutna velika razlika i unutar bogatih zemalja.

Predviđa se da će u narednih tri decenije, biti dve milijarde stanovnika više, tako da će se sa problemom siromaštva suočiti blizu 6,5 milijardi ljudi i da se u tom pogledu, postavlja pitanje, kako će se rešiti taj problem (Wolfsohn, 2001).

U tom pogledu, osnovni problem koji je nastao kao posledica globalizacije jeste da je došlo do povećanja stanovnika, koji žive na minimumu egzistencije, a istovremeno, došlo je do povećanja svetskog GDP, koji je u periodu od 1980. godine do 1990. godine, rastao po stopi od 3,2% godišnje, a u periodu od 1990. godine do 2000. godine, po stopi od 2,5%.

Na slici 2. prikazane su najsiromašnije zemlje, koje ostvaruju svega 410\$ po glavi stanovnika. To su uglavnom zemlje Sub – Saharske Afrike, koje su duži vremenski period, tokom svoje istorije, bile kolonije vodećih ekonomija današnjice.

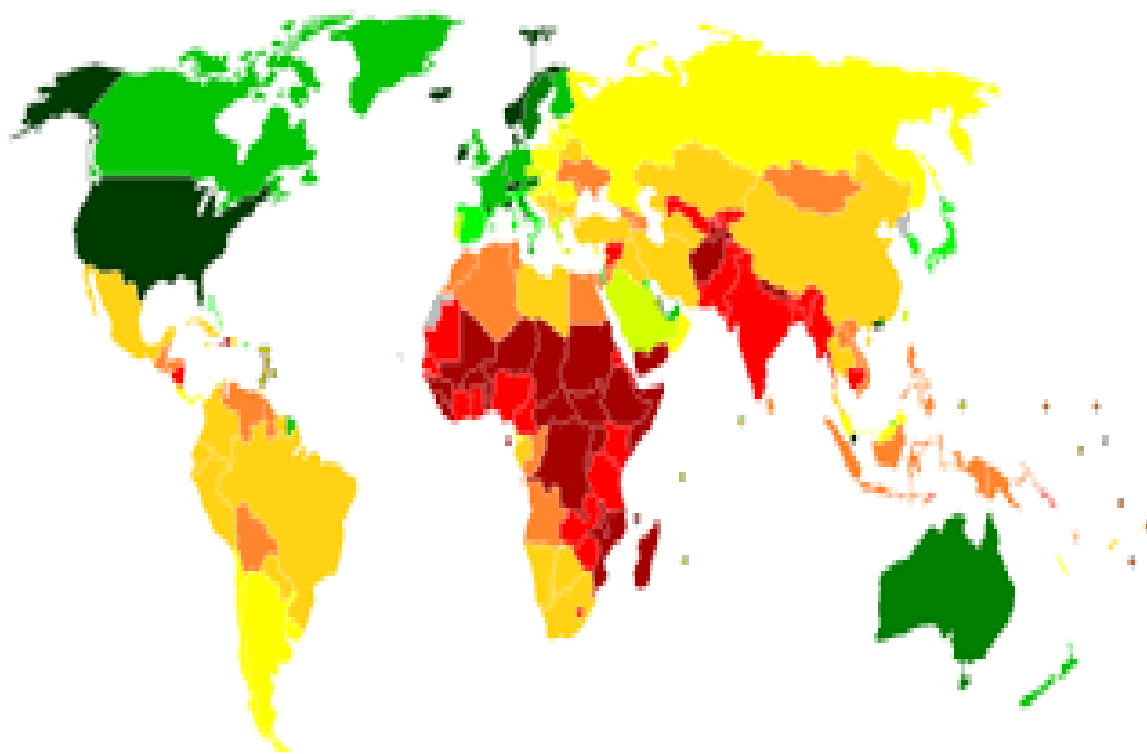
U pozitivnim efektima globalizacije, u vidu ekonomskog prosperiteta, sve manje ljudi živi u blagostanju, dok sa druge strane, sve veći broj ljudi zapada u siromaštvo.

Većina zemalja, čije se stanovništvo nalazi na ivici egzistencije, ima problem prirodnog priraštaja, koji je iznad svetskog proseka. S tim u vezi, ovim zemljama je neophodno pružiti pomoć u cilju ostvarivanja dinamičkih stopa privrednog rasta.

Problem siromaštva, u današnjim uslovima, javlja se na svetskom nivou, podjednako, u svim:

- ❖ religijama,
- ❖ nacijama,
- ❖ kulturama,
- ❖ državama.

Slika 2. Zemlje sa GDP per capita manjim od 410\$

Izvor: Izveštaj Svetske Banke, 2016. godina

3. GLOBALIZACIJA POSLOVANJA

3.1. GLOBALIZACIJA SVETSKIH TOKOVA

Svetsko tržište, kao skup odnosa ponude i tražnje, izvan granica nacionalnih kompanija, u konceptu globalizacije, kao završnice integracije tržišta širom sveta, omogućava da se putem ovog koncepta odražavaju:

- ❖ jeftiniji troškovi transporta,
- ❖ bolja informaciona tehnologiju i
- ❖ oslobađajuća politika smanjenja barijera između zemalja.

U tom kontekstu, današnji svet karakteriše dominacija multinacionalnih, odnosno transnacionalnih kompanija, prisustvo države u privredi, kao i globalizacija svetske ekonomije (Rosić i Veselinović, 2006). Kada se sagledaju uticaji svetske ekonomije, činjenica je da su pozitivne procene brzine kretanja ekonomskog rasta, kao i da su u razvijenim industrijskim ekonomijama, prisutne tendencije smanjenja inflacije.

Međunarodnom trgovinom dominira nastojanje da se uvede načelo slobodnog kretanja robe, kapitala i znanja, na što većem geografskom prostoru. Kretanje ka tom cilju je pod velikim pritiskom najrazvijenijih zemalja sveta, pojedinačno ili preko međunarodnih i regionalnih asocijacija i drugih oblika već izvršenog povezivanja tržišta.⁴

⁴ Posle II svetskog rata došlo je do snažnih promena u prirodi, sadržini i oblicima međunarodne zavisnosti, koja se produbljuje u novim područjima, postaje sve više posredna, pri tome, često sa prividom slobode izbora, za podređene učesnike obuhvata ekonomsku zavisnost, u kompleksnom značenju, kao integralno razvojnu zavisnost.

Na stvarno mesto i ulogu trgovine, posebno spoljne trgovine, na tržištu utiče više različitih činilaca:

- društveno – ekonomski sistem,
- privredni sistem – tržišni i planski,
- nivo razvoja proizvodnih snaga i izvršena podela rada i specijalizacija,
- koncentracija u robnim i finansijskim tokovima,
- diverzifikacija i porast obima potrošnje,
- vrste proizvoda i roba koje su u prometu (Grandov, 2009).

Uticao integracije i koncentracije u kanalima prodaje, doveo je do porasta primene tehnike i tehnologije, u obavljanju međunarodne trgovine, bez obzira na vrstu preduzeća, koja tu trgovinu obavlja. Najvažnije tehničko – tehnološke promene, javile su se nakon tehničke i informatičke revolucije.

Primena nove tehnike i tehnologije, omogućila je:

- rast kapitalne intenzivnosti u trgovini,
- savremeno upravljačko povezivanje proizvodnje i trgovine.

Posledice povećanja integracije i koncentracije, posebno su uticale na organizaciju preduzeća i organizaciju trgovačke mreže, što se najviše ogleda u porastu broja velikih trgovinskih preduzeća:

- ❖ preduzeća, kao mnogofilijalni sistem,
- ❖ slabljenje nezavisnih trgovaca,
- ❖ dominacija velikih integrisanih preduzeća,
- ❖ porast trgovinskih konglomerata,
- ❖ integracija i kooperacija unutrašnje i spoljne trgovine, kroz razvoj transnacionalnih i multinacionalnih preduzeća (Grandov, 2009).

Dinamičan rast stranih direktnih investicija, pripisuje se upravo aktivnostima multinacionalnih i transnacionalnih kompanija, koje imaju važnu ulogu u globalnom investiranju i tokovima SDI. Osnovni pokretač stranih direktnih investicija su više stope profita, koje se mogu ostvariti na tržištima drugih zemalja.

Samim tim, njihova aktivnost ruši granične barijere, utiče na nacionalne države, u vidu vršenja pritisaka, čvrše integriše planetu i stvara veliki broj međuzavisnosti, koje vode ka stabilizaciji svetskog sistema.

U praksi, ipak, pokazuje se da takav sistem produbljuje ekonomske razlike, kao i da se visoka tehnologija razvija velikom brzinom u bogatim državama, pri čemu postaje sve nedostupnija siromašnim državama.

Sledstveno tome, karakteristika današnje svetske ekonomije je:

- dominacija transnacionalnih korporacija,
- snažno prisustvo države u privredi i
- globalizacija svetske ekonomije (Rosić i Veselinović, 2006).

Posebna prednost transnacionalnih kompanija ogleda se u njihovoj sposobnosti da pribavljaju kapital po preferencijalnim uslovima, s obzirom na to da su transnacionalne korporacije u najvećem broju slučajeva veće, moćnije i efikasnije od svojih jednonacionalnih konkurenata, te iz tog razloga imaju bolje pregovaračke pozicije sa finansijskim institucijama.

Osim toga, multinacionalne kompanije poseduju veće znanje o postojanju stranih izvora kapitala, ali i lakši pristup korišćenju sredstava iz tih izvora.

Svetska ekonomija nastavlja da jača, na šta ukazuje činjenica, da samo otvorene ekonomije, koje su u potpunosti spremne da se prilagode i prihvate novu logiku tržišta, kao i da u potpunosti prilagode svoje institucije, takvim procesima, mogu da računaju, da će ostvarivati međunarodne, a time i ukupne ekonomske efekte.

Globalizacija, kao fenomen, koji podrazumeva povezivanje, koje u tom smislu prevazilazi okvire nacionalne države, osim što predstavlja novi stepen, ne samo ekonomske, kulturne i političke integracije država, ali i regiona sveta, već predstavlja i visok stepen integrisanosti sveta, pri čemu je cilj ovog koncepta:

- povećanje ekonomskog rasta i bogatstva,
- tehnološka revolucija,
- stvaranje globalne ekonomije sa svetom bez granica i
- univerzalnom kulturom.

Samim tim, glavne karakteristike novog svetskog poretka, koje se javljaju pod uticajem SAD su:

- visok stepen nezavisnosti država i društva, što podrazumeva da je položaj svih pojedinačnih društava u sve većem stepenu zavistan od vladajućih svetskih ekonomskih i političkih odnosa,
- nejednaka raspodela i prostorna hijerarhija moći u savremenom svetu,
- velika preraspodela svetske moći, odnosno stvaranje novog svetskog poretka pod dominantnim uticajem SAD (Subotić, 2009).

Sve ovo ukazuje na to da globalizacija, kao treća faza internacionalizacije u svetskoj privredi, u direktnoj je vezi i međusobno je uslovljena sa naučno – tehnološkom revolucijom, jer je kao takva, globalizacija kao pojava, uslovljena nizom promena u samoj osnovi društva.

Ipak, postavlja se pitanje, u kojoj meri je proces globalizacije, kao i sam razvoj tehnologije i nauke, zaista povećao ljudske slobode ili globalizacija predstavlja novu opasnost za čovečanstvo (Ivanović i sar., 2015). Mišljenja stručnjaka iz svih oblasti, u tom pogledu, su različita i postoje veliki kontroverzni i različiti odgovori u vezi sa ovim procesom.

3.2. UTICAJ PROCESA GLOBALIZACIJE NA MULTINACIONALNE KOMPANIJE

Razvoj kompanija sa sedištem u jednoj zemlji, a koje posluju i u drugim zemljama, odnosno razvoj multinacionalnih kompanija doneo je koncept globalne konkurencije (Doupnik i Perera, 2007).

Na svetskom tržištu se pojavljuje sve veći broj zemalja, odnosno njihovih preduzeća. Kompanije se orijentišu na globalno poslovanje, kada je optimalni obim poslovanja neophodan da se u punoj meri koristi ekonomija obima, neraspoloživ na nacionalnom tržištu. Saglasno navedenom, globalna strategija je ona koja omogućava preduzeću da ostvari globalnu konkurentsku prednost, integrišući aktivnosti preduzeća u celom svetu (Grandov, 2009).

Multinacionalne kompanije, svojom moći i dominacijom u odnosu na nacionalne ekonomije, postaju vodeće kompanije u pravcu novog civilizacijskog diskursa, u kome ekonomija predstavlja osnovni regulatorni mehanizam. Kao takve, ove kompanije postaju model:

- organizovanja ekonomije bez granice,
- zagovarajući racionalnost i
- zagovarajući efikasnost, kao osnovne principe ekonomije uspeha.

Dominacija multinacionalnih kompanija nad nacionalnom ekonomijom, čini ih političkim akterom, koji ostvaruje mogućnost da se nadmeće sa snagom nacionalnih država (Sol, 2011).

Takođe, velika politička i ekonomska snaga, kao i moć multinacionalnih kompanija, omogućavaju umanjenje opasnosti od ekonomski nepredvidivih situacija, pri čemu takva ekonomska i politička pozicioniranost, otvara mogućnost da ove kompanije postanu predvodnici, kako tržišnog vođstva, tako i zdravog upravljanja svetom.

U tom pogledu, bi sve civilizacije trebale nadalje da predvodi trgovina, te bi politika i kultura, kao osnovni delovi ljudske delatnosti, trebalo da budu posmatrani kroz prizmu ekonomije (Sol, 2011).

Multinacionalne kompanije su uglavnom zemalja, koje su najbogatije, prvenstveno iz SAD, a njihove aktivnosti, koje preduzimaju, opravdavaju se konceptom globalizacije, prvenstveno zbog:

- slobodnog protoka kapitala i roba,
- maksimizacije profita, kao podsticaja i cilja, koji su zaštićeni zakonskim merama.

Velikim i bogatim tržištima, odnosno državama, regionima i pojedincima, pogoduje:

- otvaranje tržišta,
- uklanjanje carinskih barijera i
- liberalizacija trgovine (Dulović, 2016).

Rast integracije, kao ključnog faktora globalizacije, donosi koristi onima koji u velikoj meri daju svoj doprinos stvaranju dobara i bogatstava, odnosno zaposlenima.

U tom smislu, proces globalizacije zahteva prihvatanje međunarodno afirmisanih normi i standarda ponašanja i privređivanja, što podrazumeva da se javni sektor u nacionalnim okvirima, u većoj ili manjoj meri, mora podvrgnuti promenama, odnosno potpunim transformacijama ustaljene strukture i načina ponašanja (Kulić i Carić, 2017).

Konkurencija kompanija, koja je u rastućem novou, povećan broj zemalja s tržišnom privredom, ali i razvoj informacionih tehnologija, koji je sve ubrzaniji, osnovni su faktori, koji su uticaju da dođe do nastanka promene globalne poslovne klime (Jones, 2007).

U cilju da pristupe izvorima kapitala, koji su jeftiniji ili zbog činjenice da na domaćem tržištu ne mogu pronaći kapitala za rast i razvoj, koji bi bio dovoljan, kompanije tragaju sve više za kapitalom u inostranstvu, što dovodi do toga da se veliki broj kompanija kotira na inostranim berzama.

Pomenuto je karakteristično za kompanije iz razvijenih zemalja, kao i za kompanije koje se nalaze u zemljama u razvoju, te se npr. 1983. godine, na Njujorškoj berzi akcija, kotiralo 50 inostranih kompanija van SAD, dok je u 2013. godini taj broj iznosio 519 inostranih kompanija, odnosno 10,4 puta više (World Federation of Exchanges, 2014).

Međunarodno kretanje kapitala jedan je osnova nastanka multinacionalnih kompanija, kao vodećeg organizacionog oblika procesa globalizacije koji se može primenjivati, samo ukoliko:

- dođe do promene poslovnog razmišljanja i
- ako postoje kompanije, spremne da prihvate rizik koji ona sa sobom nosi.

Pri tome, tržište predstavlja samo osnov za postojanje globalne konkurencije, a kapital, koji uložen van nacionalnih granica, stiče multinacionalni karakter, što se opravdava međunarodnim kretanjem kapitala, kao osnovnim oblikom međunarodnog finansiranja, zbog toga što utiče na:

- privredni rast,
- promenu privredne strukture,
- platni bilans,
- zaposlenost i
- privrednu stabilnost pojedinačnih zemalja.

Samim tim, međunarodno kretanje kapitala predstavlja transfer kupovne snage, koji se kreće iz pravca jedne zemlje u drugu, u vidu novca, kao i u vidu roba i usluga (Terzić, 2014).

Danas, multinacionalne kompanije:

- ❖ imaju dominantnu ulogu nad svetskim tržištem kapitala, roba i usluga,
- ❖ ostvaruju prihode, koji se mere milijardama dolara,
- ❖ broj zaposlenih prelazi cifru od nekoliko stotina hiljada,
- ❖ imaju filijale u više od 20 zemalja sveta.

Takođe, značajno je istaći da najveće kompanije imaju snagu mnogih zemalja, u finansijskom smislu, s obzirom na to da ukoliko se uzme u razmatranje, godišnja prodaja kompanija, sa bruto nacionalnim dohotkom, uočiće se da je npr. kompanija *General Motors* veća od Južne Amerike, Pakistana i Švajcarske.

Multinacionalne kompanije, kao važni nosioci procesa globalizacije, spremne su da relociraju proizvodnju, kao i investicije da na taj način omoguće ulazak tzv. "globalne robe", kao što su *Coca - Cola, McDonalds, Nike*.

Upravo proces globalizacije dovodi do mogućnosti formiranja partnerstva korporacija sa kompanijama širom sveta, te veliki broj američkih, evropskih i azijskih kompanije imaju partnerstva koja se protežu preko kontinenata, pri čemu ovi vidovi partnerstava smanjuju troškove, s jedne strane i povećavaju kvalitet, s druge strane, računajući na prednosti timova, širom sveta.

Kao takav, koncept globalizacije omogućava multinacionalnim kompanijama da investiraju u strane zemlje, u onim situacijama kada im ne odgovara poreska politika, u zemljama gde su osnovane, odnosno zemljama svog primarnog poslovanja.

Sve veće koristi za nacionalne ekonomije, ogledaju se upravo u proširivanju delatnosti spoljne trgovine, u oblastima različitih delatnosti, a što doprinosi modernom razvoju privrede.

Na taj način, poslovanje, na globalnom nivou, ubrzava i preokret ka ekonomijama najrazvijenijih zemalja, s obzirom na to da se u tim ekonomijama proizvodnja okreće, sve više, jeftinijoj radnoj snazi u nerazvijenim zemljama, što pogoduje multinacionalnim kompanijama, koje to i iskorišćavaju (Terzić, 2014).

Danas su u svetu, tendencije prodora multinacionalnih kompanija uzele veliki zamah, da nikakvu prepreku ne predstavljaju vlade pojedinih, čak u mnogim slučajevima, najmoćnijih i najbogatijih država sveta, jer se u današnjim uslovima i procesima globalizacije, oduzima pravo svim nacionalnim državama da unose ograničenja na svom tržištu (Rakić, 2014).

Pojava multinacionalnih kompanija ne vezuje se samo za proces globalizacije, s obzirom na to da su one nastale u ranijem periodu, ali globalizacija, u današnjem smislu, predstavlja period renesanse za korporacije.

Shodno tome, pojava kompanija, blisko je vezana uz prvu industrijsku revoluciju, jer su se u tom periodu pojavile mogućnosti koje su pogodovale širenju i delovanju ovih kompanija, a sam razvoj transporta i tehnologije iz tog ranijeg perioda, omogućio je poslovanje kompanijama, kako na međudržavnom, tako i na međukontinentalnom nivou.

Upravo u periodu posle Drugog svetskog rata, prvi pravi uspon kompanije doživljavaju, kada je došlo do dekolonizacije i naftne krize 1973. godine. Multinacionalne kompanije stekle su posebnu poziciju, s obzirom na njihovu ulogu u nacionalnoj ekonomiji zemlje domaćina:

- ❖ držeći glavne grane privrede tih zemalja, oni su u mogućnosti da razbijaju jedinstvo njihove privrede, kao i da
- ❖ izazivaju poremećaj u privredi svake od njih, sa velikim ekonomskim i političkim posledicama.

Sve ovo je posledica prisutnosti i jakog delovanja stranog kapitala u zemljama, koje su slabo razvijene, a u kojima se ovaj kapital ne nalazi pod kontrolom vlada tih zemalja, nego je uglavnom obrnuta situacija (Dulović, 2016).

U današnjim uslovima života, globalizacija dovodi do promena karaktera nacionalnih ekonomija, te se one transformišu, od zatvorenih sistema, u relativnom pogledu, do podređenih elemenata neoliberalnog svetskog poretka, pri čemu

ekonomski tokovi, u ovakvom smislu, ne doprinose razvoju slabijih, posebno ne slobodnih nacionalnih ekonomija.

Sledstveno tome, u situacijama kada se bogati krajevi u najvećoj meri opredeljuju za globalnu ekonomiju kada pokušavaju da zaobiđu sopstvenu državu, dolazi do dezintegracije nacionalne države ili do njihovog potpunog raspada, pri čemu ovi procesi nisu mnogo vezani sa modernizacijom, s obzirom na to da je prava modernizacija bila moguća jedino u uslovima dok je za glavnog subjekta međunarodne ekonomije egzistirala suverena nacionalna država.

Bez sumnje je da procesi globalizacije, u današnjem smislu, onemogućavaju suverenitet, ne samo nacionalnim državama, nego i nacionalnim ekonomijama. Postoje regioni, kao i nacionalne države, koje nemaju šanse da privuku strane investicije, niti da naprave ozbiljniji iskorak, ekonomske situacije, koja je teška, a u kojoj se nalaze (Rakić, 2014).

Iz tog razloga se kao retka mogućnost izlaza iz globalističkog fenomena pominje objedinjavanje suverenih država, koje su teritorijalno bliske i relativno slično razvijene, pri čemu ovaj proces teče veoma sporo i nailazi na velike blokade.

Osnovna karakteristika savremenog društvenog, kao i ekonomskog života zemalja, nalazi se upravo u činjenici, koja je vezan za pojam međuzavisnosti. Kod koncepta globalizacije, radi se o objedinjenim komponentama svih onih odnosa, kojima su povezani:

- mnogi učesnici, na državnom i regionalnom nivou,
- u velikom broju oblasti,
- u mnogim vremenima,
- u okvirima različitim brzinama odvijanja,
- koji imaju tendenciju sveobuhvatnosti i širenja (Terzić, 2014).

3.3. ULOGA TRANSNACIONALNIH KOMPANIJA U PROCESU GLOBALIZACIJE

Proces globalizacije je zakonit, progresivan i nezaustavljiv put svetskog razvoja, koji će se ostvarivati pregovorima i odnosima snaga, stalno uključujući nove zemlje i narode:

- ❖ u jedinstven sistem svetske bezbednosti,
- ❖ razvoja demokratije,
- ❖ privrednog razvoja,
- ❖ razvoja trgovine i finansija i
- ❖ razvoja standarda kvaliteta (Grandov, 2009).

Pitanje opstanka, odnosno nestanka nacionalne države, kao i privrede u vrtlogu globalizacije, jedno je od osnovnih. Ipak, upravo na ovom pitanju se mnogi stručnjaci, iz raznih oblasti, oštro razilaze. Ono u čemu se svakako slažu jeste da proces globalizacije u velikoj meri utiče na nacionalnu državu.

Značaj koji u današnjem društvu imaju kako multinacionalne, tako i transnacionalne kompanije, direktno se odražava na nacionalne ekonomije. Planetarna mreža međuzavisnosti, nameće orijentaciju ka sve širim privrednim, ali i političkim integracijama. Dolazi do isčezavanja suvereniteta nacionalne države, a sam autoritet se izmešta na viši nivo, odnosno na nivo nadnacionalnih struktura.

Jedna od najvažnijih odrednica za povećanje konkurentnosti izvoza zemalja u razvoju, odnosno zemalja u tranziciji, leži u prilivu stranih direktnih investicija, čiji su nosioci transnacionalne kompanije. U današnje vreme, neosporna je činjenica da ekonomska integracija kreće od mikroekonomskog nivoa i da je, kao takvu, obavljaju privredni subjekti, koji su uključeni, kako u regionalne, tako i u globalne aktivnosti, prevashodno transnacionalne kompanije.

Glavni pokretač stranih direktnih investicija su više stope profita, koje se mogu ostvariti na tržištima drugih zemalja. S jedne strane, njihova aktivnost ruši granične barijere, vršeći pritisak na nacionalne države, čvrše integrišući planetu i stvarajući bezbrojne niti međuzavisnosti, koje dovode do stabilizacije svetskog sistema.

Međutim, u praksi se pokazuje da takav sistem, ne samo da produbljuje ekonomske razlike, nego i dovodi do toga da se visoka tehnologija razvija velikom brzinom, u bogatim državama, pri čemu postaje sve nedostupnija siromašnim državama.

Osim velikog prometa, zaposlenosti, kao i niz drugih pokazatelja, transnacionalne kompanije karakteriše i veliki obim neimovinskih veza, poput licenciranja podugovaranja i sl., te je njihov udeo na globalnom nivou izuzetno velik, sa konstantnom tendencijom ubrzanog rasta.

Iz tog razloga se veličina pojedinih transnacionalnih kompanije može meriti sa obimom privreda mnogih zemalja, pri čemu postoje transnacionane kompanije, čije stope rasta se nalaze iznad stopa rasta mnogih zemalja, te tako prodaja najvećih 200 kompanija u 2010. godini, premašuje 27,5% svetskog GDP, dok se na osnovu podataka 2012. godine uočava da od 50 najvećih privreda u svetu, 14 se vezuje za transnacionalne kompanije, dok se ostatak vezuje za nacionalne privrede (Petrović i Živković, 2014).

U Evropi, otvarajući filijale širom sveta, pod sistemom zajedničke uprave, transnacionalne kompanije organizuju proces međunarodne proizvodnje, odnosno kreiraju međunarodnu intra-firm podelu rada, što podrazumeva razne aktivnosti, koje se obavljaju na različitim lokacijama, a ostvaruju u proizvodnji konačnog proizvoda, odnosno usluge, a to su:

- istraživanje,
- razvoj,
- proizvodnja,

- računovodstvo,
- oglašavanje,
- marketing.

Danas u svetu poslovne aktivnosti obavlja preko 880.000 stranih filijala, koje u svojoj delatnosti kontroliše oko 68.000 „roditeljskih“ kompanija. Otvarajući filijale širom sveta, transnacionalne kompanije vrše diverziju proizvodne aktivnosti na lokacije u raznim zemljama (UNCTAD, 2002).

Specifična prednost ovih kompanija je sposobnost da pribavljaju kapital po preferencijalnim uslovima, jer su u najvećem broju slučajeva veće, moćnije, kao takve, efikasnije, od svojih jednonacionalnih konkurenata, te iz tog razloga poseduju bolje pregovaračke pozicije sa finansijskim institucijama. Da je reč o kompanijama, koje su vremenom dostigle takav stepen, da su zavladaile svetom, pokazuju i indikatori aktivnosti transnacionalnih kompanija.

Tabela 4. Pregled najvećih transnacionalnih kompanija

	100 najvećih TNK u svetu		50 najvećih TNK u razvoju	
	2008	2018	2008	2018
Imovina				
U inostranstvu	3.993	8.104	249	1.186
Ukupna	8.023	13.748	669	4.310
U inostranstvu/Ukupna	49,77	58,94	37,15	27,52
Prodaja				
U inostranstvu	3.003	6.061	191	1.200
Ukupna	5.551	9.324	486	2.612
U inostranstvu/Ukupna	54,09	65,01	39,21	45,92
Zaposleni				
U inostranstvu	7.242	9.667	776	2.668
Ukupna	14.626	16.949	2.671	7.071
U inostranstvu/Ukupna	49,51	57,01	28,70	37,73

Izvor: Ćuzović, str. 90.

Po ugledu na poslovanje transnacionalnih kompanija, postalo je sve izraženiji proces trgovine, kroz proces lanca snabdevanja, koji pored velikih prednosti za učesnike, nosi i velike rizike, te u cilju smanjenja troškova, kao i rizika, ali i povećanja efikasnosti, stvoren je fleksibilniji način finansiranja.

Pomenuti instrument, koji se u bankarskom poslovanju primenjuje i predstavlja novinu u bankarskom poslovanju je bankarska platna obligacija i ona znatno olakšava promet finansijskih sredstava (Đorđević, 2015).

U pogledu aktivnosti transnacionalnih kompanija, neophodno je istaći da one zavise od ukupnog nacionalnog, ali i internacionalnog konteksta, u kome se i odvija kretanje kapitala. Vodeće kompanije, sve više koriste niske troškove radne snage, što je posebno slučaj u zemljama centralne i istočne Evrope, a što svakako predstavlja retkost za manje razvijene zemlje, što zapravo predstavlja i jedan od glavnih motiva za usmeravanje stranih direktnih investicija u region, posebno u radno-intenzivnim industrijama.⁵

Pored ovih razloga, prisutne su i geopolitičke karakteristike, u odlukama da usmeravanja SDI u region, te u tom pogledu, svoj značaj imaju:

- blizina zemalja razvijene zapadne Evrope,
- istorijske i kulturne veze sa Zapadom i
- razvijeni sistem transporta.

Ekonomске veze, posebno sa Nemačkom, doprinele su obnovi kooperacije između istočnog i zapadnog dela Evrope. Zbog toga je Nemačka prerasla u najvećeg trgovinskog partnera (Landensmann, 2000). Na primeru Mađarske, može se uočiti kako je ova zemlja u 2004. godini, zahvaljujući investicijama transnacionalnih kompanija, godini dostigla razvijenost Irske, a filijale ovih kompanija proizvode više od polovine industrijske proizvodnje i samim tim, finansiraju oko 70% istraživačko-razvojne aktivnosti (World Bank, 2010.).

⁵ Prosečne zarade u Češkoj i Mađarskoj, u prethodnom periodu, iznosile su manje od 1/10 prosečnih zarada u Nemačkoj. S druge strane, troškovi rada u Portugaliji, koji su najniži u EU, 3,5 puta su veći od istih u Poljskoj.

Izvoz Mađarske, kao posledica transnacionalnih kompanija, utrostručio se u periodu 1990 - 2000. godine, dok je priliv SDI, u istom periodu, petostruko povećan, a ujedno je došlo i do promene u strukturi izvoza (Petrović i Živković, 2014).

Specifična prednost transnacionalnih kompanija ogleda se u sposobnosti da pribavljaju kapital po preferencijalnim uslovima, jer su one u najvećem broju slučajeva veće, moćnije i efikasnije od svojih jednonacionalnih konkurenata, te iz tih razloga poseduju bolje pregovaračke pozicije sa finansijskim institucijama.

Otvarajući filijale širom sveta, pod sistemom zajedničke uprave, transnacionalne kompanije vrše diverziju proizvodne aktivnosti na lokacije u raznim zemljama. Ovi sistemi u sve većoj meri pokrivaju razne aktivnosti, koje se obavljaju na različitim lokacijama, a integrisane su u proizvodnji finalnog proizvoda ili usluga (Grandov, 2009).

3.4. ULOGA I ZNAČAJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U PROCESU GLOBALIZACIJE

Ubrzani procesi globalizacije, razvoja modernih tehnologija i konkurencije, uticali su na razvoj malih i srednjih preduzeća, koja predstavljaju najefikasniji segment privreda u svim zemljama sveta. Ova preduzeća ostvaruju najveći doprinos:

- povećanju zaposlenosti,
- bruto dodate vrednosti i
- prometa.

Iz pomenutih razloga, smatraju se okosnicom rasta i razvoja nacionalnih ekonomija (Erić i sar., 2012).

Poslednjih decenija, strategije velikih transnacionalnih kompanija, koje svoju privrednu delatnost obavljaju u više nacionalnih privreda, putem svojih stranih filijala, koncipiraju svoje poslovanje na prebacivanju sporednih delatnosti na preduzeća koja to rade na jeftiniji i bolji način i na taj način, ističu podršku razvoju malih i srednjih preduzeća u odgovarajućim privrednim sektorima (Lučić, 2015)

U današnje vreme, tehnološki i ekonomski razvoj u svetu, ide u pravcu koncentracije velikih preduzeća, kao i u pravcu disperzije malih i srednjih preduzeća, koja sve više ističu svoj oblik organizacije proizvodnje, koncipiran na upotrebi nove tehnologije, u cilju ostvarenja:

- ❖ proizvodnje raznovrsnih proizvoda,
- ❖ povećanj profita,
- ❖ bolji kvalitet proizvoda i usluga,
- ❖ povećanje učešća na tržištu i
- ❖ širi asortiman proizvoda uz manja investiciona ulaganja (Scheedy, 2001) .

Mala i srednja preduzeća u obavljanju svoje delatnosti, pokazuju visok stepen inovativnosti i fleksibilnosti u svom okruženju. Iako su i dalje pretežno usmerena na lokalno tržište, mala i srednja preduzeća imaju sve značajniju ulogu i u međunarodnoj razmeni.

Postojanje MPS stimuliše razvoj tržišnih odnosa, konkurentsku borbu i smanjenje ili eliminisanje dominantnog položaja velikih preduzeća ili njihov monopolistički položaj.

Održivost ekonomskog razvoja, kao i pokretanje ekonomskog rasta, neosporan je društveni i ekonomski zadatak i u tom smisli, bitan uslov uspešne društvene i ekonomske modernizacije jesu kvalitetne i efikasne političke i ekonomske institucije, ali i stvaranje poslovnog ambijenta, koji bi bio podsticajan za reindustrijalizaciju zemlje, koja bi se bazirala na inovacijama, usvajanju i implementaciji najnaprednijih industrijskih tehnologija (Stošić i sar., 2015).

Značaj malih i srednjih preduzeća se najbolje može uočiti sagledavanjem njihovog učešća u osnovnim makroekonomskim indikatorima nacionalnih ekonomija. Ova preduzeća nude proizvode, usluge, kao i mogućnosti za razvoj novih baza potrošača.

Takođe su značajna i iz perspektive lokalnih finansijskih institucija, naročito u tranzicionim i zemljama u razvoju, koje se suočavaju sa:

- problemima visoke nezaposlenosti,
- nedovoljne konkurentnosti i
- nedostatka investicija.

U tom pogledu, mala i srednja preduzeća predstavljaju važnu socijalnu funkciju, iz razloga što:

- ❖ apsorbuju viškove radne snage, nastale u procesima tranzicije i svojinske transformacije državnih i društvenih preduzeća;
- ❖ podstiču jačanje konkurencije, koja za posledicu ima unapređenje kvaliteta proizvoda i usluga i snižavanje cena,
- ❖ podstiču razvoj inovacija i novih tehnologija, kao i
- ❖ privredni rast nacionalnih ekonomija uopšte.

Sektor malih i srednjih preduzeća je najznačajniji segment u privredama svih zemalja sveta, jer postojanje dobrog sektora, predstavlja stabilna izvor novih radnih mesta, povećanja zaposlenosti, inovacija i poreskih prihoda, kroz smanjenje sive ekonomije.

Ova preduzeća ostvaruju značajnu ulogu na lokalnom, ali još izraženije na nacionalnom nivou i doprinose privrednom razvoju i smanjenju siromaštva u nacionalnim ekonomijama i kao takva, važan su faktor u globalnom poslovanju.

Neophodno je napomenuti da su svi bitni pokazatelji učešća sektora malih i srednjih preduzeća u makroekonomskim indikatorima znatno lošiji, u periodu od 2009. godine nadalje, usled delovanja negativnih efekata svetske finansijske krize.

Efekti svetske finansijske krize su usloveli ogroman pad obima svetske trgovine, proizvodnje, izvoza, investicija i privatne potrošnje, ali zahvaljujući visokom stepenu fleksibilnosti i adaptibilnosti, kao njihovim najznačajnijim karakteristikama, mala i srednja preduzeća u periodima krize doprinose oporavku i daljem rastu nacionalnih privreda. (Erić i sar., 2012).

Izazov upravljanja malih i srednjih preduzeća predstavlja planiranje i težnju da se sačuva preduzetnički napor u razvijanju preduzetništva unutar ovih preduzeća, tako što jednom inicirani preduzetnički potencijal postaje samostalna snaga koja vodi mala i srednja preduzeća, putem promena i razvoja.

3.4.1. Specifičnosti razvoja menadžmenta malih i srednjih preduzeća u Evropskoj uniji

Lisabonska strategija, poznata kao Lisabonska agenda (deklaracija) ili Lisabonski proces, definisao je strategiju razvoja Evropske unije u periodu od 2000. do 2010. godine. Glavni cilj strategijskog razvoja u ovom periodu bio je da Evropska unija bude najkonkurentnija ekonomija u svetu, sposobna za održiv ekonomski rast, sa više boljih radnih mesta.

Međutim, posle više izveštaja, koje su podnele razne komisije telima Evropske unije do 2010. godine, ukazano je da nakon deset godina, od usvajanja Lisabonske strategije, veliki deo ciljeva nije ostvaren.

Nakon analize i političke debate, 2010. godine Evropska komisija je usvojila revidiranu varijantu strategije, u kojoj je navedeno da je godine napretka u periodu od 2000. do 2010. godine poništila svetska kriza i izložila jasno sve slabosti sa kojima se suočava Evropska komisija i društvo.

Razvoj svetske ekonomije suočava se sa trendovima, poput problema koji se ogleda u:

- nedostatku resursa,
- starenja stanovništva sa daljim razvojem procesa globalizacije.

Uspešne svetske ekonomije su ekonomije, koje se zasnivaju na primeni znanja i inovacijama. U revidiranoj strategiji, Evropska unija namerava da ostvari održiv i ekonomski rast, od koga se očekuje:

- ❖ rast nivoa zaposlenosti,
- ❖ produktivnosti i socijalne kohezije.

Takođe, Evropska komisija definisala je viziju i ciljeve koje namerava da ostvari do 2020.godine, a to su:

- zapošljavanje;
- istraživanje i razvoj, kao osnovica za razvoj inovacija;
- klimatske promene i korišćenje obnovljivih izvora energije;
- obrazovanje i
- borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti (Milošević i Vujičić, 2016).

4. GLOBALIZACIJA I ODRŽIVI RAZVOJ

4.1. POJAM ODRŽIVOG RAZVOJA

Sedamdesetih godina, u svetu su postale sve češće rasprave o zabrinjavajućem stanju okoline pojedinih zemalja, kao i o sve većim globalnim problemima okoline, koji zahtevaju promenu obrasca ponašanja celokupne svetske zajednice.

Preovladavalo je mišljenje, da je ekonomski rast glavni krivac degradacije prirodne okoline, te da je ekonomski rast u konfliktu s unapređenjem kvaliteta okoline i da se jedno može ostvariti tek na račun drugog. Takvom mišljenju, koje je vladalo sve do kraja 70-ih godina, pridonosili su i načini utvrđivanja prioriteta, kao i definisanja ciljeva ekonomske politike.

S obzirom na značajan porast broja stanovnika, sve veća ograničenja prirodnih resursa, kao i neujednačen razvoj pojedinih zemalja, uveden je pojam održivog razvoju, u sva područja ljudskog života, koji se bave:

- svetske organizacije,
- političari,
- ekonomisti,
- razne organizacije civilnog društva i privrednici.

Svi navedeni subjekti, bili su u jednom periodu, od strane ekologa i organizacija civilnog društva, prozivani kao glavni uzročnici svih negativnih promena na Zemlji.

U ovom kontekstu, osnovana su udruženja uspešnih privrednih subjekata iz celog sveta, koji su uspeali da pokažu, da se istovremeno može biti:

- ekonomski uspešan i odgovoran prema zaštiti prirodnih izvora,
- odgovoran prema sigurnosti i zdravlju radnika i
- odgovoran prema društvu, odnosno lokalnoj zajednici u kojoj se ostvaruje primarna delatnost.

Suočeni sa sve većim disproporcijama u raspodeli svetskog dohotka, ekonomisti su u svojim istraživanjima pokušali naći ključ problematici uzajamnog približavanja, definišući faktore koji bi mogli uticati na ekonomski rast. Ipak, napor koji se čini kako bi se poboljšalo razumevanje pokretača ekonomskoga rasta, zapravo je neobično mali. Razlog je u nemogućnosti pojednostavljenja stvarnosti do nivoa na koji bi teoretski okvir imao neku sveobuhvatniju moć.

Ekonomski rast je uvek nadmašivao druge ciljeve, dok je u tradicionalnom načinu donošenja odluka, pitanje okoline dolazilo na samom kraju procesa. Situacija se postepeno počela menjati s jačanjem stava da je i okolina ekonomsko dobro i preduslov razvoja naročito, još uvek slabije razvijenih zemalja, te je sprovođenje ideje održivog rasta od izuzetnog značaja za uključivanje u ekonomsku politiku.

Tokom godina, interesi međunarodnih finansijskih institucija, a posebno Svetske banke, podstakli su pojavu brojnih definicija, koje su ideje održivog razvoja približile i ekonomistima (Villa, 1999).

Međutim, do sada nije data definicija održivog razvoja koja bi u potpunosti mogla zadovoljiti sve kriterijume. Ipak, važno je da je postignuta saglasnost oko glavnih principa delovanja:

- ❖ održivi razvoj predstavlja generalno usmerenje, a ne neprikosnovenu listu zadataka;
- ❖ održivi razvoj teži da stvori bolji svet, balansirajući socijalne, ekonomske i faktore zaštite životne sredine.

U izveštaju "Our Common Future" Svetske komisije za okolinu i razvoj (Brundtland povereništvo) iz 1987. godine, održivi razvoj se definiše kao razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija, a istovremeno ne ugrožava mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe.

Moguć je samo i isključivo takav privredni razvoj, koji će sačuvati ukupnu okolinu (atmosfera, hidrosfera, litosfera) i ukupnost prirodnih, posebno neobnovljivih, resursa i za generacije koje dolaze posle nas (Ristić, 2014).

U cilju razmatranja pretpostavke da održivi razvoj obuhvata ostvarivanje ekonomskih, društvenih i ekoloških ciljeva, ekonomsku održivost mogli bi definisati kao ostvarivanje rasta, učinkovitosti i "pravedne" distribucije bogatstva.

S druge strane, društvena održivost podrazumeva:

- sudelovanje u donošenju odluka,
- mobilnost i koheziju,
- ostvarivanje društvenog identiteta i razvoj institucija.

To je značajan element definicije održivog razvoja, jer nepoznavanje i nepoštovanje oblika društvene organizacije, umanjuje uspešnost brojnih razvojnih programa. Takođe, važno je spomenuti i treći aspekt održivosti, ekološku održivost, koja poštuje celovitost različitih ekosistema, nosivi kapacitet i zaštitu prirodnih izvora (Villa, 1999).

4.2. CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA

Konferencija Ujedinjenih Nacija o zaštiti životne sredine i razvoju (UNCED), poznatija kao "Zemaljski samit", održana je juna 1992.godine, u Rio de Žaneiru, (Brazil). Bilo je teško postići saglasnost između zemalja o pitanjima gde su se na udaru našli ekonomski interesi ili duboko uvrežene vrednosti.

„Zemaljski samit“ je ipak uspeo da poveže pitanja razvoja i zaštite životne sredine, a pored toga, može se smatrati da je usvajanje nekoliko važnih dokumenata i uspostavljanje određenih procedura doprinelo donošenju nekih promena na bolje.

Održivi razvoj uključuje istovremeno ostvarivanje četiri cilja:

- ❖ društveni razvoj u kome se prepoznaju potrebe za svakoga;
- ❖ uspešna zaštita okoline;
- ❖ razumno korišćenje prirodnih resursa;
- ❖ održanje visokog i stabilnog nivoa privrednog rasta i zaposlenosti.

Održivi razvoj se može definisati i kao održavanje ravnoteže između ljudske potrebe za poboljšavanjem životnog standarda i ostvarivanja napretka, s jedne strane i očuvanja prirodnih resursa i ekosistema za buduće generacije, s druge strane.

Može se uočiti da ovaj pojam obuhvata tri dela:

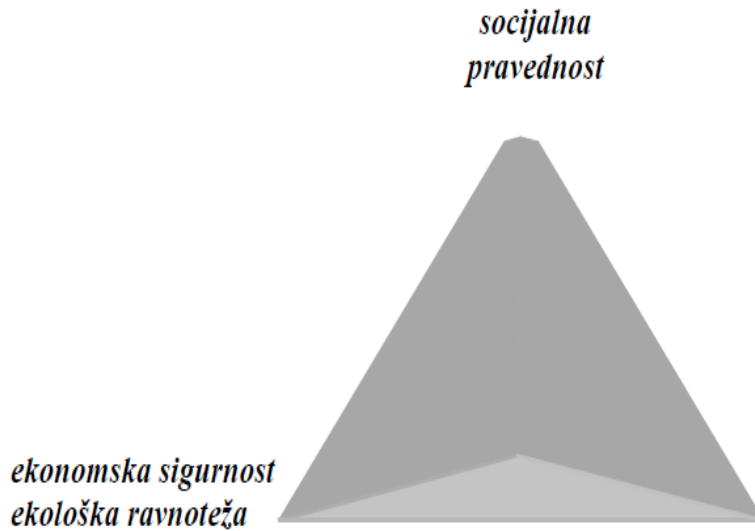
- ekonomsku,
- ekološku i
- socijalno-političku održivost.

Sva tri dela pojma održivog razvoja predstavljaju tzv. “magični trougao”. Sa ove tačke gledišta, definisana je i moderna trilema globalizacije:

- postizanje ekonomskog rasta,
- pune zaposlenosti i
- ekološke ravnoteže.

Naime, kako će se kasnije pokazati, finansijska i dužnička kriza koje doprinose većem rastu kamata od nivoa rasta, doprinose ekološkoj destruktiji zbog rasta BDP-a, dok je sa stanovišta rada kao resursa, postavljen problem nezaposlenosti i nužnosti rasta produktivnosti kao izvora rasta BDP-a.

Slika 3. – „Magični trougao“ globalizacije

Izvor: Ristić, 1994.

Ekonomska sigurnost se prema ovim interpretacijama, može ostvariti samo uz:

- zdravu okolinu i zdravo društveno uređenje,
- povećanje produktivnosti i proizvodnje korisnih dobara i usluga,
- smanjenje siromaštva u svetu i zadovoljenje osnovnih potreba ljudi,
- osiguranje pravedne raspodele dobara, unapređivanje jednakosti u svim segmentima privređivanja, osiguranje zaposlenosti, plata, novih investicija, trgovine i distribucije roba,
- osiguranje inovativnosti, preduzetništva,
- prilagođavanje ekonomije decentralizovanom svetskom tržištu.

Socijalna pravednost podrazumeva:

- osiguranje i potsticanje kulturološke raznolikosti,
- održavanje i podržavanje institucija društvenih sistema,
- podržavanje socijalne pravednosti i spoljne jednakosti,
- omogućavanje sudelovanja u odlučivanju svih segmenata društva,
- osiguranje mogućnosti pravičnog obrazovanja za sve,
- stvaranje jednakih uslova za razvoj,

Ekološka ravnoteža podrazumeva:

osiguranje i održavanje genetske raznolikosti,

- podržavanje biološke proizvodnje,
- razvijanje otpora prema negativnim uticajima na okolinu, kao i podsticanje i omogućavanje oporavljivosti u slučaju nastajanja negativnih uticaja,
- osiguranje čiste okoline i stabilne klime,
- potsticanje eko-uspešnosti u svim delovima društva.

4.3. GLOBALIZACIJA I RAZVOJ

Proces globalizacije svetskog tržišta, praćen konvergencijom makroekonomskih politika pojedinih zemalja, kao i homogenizacija ekonomskih aktivnosti, predstavlja dominantnu karakteristiku savremenih privreda (Arandžević, 2004).

U tom smislu, proces globalizacije omogućen je sniženim troškovima integracije pojedinih zemalja u svetske tokove, a to je koncipirano na brzim tehnološkim promenama i promenama politika razvoja u smislu njihovog većeg okretanja delovanju tržišnih zakonitosti i liberalizacije ekonomskih tokova.

Globalizacija je nametnula liberalizaciju tržišta, u svim zemljama koje žele da budu deo svetskih tokova, kako tržišta kapitala, tako i dobara i usluga. Međutim, danas je segment tržišne radne snage visoko ograničen administrativnim, viznim i drugim barijerama, te je tržište koje je nekad bilo najslobodnije, danas najregulisanije.

Savremenu etapu globalizacije promovisala je SAD, zahvaljujući tzv. Vašingtonskom konsenzusu, koji predstavlja saglasnost između MMF, Svetske banke i Trezora SAD oko optimalnih razvojnih i ekonomskih politika za zemlje u razvoju. Ugovorom je regulisana zajednička borba protiv svih prepreka u spoljnoj trgovini u svetu. Ove politike su bile radikalno različite, u poređenju sa izvornim idejama Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke.

U pogledu globalizacije, dosadašnja praksa je pokazala da sam proces globalizacije nije dovoljan da utiče na bolju distribuciju svetskog dohotka i smanjenje razlika u stepenu razvijenosti između pojedinih zemalja. Pokazalo se da su u proces globalizacije uključene, pre svega, visoko razvijene i najveći deo srednje razvijenih zemalja sveta.

Od manje razvijenih zemalja, visoku integrisanost u svetsku trgovinu ima samo Kina što i ne čudi, s obzirom na veličinu i potencijal njenog tržišta. Manje razvijenim zemljama, globalizacija je donela samo odliv najstručnije radne snage. Shodno navedenim razlozima, opravdano se sumnja da će globalizacija doprineti ujednačavanju distribucije svetskog dohotka i rasta životnog standarda.

4.3.1. Trendovi globalizacije

Globalizacija se poistovećuje sa velikim brojem trendova, koji uključuju intenzivnije međunarodno kretanje:

- ljudi, kapitala, roba i informacija i ljudi, kao i
- razvoj tehnologije, institucija, pravnih sistema i infrastruktura, kojima se omogućuju navedena kretanja.

Međutim, činjenica je da nasuprot evidentnom ekonomskom rastu u svetu, sve više rastu nezaposlenost i siromaštvo. U trendove koji usporavaju kretanje sveta ka realizaciji ciljeva održivog razvoja najčešće se ubrajaju:

- zagađivanje vazduha, vode i zemlje,
- razlike u ekonomskim uslovima i stepen nerazvijenosti,
- socijalni konflikti,
- kriminal,
- terorizam i
- ograničeni izvori i rast cena energije.

Velika zemlja koristi prednosti ekonomije obima zbog veličine unutrašnjeg tržišta, dok je mala zemlja prinuđena da ekonomije obima koristi, u slučajevima kada je orijentisana na inostrano tržište i ako je uključena u regionalnu integraciju.

Proizvodna, izvozna i uvozna koncentracija je veća u maloj nego u velikoj zemlji. Mala zemlja ima višu robnu i geografsku koncentraciju izvoza, jer je uglavnom vezana za neku veliku i susednu zemlju, a to znači da je najčešće veći stepen otvorenosti (udeo spoljne trgovine u BDP-u).

Obrnuto, što je zemlja veća, odnosno razvijenija, značaj unutar-sektorske trgovine postaje.

Za pokretanje i uspeh poslovnih aktivnosti, nužno je koristiti raspoložive resurse:

- ljudske,
- prirodne,
- finansijske i
- društvene.

Navedene resurse potrebno je koristiti na način da se dostigne održiva konkurentnost koja zavisi od mnogo faktora, a naročito od faktora konkurentnosti:

- ❖ ekonomske performanse,
- ❖ efikasnost države,
- ❖ efikasnost poslovnog sektora i
- ❖ infrastruktura.

Svakako, podrazumeva se da pažnju treba posvetiti strategiji privrednog razvoja (Ristić, 2014).

4.4. ODRŽIVI RAZVOJ I EKONOMSKA POLITIKA

Ekonomija i ekonomska nauka, imaju centralnu ulogu u savremenom društvu. Oskudnost resursa i želja za efikasnošću dve su osnovne ideje koje se provlače celim područjem ekonomije (Pupavac, 2016).

Većina teorija rasta i povezanih platformi vođenja ekonomskih politika, stvari posmatraju iz makroekonomske perspektive. Ova perspektiva je dobra za uočavanje odnosa između stabilnosti i rasta.

Učestale krize pokazale su, da se određene fundamentalne pretpostavke konvencionalne ekonomske doktrine, kao i odgovarajuće platforme za vođenje ekonomske politike, moraju promeniti (Đuričin i Vuksanović, 2014).

Globalna kriza pokrenula je lavinu naslaga loše ekonomske prakse u realnoj privrednoj sferi nacionalnih ekonomija, te se u tom smislu može govoriti o mnogim problemima strukturne neravnoteže, koji se ispoljavaju samo na dugi rok ili u kriznim situacijama, ali opet različito, zavisno od ekonomske politike i prakse pojedinih zemalja.

Globalnu nestabilnost podstiču loše reakcije međunarodnih finansijskih institucija, političara, kao i praktični nacionalizam – protekcionizam ekonomskih politika, ali i nedostatak čvrste, međunarodno priznate nadnacionalne valute (Đukić, 2010).

Jedan od ključnih faktora privrednog razvoja nacionalne privrede predstavlja njena sposobnost da se uključi u međunarodnu podelu rada, koja se odražava kroz njenu konkurentnost na globalnom tržištu (Mitrović, 2010).

Poznato je da, pored toga što utiče na povećanu potrošnju prirodnih izvora, te doprinosi različitim oblicima zagađenja, ekonomska aktivnost takođe, omogućava rešavanje tih problema (Villa, 1999).

Politika rasta i razvoja postala je deo oficijelne ideologije društva, tokom relativno dugog perioda razvoja klasičnog industrijskog kapitalizma i realnog socijalizma.

Rast bruto domaćeg proizvoda po visokim godišnjim stopama postao je neizbežni deo i jedan od glavnih zadataka ekonomske politike, kao i razvojne strategije. Rast donosi veću proizvodnju, kao i veću zaposlenost i standard života. Međutim, u postrevolucionarnim periodima, kao i kritičnim situacijama startovanja jedne nove reformske etape razvoja, najveći deo političkih struktura na vlasti preteruju sa naglašavanjem stopa rasta na štetu kvaliteta ostvarenog rasta (Đukić, 2006).

Ekonomski razvoj je pun kompleksnih međuzavisnih promena, koje se istovremeno manifestuju u materijalnoj tehnologiji, u vidu veza i udruživanja u kojima ljudi žive i rade, ali i u iskustvima, sposobnostima i navikama pojedinaca. Materijalna tehnologija utiče na formiranje tzv. socijalne tehnologije s kojom je u korelativnoj vezi.

Ekonomski razvoj biće uspešan, ako su zadovoljene osnovne ljudske težnje:

- pristojan život, s mogućnošću za obrazovanje, kao i povoljnim uslovima za rad;
- osećanje sigurnosti, kako socijalne u užem smislu, tako i od elementarnih i drugih nepogoda;
- osećanje slobode i participacije u upravljanju, učešće u odlukama, lokalnoj samoupravi, ekonomska demokratija;
- stvaralačke mogućnosti, mogućnosti i podsticaji za iskorišćavanje ljudskih sposobnosti i kapaciteta;
- svest o pripadnosti zajednici koja ima iste ciljeve, odnosno osećanje svrhe i ciljeva rada i života.

U ubrzanom ekonomskom kretanju, činioци koji favorizuju preobražaje visoko su stimulisani ekonomskim prednostima i tehnološkim i tehničkim ostvarenjima, koja olakšavaju svakodnevni život.

Prilagođavanje ljudi novim ekonomskim uslovima predstavlja značajan problem, pogotovo ako se o ljudskom faktoru ne vodi računa još u početku. Mnoge mere preduzete uz zapostavljanje psiholoških i kulturnih faktora nisu mogle biti ostvarene, uprkos velikih materijalnih i organizacionih zalaganja.

Industrijalizacija i urbanizacija, odnosno organizovanje materijalnih i tehnoloških okvira za nove društvene odnose i oblike, često su više delovale na promenu nekad "svetih" područja mentaliteta i emocija ljudi, nego izolovane administrativne forme ili vaspitne akcije lišene materijalnih osnova.

S druge strane, zbog nepoznavanja psiho-socijalnih i kulturnih faktora, kao i neprilagođavanja metoda izgradnje novih ekonomskih odnosa ljudskom faktoru, ostali su bez rezultata mnogi ekonomski i materijalni naponi društva (Gluščević, 1965).

4.4.1. Ljudski resursi kao faktor ekonomskog razvoja

Ekonomskim rastom se obično podrazumeva prirast ekonomskog bogatstva za godinu dana, pri čemu se pod ekonomskim bogatstvom najčešće podrazumeva nacionalni proizvod (Veličković, 2005), odnosno ekonomskim rastom smatra se povećanje potencijalnog BDP-a, tj. proizvodnje i proizvodnih kapaciteta (Pokrajac i Dondur, 2009).

U tom smislu, ekonomski razvoj ne može se posmatrati izvan konteksta celokupnog društvenog razvoja, s obzirom da je privreda jedan od najvažnijih delova društvenog sistema, te je i ekonomski razvoj neodvojiv od društvenog razvoja. Ekonomski razvoj se može definisati kao složen društveni proces, putem kojeg svaka zemlja teži ka prelasku iz niže u višu fazu ekonomskog razvoja.

Saglasno navedenom, ekonomski rast se definiše kao povećanje nacionalne proizvodnje, tokom određenog vremenskog perioda, veće od porasta stanovništva, te ekonomski razvoj nije moguć bez povećanja ekonomskog rasta, dok obrnuta relacija ne mora da postoji.

S tim u vezi, neophodno je pomenuti, da se u najvažnije ciljeve ekonomskog razvoja ubrajaju:

- podizanje životnog rasta stanovništva i
- razvoj proizvodnih potencijala (Stanojević, 2015).

Uticaj ljudskih resursa na ekonomski rast i razvoj, u savremenim uslovima, postaje od presudnog značaja. Pri razmatranju rasta i razvoja neophodno je poći od pretpostavke da u svetu postoje ogromne regionalne i socijalne nejednakosti, te da većina čovečanstva živi u bedi, nestašici i siromaštvu.

Savremeni razvoj novih tehnologija treba da omogući dalji brzi i dinamičan razvoj visokorazvijenih zemalja, kao i da pruži nadu, da će se u budućnosti smanjiti jaz između bogatih i siromašnih, odnosno da će se uspostaviti racionalnija međunarodna podela rada.

Na sadašnjem nivou razvoja nauke postoje tri nivoa organizovanosti svake privrede kao velikog ekonomskog sistema:

- ❖ opšta privredna ravnoteža,
- ❖ stabilnost sistema,
- ❖ optimalnost sistema.

Međutim, neophodno je imati u vidu da su svi faktori rasta i razvoja u određenoj meri komplementarni, što u stvari znači da nedostatak jednog od njih, utiče na smanjenje efekata drugih. Uglavnom se prihvata stav da je fizički kapital oskudan, te će dolazak tog kapitala, putem državnih transfera ili privatnih investicija povećati mogućnosti za brži rast.

Ipak, neuspesi u realizaciji takvih poduhvata mogu se pripisati nedostatku ljudskog kapitala, zbog koga se fizički kapital ne koristi u punom kapacitetu. Primena nove tehnologije koja je često „opredmećena“ u fizičkom kapitalu, takođe zavisi od raspoloživog ljudskog kapitala (Petrović, 2010).

Novu tehnologiju stvara jedna nevelika grupa ljudi, visoko „opremljenih“ ljudskim kapitalom, na taj način da novu tehnologiju ostvaruju u uskim međusobnim komunikacijama, uz iskorišćavanje naučnog preduzetništva. To ujedno predstavlja i razlog da je „proizvodnja“ nove tehnologije ograničena na mali broj visoko razvijenih zemalja.

Trenutno stanje u razvoju tehnologije i u razvijenim zemljama upućuje na to da se tehnologija može u većoj meri koristiti za održivi privredni rast. Usklađivanje odnosa između savremene tehnologije, ljudskog i fizičkog kapitala mora biti važan element svake dugoročne strategije ekonomskog rasta i razvoja.

4.4.2. Tehnološke promene i ekonomski rast

Specifično za moderno doba je nastojanje da se postigne održiv ekonomski rast, zaposlenost, kao i da se poveća životni standard i permanentno vodi borba, da se zakoni i bogatstvo prirode upoznaju, u cilju da čovek svoj rad učini lakšim, što sve više dovodi do pronalazaka.

Pomenuti pronalasci, namenjeni tehnološkom razvoju i povećanju produktivnosti, sporo su prodirali u praksu, samim tim što se potrebni preduslov za ostvarivanje održivog ekonomskog rasta i povećanja zaposlenosti, sastojao u velikim investicionim ulaganjima, ali i stvaranju nove privredne strukture.

Ipak, odnos prema pronalascima i inovacijama počeo je vremenom da se menja. Oni počinju da se smatraju pokretačkom snagom ekonomskog rasta i razvoja, posebno u 20. veku.

Tehnološki razvoj koji se ostvaruje primenom inovacija, postaje činilac koji snažno utiče na industrijsku snagu zemlje, s tim da ga treba tražiti i u duhu održivog razvoja. U pretvaranju ideja u proizvod posebno prednjače zemlje koje ostvaruju najbrži ekonomski rast, što se ogleda u upravljanju u privredi, kao i u kulturi, obrazovanju, ali i informatičko-tehnološkoj pismenosti. Vidi se i na otvorenom tržištu, u organizacionim promenama, finansijskim i poslovnim modelima, kao i u partnerstvu.

Unapređenje ljudskih prava, demokratije, pravnih pravila i dobrog upravljanja, važni su za politiku razvoja jer vode ka smanjivanju i konačno, iskorenjivanju siromaštva, te je u tom smisli održivi razvoj, iako nije sam po sebi dovoljan, od izuzetnog značaja za smanjenje siromaštva.

Tehnološka inovacija, kao produkt inovativnosti, definiše se kao sposobnost privrede da najracionalnije zaposli ekonomske i ljudske resurse, na taj način da dovodi do rasta realnog dohotka. Ukrštanjem informacionih tehnologija, ekonomije i društvene dinamike nastaju nove stvarnosti:

- prvo - umrežena preduzeća sa globalnom radnom snagom, čiji će se samo mali deo moći nositi sa zahtevima informacionih tehnologija sa fleksibilnim i samoprogramirajućim radnikom;
- drugo - kultura stvarne virtualnosti koja postaje središnja sfera borbe za moć;
- treće - svet društveno isključenih.

Razvoj mora biti zaokupljen uređenjem života, što se postiže modernim komunikacijama, koncipiranim na inovativnosti. Samim tim što promenjene društvene okolnosti zahtevaju da se prati transformacija privrede u ime progresa, inovativnost treba da podstiču sami problemi koje treba rešavati.

Shvatanje inovativnosti podrazumeva i kako tehnološke inovacije uvoditi u privredu i društvo, s obzirom da globalni problemi zahtevaju i globalna razmatranja i globalna odlučivanja.

Usmeravanje razvoja prema inovativnosti treba učiniti nezamenjivom osnovom da se dođe do adekvatne kvalifikacije za obavljanje određenih poslova u privredi i društvu. Pri tome treba imati u vidu da ekonomski rast ne prouzrokuje porast kvaliteta života, ali svakako da porast kvaliteta života predvodi ekonomski rast (Zjalić, 2007).

Tehnološke promene podižu marginalnu produktivnost kapitala, kroz edukaciju i obuku radne snage, ulaganjem u istraživanja i razvoj, ali i stvaranje

nove upravljačke strukture. Indikatori dugoročnog ekonomskog rasta pokazuju da je u 20. veku faktor rasta produktivnosti rada najviše bio ljudski kapital, ali ne postoje znaci da je ovo smanjilo stope prinosa na ulaganja u obrazovanje i obuku (Milićević i sar., 2016).

Vreme koje je ispred nas, inkorporiraće u sebi dinamičke tehnološke promene koje su uslovile radikalne transformacije u privredi i društvu.

To vreme biće prožeto brzim promenama u ekonomiji koje će se zasnivati na:

- rastućem značaju resursa,
- međusobnom povezivanju novih tehnologija,
- procesu internacionalizacije proizvodnje, podeli rada i sve većoj međuzavisnosti proizvođača u svetskim razmerama,
- konceptu ekonomskog rasta koji bi se prvenstveno merio postignutim rezultatima u podizanju kvaliteta života.

Ne umanjujući značaj ni jedne od nabrojanih promena, posebno je važno ukazati na sve prisutnija mišljenja o teoriji o potrebi drugačijeg pristupa teorijama ekonomskog rasta i razvoja. U osnovi tog novog pristupa polazi se od kritike koja se prvenstveno odnosi na kvantitativan pristup ekonomskom razvoju, glorifikovanom kroz količinsko uvećanje materijalne proizvodnje i materijalnih dobara.

U takvim uslovima, ekonomski rast se tretira kao samostalni cilj razvojne politike, a tako shvaćena teorija rasta i razvoja svodi čoveka na puki faktor proizvodnje, pri čemu se gubi iz vida da razvoj mora biti stavljen u službi čoveka, odnosno da treba da omogući najpotpunije zadovoljenje ljudskih potreba.

Moraju se stvoriti uslovi za podsticanje dinamike razvoja, posebno u nerazvijenim zemljama, svesni činjenice da taj dinamizam razvoja zavisi od kvaliteta stanovništva, od količine znanja i kapaciteta tehničkog progressa, od izgrađenosti institucija i mehanizama za upravljanje razvojem i od spremnosti razvijenog sveta da istinski pomogne razvoj nerazvijenih.

Ključno pitanje koje se neizbežno postavlja u vezi sa postojećom politikom, kao i ekonomskom situacijom, a u vezi sa izazovom neposredne budućnosti, jeste koliko su naša privreda i celo društvo, a posebno politički i državni establišment, spremni i pripremljeni za uspešan prelazak u novu etapu razvoja, za vršenje svih nužnih promena i prilagođavanja (Rosić, 2003).

4.5. MODEL EKONOMSKO RASTA I RAZVOJA

Neoklasični model rasta postavili su, sredinom pedesetih godina prošloga veka, nezavisno, ali skoro istovremeno, ekonomisti *Solow i Swan* (1956). *Solow - Swan* model rasta rešio je probleme nestabilnosti unutar Harrod-Domarovog, analitički kejnzejanski utemeljenog modela.

U svom radu o ekonomskom rastu, za kojeg je 1987. godine dobio i Nobelovu nagradu, *Solow* koristi neoklasičnu proizvodnu funkciju i omogućuje supstituciju proizvodnih faktora, s obzirom na promenu njihovih relativnih cena, koje nadalje zavise od granične produktivnosti svakog pojedinog faktora.

Kombinujući neoklasičnu proizvodnu funkciju s pravilom o konstantnoj stopi štednje, *Solow* je tako dobio jednostavan globalni model rasta, u kojem na dugoročnu stopu rasta ne utiče sklonost štednji, a time i ekonomska politika, koja se zasniva isključivo na povećanoj štednji i investicijama kao generatorima rasta, postaje dugoročno neučinkovita, budući da može uticati samo na visinu, ali ne i na stopu rasta autputa, odnosno ukupne vrednosti svih dobara i usluga proizvedenih kao ekonomski subjekat, po stanovniku.

U terminologiji ekonomskog rasta značajno mesto ima i proizvodna tehnologija, definisana kao način na koji se proizvodni inputi, rad i kapital, transformišu u proizvedeni autput. Situacija u kojoj kapital, autput i potrošnja po

stanovniku rastu po konstantnoj stopi utvrđenoj egzogeno datim tehnološkim napretkom definiše tzv. ravnotežnu stazu rasta.

Mankiw, Romer, Weil (1992) proširili su standardni Solowljev model, uključivanjem varijable ljudski kapital. Njihova je polazna pretpostavka bila da različiti nivoi obrazovanja i veština mogu uticati na dohodak po stanovniku pojedine zemlje. Stazu ravnotežnoga rasta dohotka po stanovniku sada određuju egzogeno dat tehnološki napredak i stopa rasta ljudskog kapitala.

Dakle, bogatstvo neke zemlje zavisi, gledano kroz prizmu dohotka po stanovniku, od visokih stopa štednje i investicija u fizički kapital, nižih stopi rasta stanovništva i većeg tehnološkog napretka, tako i od investicija u ljudski kapital koje generišu dodatne ještine proizvodnog faktora rada. Na taj se način stavljen je naglasak na obrazovanje i usavršavanje i otvorila se nova mogućnost uticaja države na životni standard pojedine zemlje.

Konceptualni nedostatak neoklasičnoga modela rastaje to što se ekonomski rast pokušava objasniti varijablom koja nije uključena u model, budući da je stopa rasta dohotka po stanovniku određena egzogeno datim tehnološkim napretkom, koji u principu predstavlja neobjašnjeni deo modela.

Novi talas istraživanja koji pokreću *Romer* (1986) i *Lucas* (1988) pokušava razjasniti ono što se u neoklasičnome modelu čini sivom zonom. Poznat pod nazivom "Nove teorije rasta", ovaj pravac istraživanja širi pojam kapitala, kako bi se prepoznao pokretač koji određuje osnovni generator rasta u *Solow-Swan* modelu. Kako je u centru utvrđivanja dugoročne stope rasta unutar samoga modela, ne čudi i naziv endogeni modeli rasta.

Problem endogeniziranja tehnološkog napretka nastaje unutar neoklasičnoga okvira gde preduzeća proizvode u savršeno konkurentnom okruženju i u uslovima konstantnih prinosa na razmer. Navedene pretpostavke podrazumevaju udvostručenje obime proizvodnje jednostavnim udvostručivanjem inputa rada i kapitala, uz korištenje već postojeće tehnologije, koja je u principu dostupna svima, odnosno nekonkurenta i neisključiva.

U toj će se situaciji ukupni proizvodni output raspodeliti na faktore proizvodnje rad i kapital, prema njihovim graničnim proizvodima, ne ostavljajući nikakve dodatne resurse za preostali tehnološki input. Proizlazi, da poduzeća ne mogu finansirati daljnji tehnološki napredak, te isti može postojati u neoklasičnom modelu jedino ako je egzogeno dan.

S tim u vezi, *Romer* (1986) redefiniše pojam kapitala uvođenjem faktora znanja, budući da upravo nove ideje čine osnovu tehnološkoga napretka. Tehnološka znanja predstavljaju jedan oblik kapitala koji se može akumulirati tokom vremen, kroz istraživanja i slične procese.

Pomenuta akumulacija i dalje je egzogeno utvrđena, a tek se napuštanjem pretpostavke savršene konkurencije u kasnijim modelima uvodi nagrada za tehnološka dostignuća, kao podsticaj za stvaranje istog.

Unutar Romerovog endogenog modela rasta, pozitivno i trajno na stopu rasta outputa po stanovniku utiču stopa štednje i veličina ekonomije data brojem preduzeća. Ta pozitivna veza između rasta i veličine ekonomije poznata je u gotovo svim endogenim modelima rasta kao učinak razmera.

Lucas (1988) je popularizirao Romerov model, koristeći neoklasični model rasta s ljudskim kapitalom kao proizvodnim faktorom. Za razliku od svog prvobitnog modela, *Romer* (1990) naknadno stvara model u kojem je pretpostavka savršene konkurencije narušena pojavom rastućih prinosa na razmer.

Naime, proizvodnja nove tehnologije iziskuje vrlo velike fiksne troškove, kao rezultat istraživanja i razvoja. U tom se slučaju ni jedno preduzeće se neće odlučiti za nova istraživanja, osim ako ne može iskoristiti monopolsku rentu, onu koju nosi cena postavljena iznad graničnog troška proizvodnje, kao nagradu za stvaranje novih tehnologija.

Dakle, Romerov model iz 1990-te godine endogenizira tehnološki napredak, čineći ga posledicom namernih investicija ekonomskih agenata koji teže maksimizaciji profita. Novost je uvođenje privatne inicijative ulaganja u istraživanje i razvoj zbog povrata od monopolskih renti.

Ekonomski rast u pozitivnoj korelaciji je sa produktivnošću istraživačkih aktivnosti i s veličinom ekonomije, mereno brojnošću radne snage koja se raspodeljuje na istraživački i proizvodni sektor. Ako ne postoji tendencija smanjenja ideja unutar ekonomije, rast može ostati dugoročno pozitivan, iako sama ravnoteža neće biti Pareto optimalna.

Ostale značajne doprinose ideji modela s nesavršenom konkurencijom dali su još i *Aghion* i *Howitt* (1992), kao i *Grossman* i *Helpman* (1991). Novost koju su navedeni autori uveli u endogeni model rasta je mogućnost zastarevanja ranije stvorenih intermedijarnih inputa (Vukoja, 2008).

4.6. STRATEGIJA EKONOMSKOG RASTA

Smatra se da je strategija nauka i veština korišćenja načina da se ostvare ciljevi (Milisavljević i Todorović, 1991). U novije vreme govori se o strategijskom upravljanju koje se ne tretira isključivo kao sistem planiranja, već i kao deo upravljačkog sistema akcija, te se u tom smislu smatra, da se u savremenoj privredi povećava broj situacija kada je stvaranje odgovarajuće akcione osposobljenosti bitnije za strategijsko upravljanje nego priprema strategijskih planova.

Naime, strategijsko upravljanje dobija na značaju u situaciji kada strategijska iznenađenja, diskontinuitet i nedostatak potrebnih informacija u sredini ograničavaju mogućnost formalizovanog plana akcije (Milisavljević, 1984).

Sprovođenje strategije uslovljeno je donošenjem velikog broja značajnih odluka, počev od strategijskog opredeljivanja same države kroz strategiju razvoja privrede i stvaranja povoljne regulative, društvene, političke i ekonomske klime za njenu realizaciju.

Počev od strategijskog opredeljivanja same države kroz strategiju razvoja privrede i stvaranja povoljne regulative, društvene, političke i ekonomske klime za njenu realizaciju. Odnos strategije i ekonomije, odnosno materijalno – proizvodnih snaga određene epohe i države uvek je više značajan. Kvalitet privrednog rasta predstavlja veoma kompleksan pojam koji se može operacionalizovati preko odgovarajućih komponenti kvaliteta rasta. Manje razvijene zemlje su u iskušenju da zanemare kvalitet privrednog rasta, da bi ostvarile što veću stopu ekonomskog rasta.

Neadekvatan rast u tekućem periodu direktno ugrožava buduću ekspanziju proizvodnje, trendova i performansi u budućnosti. Rast društvenog proizvoda zasnovan na širokoj mobilizaciji resursa, posebno visokoj stopi investicija je ekstenzivan. Sistemi nesposobni da generišu porast efikasnosti, mogu ostvariti samo niže stope rasta autputa (Bjelić i sar., 1996).

Država može da podstakne ekonomski rast na više načina, a pre svega putem sledećih mera:

- stvaranjem političke stabilnosti, bez koje nije moguć nikakav ekonomski rast, pogotovo ne onaj koji se oslanja na inostrane investicije;
- jačanjem kreditne podrške, carinskih povlastica i dugih beneficija za kreatore, ali i uvoznike savremene tehnologije;
- podizanjem kvaliteta obrazovanja, na svim nivoima i podsticanjem koncepta doživotnog učenja (life-long education);
- jačanjem stabilnosti finansijskog sistema i posebnog jačanjem nacionalne valute i poverenja u bankarski sistem;
- stimulisanjem štednje i investicionih ulaganja domaćih preduzetnika;
- pojednostavnjenjem i pojeftinjenjem administrativnih procedura vezanih za ekonomske poslove;
- jačanjem institucija pravne države, posebno pravosudnog sistema u cilju zaštite svih učesnika privrednog života, a posebno ulagača i poverioca;

- stimulisanjem tržišne konkurencije kao načina objektivne selekcije najboljih kojima treba pomoći da budu još bolji (Pokrajac i Dondur, 2009).

Prema Nacionalnoj strategiji održivog razvoja Republike Srbije, dugoročni koncept održivog razvoja podrazumeva stalni ekonomski rast, koji osim ekonomske efikasnosti, tehnološkog napretka, inovativnosti celog društva i društveno odgovornog poslovanja, obezbeđuje:

- smanjenje siromaštva,
- dugoročno bolje korišćenje resursa,
- unapređenje zdravstvenih uslova, kao i kvaliteta života i smanjenje zagađenja, na nivo koji mogu da izdrže činioci životne sredine,
- sprečavanje novih zagađenja i
- očuvanje biodiverziteta.

Najvažniji cilj održivog razvoja predstavlja:

- ❖ otvaranje novih radnih mesta i smanjenje stope nezaposlenosti,
- ❖ smanjenje rodne i društvene nejednakosti marginalizovanih grupa,
- ❖ podsticanje zapošljavanja mladih i lica sa invaliditetom, kao i drugih rizičnih grupa.

4.7. PROBLEMI EKONOMSKOG RASTA I RAZVOJA

Problematika ekonomskog rasta i razvoja predstavlja samu suštinu ekonomske teorije i prakse. O tome govore i naponi svih donosioca ekonomskih odluka:

- preduzeća i
- nacionalne privrede.

Utjecaji donosioca ekonomskih odluka posebno su važni u vreme rastuće globalizacije svetske privrede, koja pored značajnih pozitivnih efekata donosi i teške probleme rastućeg zaostajanja najmanje razvijenih zemalja u odnosu na srednje i najrazvijenije zemlje.

Takva činjenica može dugoročno da predstavlja opasnost za dalji razvoj svih, kao i sadašnjih najrazvijenijih zemalja, zbog čega bi one trebale imati jasan interes da pomognu, da se taj jaz smanji.

To je moguće, osim direktne i bespovratne pomoći, učiniti putem direktnih investicija, otpisa dugova, ulaganjem u saobraćajnu i socijalnu infrastrukturu, čime bi se istremeno zaustavio odliv stanovništva iz tih zemalja i smanjio pritisak na tržište rada u razvijenim zemljama.

U slučaju nerazvijenih zemalja, suština ekonomskog rasta i razvoja je u nastojanju da takve zemlje što pre izađu iz tzv. začaranog kruga siromaštva i nerazvijenosti, koje su nastale kao posledice brojnih činilaca:

- prirodnog siromaštva,
- kolonijalnog položaja,
- nedovoljno obrazovanog stanovništva,
- niskog tehnološkog nivoa,
- nedovoljne motivacije zaposlenih,
- loše organizovanosti privrede,
- zatvorenosti privrede prema inostranstvu, niske produktivnosti rada.

Tabela 5. - Dinamika ekonomskog razvoja u svetu
(po delovima sveta)

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
SAD	1,8	2,2	2,0	1,8	2,5	2,4
Evropska unija	1,5	-0,2	-0,5	1,0	1,8	1,5
Evrozona	1,4	-0,4	0,1	0,9	1,5	1,6
Rusija	4,3	3,7	3,9	4,1	-3,7	-1,0
Indija	0,2	7,8	7,3	7,5	6,7	5,0
Kina	9,9	9,5	8,0	8,2	6,9	7,1
SVET	3,8	3,3	3,6	3,5	3,1	3,0

Izvor: MMF, World Economic Outlook, 2016.

Izlazak iz navedenog kruga nerazvijenosti, moguć je samo ako se promene, odnosno unaprede, barem neki od navedenih činilaca, što će dovesti do porasta dohotka po stanovniku (*per capita*) kao stvarne, materijalne, pretpostavke za unapređenje svih ostalih pretpostavki, a prevashodno bolje obučenosti i motivisanosti radnih slojeva društva.

U tom civilizacijskom naporu nerazvijenim zemljama na razne načine pomažu mnoge globalne institucije, a pre svega specijalizovane agencije Organizacije ujedinjenih nacija, te je npr. 2000.godine na Milenijumskom samitu usvojena Milenijumska deklaracija od strane 189 lidera zemalja članica UN.

U pogledu Milenijumskih ciljeva, kao prioritetni, izdvojeno je osam ciljeva razvoja i to:

- ❖ iskoreniti krajnje siromaštvo i glad,
- ❖ postići univerzalnost osnovnog obrazovanja,
- ❖ promovisati jednakost među polovima i dati veća prava ženama,
- ❖ smanjiti smrtnost dece,
- ❖ poboljšati zdravlje majki,
- ❖ izboriti se sa HIV-om/AIDS-om, malarijom i ostalim bolestima,
- ❖ osigurati održivost prirodne sredine,
- ❖ razviti globalno partnerstvo za razvoj.

Uopšteno gledajući, ekonomski razvoj je složen, ali i protivrečan proces promena, jer donosi i pozitivne i negativne posledice. U tom smislu, neophodno je pomenuti problem nezaposlenosti.

Pitanje nezaposlenosti, ujedno je i pitanje napretka, jer je važno da što više ljudi bude zaposleno, da stvara nova bogatstva, da povećava realni dohodak za raspodelu.

Nezaposlenost ima nekoliko pojava oblika:

- frikcionalna – kratkoročna i privremena, tu spadaju radnici koji prvi put traže posao,
- strukturna – obično dugo traje, od radnika se često traži prekvalifikacija i sticanje novih znanja i veština,
- ciklična – obično je dugotrajna, zbog male potrošnje i proizvodnje sveukupna tražnja za radom je niska.

Često se govori i o tzv. tehnološkim viškovima radne snage. Stanje tzv. pune zaposlenosti naziva se situacija kada nema ciklične nezaposlenosti, već postoji samo frikcionalna i strukturna, što se ponekad naziva i prirodnim stopom

nezaposlenosti i ona se obično menja u zavisnosti od kretanja frikcionalne i strukturne nezaposlenosti (Pokrajac i Dondur, 2009).

Da bi se ostvario dugoročno održiv privredni rast, mora biti koncipiran na realnim osnovama, što podrazumeva rast putem korišćenja komparativnih prednosti zemlje, uz zadovoljavajuće kombinovanje faktora proizvodnje.

Na makroekonomskom nivou, pomenuti rast mora biti podržan optimalnim korišćenjem politika koje stoje na raspolaganju vlastima:

- ❖ monetarnoj i
- ❖ fiskalnoj.

5. EKONOMSKI ASPEKTI GLOBALIZACIJE I NJEN UTICAJ NA PRIVREDNI RAST

5.1. INTEGRACIONI PROCESI KAO POSLEDICA PROCESA GLOBALIZACIJE

Proces globalizacije doveo je do promene pristupa konceptima privrednog rasta na svim nivoima, te se pod uticajem novih informaciono-komunikacionih tehnologija, značaj prostora kao najznačajnijeg faktora regionalnog rasta, kao i razvoja, u velikoj meri smanjio.

U tom smislu, došlo je do značajnih promena, a kao posledica toga, na važnosti dobijaju koncepti privrednog rasta i razvoja, koji su karakteristični za poslovanje u ekonomiji, koja se temelji na znanju i inovacijama.

Razvijeniji regioni, tokom poslednje dve decenije, usmeravali su se prema proizvodne procese, koji su podrazumevali:

- ❖ manju upotrebu jednostavnog rada,
- ❖ prirodnih i energetske resursa, po jedinici finalne proizvodnje,
- ❖ uz rastuće korišćenje novih naučnih otkrića i
- ❖ upotrebu sve sofisticiranijeg fizičkog kapitala (Jovović, 2015).

Mnogo važnija karakteristika svetske privrede, u poslednje dve decenije, predstavlja globalizacija proizvodnje i finansija, koja je u porastu.

Ekonomska globalizacija, u tom smislu, proces je integracija tržišta i zemalja, koji je nezabeležen po svojoj jačini, u svim prethodnim decenijama.

Proces globalizacije odlikuju procesi:

- integracije i
- dinamizacije.

Proces integracije karakteriše jačanje međuzavisnosti između određenih delova sveta, dok proces dinamizacije karakteriše jačanje procesa integracije zemalja, ali i regiona (Jovović, 2007).

Pored toga, proces globalizacije, doprineo je kvalitetno drugačijoj interpretaciji većine ekonomskih fenomena. Nisu ostala po strani ni objašnjenja ključnih faktora privrednog rasta i razvoja zemalja i regiona, koji su shvaćeni kao ekonomske zajednice većeg broja država, odnosno kao delova pojedinih zemalja (Jovović, 2015).

U najvećem broju slučajeva, oblast regiona, ne poklapa se sa administrativnim granicama, s obzirom na to da njegovo određenje najviše zavisi od problema, koji se istražuje. S tim u vezi, koncept privrednog rasta i razvoja regiona, u svojoj osnovi ima za cilj da ostvari dva zadatka:

- rast efikasnosti nacionalne ekonomije i
- uravnoteženi razvoj pojedinih njenih delova (Camagni, 2009).

Ekspanzija transnacionalnih privrednih, kao i političkih aktera, među kojima se najviše ističu transnacionale kompanije, lokalne finansijske organizacije, ali i veliki broj nevladinih organizacija, dovele su do pravca stvaranja novih oblika globalne politike, pri čemu se jasno ukazuje na činjenicu da ekonomska globalizacija dovodi do kraja „svetskog trojstva“:

- teritorijalnosti,
- suvereniteta i
- moći (Held i McGrew, 1999).

Rast međunarodne tražnje, posebno u određenim oblastima proizvodnje, može veoma povoljno uticati na razvoj regiona, prvenstveno u specijalizovanim

proizvodnim sektorima sa velikom tražnjom. S tim u vezi, strategije privrednog rasta i regiona, moraju se oslanjati na lokalne resurse, kao i njihovo što potpunije iskorišćavanje (Camagni, 2009).

Pri kraju 20-og veka, velikim delom, kao posledica globalizacije, došlo je do promene interpretacije privrednog rasta i razvoja regiona, kako u ekonomski vodećim, tako i u zemljama u razvoju, pri čemu se pojavio čitav niz novih, teorijskih, koncepata regionalnog rasta, a najpoznatiji je tzv. koncept nove ekonomske geografije. Pomenuti koncept označava jednu od mogućnosti zakonitosti rastućih prinosa na obim, u oblasti regionalne ekonomije (Krugman, 1990).

Ideja o rastućoj ekonomiji obima, doprinela je:

- afirmaciji koncepta nesavršene konkurencije,
- formalizovanju rastućeg prinosa,
- objašnjenju geneze i uzroka koncentracije proizvodnje i ljudi, na određenom prostoru.

Na taj način, ideja o rastućoj ekonomiji obima, objašnjava na novi način, savremenu regionalnu ekonomiju, uz primenu pristupa i rezultata, koji su zajednički za novu teoriju rasta, kao i novu trgovinu (Camagni, 2009).

U uslovima globalizacije, dolazi do naglog širenja ekonomskih transakcija, pri čemu, brza difuzija finansijskih, trgovinskih, kao i proizvodnih mreža, dovodi do njihovog prodiranja u nacionalne granice i to prvenstveno teritorijalne, usled čega dolazi do erozije ekonomskih tokova.

Na određeni način, globalizacija ima svoju određenu samostalnost i ispoljava se kroz proces:

- rastuće ekonomske povezanosti,
- globalizacije kulture i
- obrazovanja svetske menadžerske buržoazije (Marković, 2010).

S tim u vezi, došlo je do promene u sagledavanju interpretacije regionalnog rasta i razvoja, ne samo u ekonomski vodećim zemljama, nego i u zemljama u razvoju, pri čemu se novi koncept sagledavanja privrednog rasta i razvoja, ogleda u unapređenju konkurentnosti. Njihov privrednog rasta i razvoja regiona, posledica je njihovih unutrašnjih snaga i merodavnosti politike razvoja, na lokalnom nivou, a sve je manje posledica snaga, koje deluju van njega.

5.2. RAZVOJNA STRATEGIJA U USLOVIMA GLOBALIZACIJE

Složenost poslovnog okruženja savremenih organizacija, ima za posledicu njihovu kompleksnost, s obzirom na to da celokupono globalno okruženje ima izrazito jak uticaj na sve segmente poslovanja organizacija. S tim u vezi, kompanije svoja sedišta nemaju u samo jednoj državi, odnosno gradu i njihove jedinice mogu biti postavljene na svim mestima, gde je moguće ostvariti ciljeve kompanija.

Kompanije koje su u mogućnosti da odgovore na sve izraženije rasteće zahteve tržišta, u današnjem, savremenom svetu, mogu opstati u dugoročnom smislu. Globalizacija, kao proces intenzifikacije društvenih odnosa, na svetskom nivou, utiče na poslovanje kompanija, kao i svih nacionalnih ekonomija, ali i na svakog pojedinca (Stojanović i Harmat, 2015).

Razlozi koji su doveli do globalizacije, odnosno do pojave novih tržišta su:

- sniženi troškovi i unapređenje kvaliteta međunarodnog standarda;
- sniženi troškovi transporta;
- intenzivnije traganje za međunarodnim tržištima i
- korišćenje regionalnih razlika u troškovima i znanju (Hesselbein i Goldsmith, 2009).

Svi ovi razlozi, a najviše sniženi troškovi transporta, uticali su na stvaranje novih tržišta, sa razvijenim novim mogućnostima.

Kontinualan rast stranih direktnih investicija, međunarodne trgovine, kao i smanjenje barijera za kretanje robe i usluga, ali i faktora proizvodnje, preko nacionalnih granica, otvara prostor za globalnu konkurenciju. Naime, u zatvorenim lokalnim granama, ne postoji opasnost od novih konkurenata. Međutim, u granama koje su zahvaćene procesom globalizacije, uvek postoji mogućnost pojave novog konkurenta.

Kada je reč o svetskoj kompaniji, biti konkurentan na globalnom tržištu, podrazumeva da se poslovnim aktivnostima može ostvariti veći životni standard građana. Produktivnost i stopa rasta produktivnosti, efikasno su merilo konkurentnosti. Iz tog razloga, sve vlade treba da stimulišu one grane i preduzeća koja su sposobna da ostvare visoku produktivnost, ali i da steknu konkurentnu prednost, na svetskom tržištu (Grandov, 2009).

Proces globalizacije, postepeno je doveo do prihvatanja savremenih trendova u realizaciji finansijskih transakcija, a finansijska tržišta dovela su do sve većeg uticaja na privlačenje novih konkurenata (Brašić, 2016). Kao takav, fenomen globalizacije dovodi do formiranja i razvijanja multinacionalnih kompanija, koje deluju u pravcu integracije finansijskih tržišta.

Na taj način, multimedijalne kompanije omogućile su obavljanje operativnih poslova između umreženih i povezanih lica na celoj teritoriji planete zemlje, bez ikakvog prostornog i vremenskog ograničenja.

Osnovne karakteristike savremenih finansijskih tržišta su:

- velika mobilnost kapitala i uspon internacionalizovanih tržišnih struktura, koji direktno deluju na nacionalnu regulativu,
- nagla internacionalizacija i sveukupna globalizacija finansijskih tržišta,
- deregulacija i internacionalizacija snaže jedna drugu i odvajaju je od nacionalne regulative,

- nacionalna monetarna politika gubi svoju automnost, jer više ne može biti introvertno okrenuta ka domaćim realnim agregatima, nego ekstrovertno ka međunarodnim tokovima kapitala,
- brze i sveobuhvatne finansijske inovacije (Petrović, 1999).

5.2.1. Globalizacija finansijskih tržišta

Obeležje savremenih finansijskih tržišta je stalno kreiranje novih finansijskih instrumenata i brisanje granica između nacionalnih tržišta. Nastaju novi finansijski instrumenti, naročito na tržištu finansijskih derivata. Permanentno se usavršavaju postojeće i stvaraju nove institucije na finansijskim tržištima.

Preko finansijskih tržišta obavljaju se raznovrsni poslovi. Na njima se nude i traže supstituti roba i usluga, kao što su: novac (domaći i strani), hartije od vrednosti, potraživanja i sl. Pojedini poslovi zavise od vrste finansijskog tržišta na kome se ti poslovi obavljaju, dok su neki poslovi jedinstveni za sve vrste finansijskih tržišta.

Na finansijskim tržištima, odnosno finansijsko-tržišnim sistemima u svetu, poslednjih godina pojavio se veliki broj finansijskih inovacija. One doprinose širenju poslova na finansijskim tržištima, a time doprinose procesima internacionalizacije i globalizacije finansijskih tržišta.

Razlozi koji dovode do uvođenja finansijskih inovacija su:

- nestabilnost i neizvesnost u privrednim sistemima velikog broja država,
- povećanje učesnika na finansijskim tržištima, tehnički i tehnološki razvoj,
- težnja za poboljšanjem finansijske situacije privrednih subjekata,
- težnja ka izbegavanju propisa iz oblasti finansijskog poslovanja i sl.

Finansijska tržišta i ponašanje učesnika na njima reguliše država svojim propisima. Postoje znatne razlike u pogledu regulisanja finansijsko-tržišnog sistema od strane pojedinih država. U uslovima sve veće globalizacije svetskih finansijskih tržišta javlja se problem kompatibilnosti regulative između različitih država.

Iz tog razloga je nastala potreba međusobnog usklađivanja regulative različitih država. Ovome doprinosi i pojava velikog broja finansijskih inovacija.

Iz pomenutih razloga, savremena finansijska tržišta karakterišu deregulacioni tokovi, a njihovu osnovu čini smanjenje uloge države u regulisanju finansijskih tržišta. Radi obezbeđenja sigurnosti i poverenja, države zadržavaju određene nadležnosti u regulisanju finansijskih tržišta, ali sve više se razvijaju različita regulativna tela, u okviru pojedinih segmenata finansijskih tržišta.

Na proces internacionalizacije, odnosno globalizacije finansijskih tržišta, utiče više faktora, ali najjači uticaj imaju:

- deregulacija i liberalizacija tržišta,
- konkurencija,
- tehnološki napredak i
- pomeranje težišta međunarodnog tržišta, ka institucionalnim investitorima.

Deregulacioni tokovi obuhvataju sledeće tendencije:

- ❖ smanjenje uloge države i državnih organa,
- ❖ kombinovanje zakonskog regulisanja i samoregulisanja,
- ❖ preduzimanje mera na povećanju poverenja,
- ❖ povećanje kontrole poslovanja svih učesnika na finansijskim tržištima.

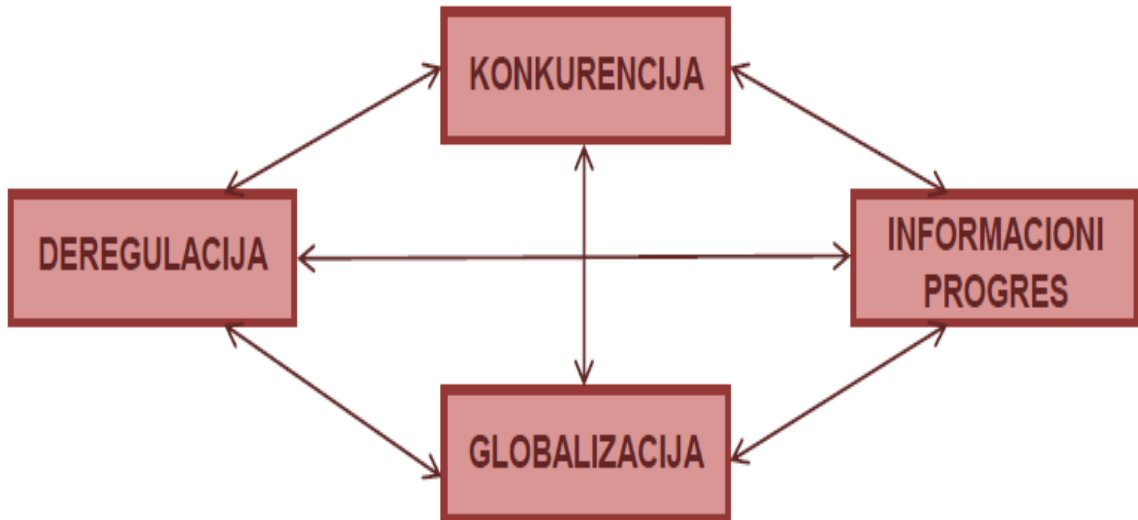
Cornet i *Saunders* su istakli šest prednosti i tri glavna nedostatka globalizacije, te prema ovim autorima, glavne prednosti globalizacije mogu biti:

- Diversifikacija rizika – međunarodne aktivnosti pružaju mogućnost da se diversifikuju domaći rizici,
- Ekonomija obima – ekspanzija izvan domaćih granica potencijalno može sniziti prosečne operativne troškove poslovanja.
- Inovacije – nove produktne inovacije ponuđene na međunarodnom tržištu mogu generisati ekstra profite.
- Izvori sredstava – međunarodna ekspanzija omogućava finansijskim institucijama da pronađu jeftinije i dostupnije izvore sredstava.
- Odnosi sa klijentima – internacionalizacija omogućava finansijskim institucijama da održavaju kontakte sa domaćim multinacionalnim korporacijama sa kojima te finansijske institucije posluju.
- Zaobilaženje propisa – domaća regulativa nije primenljiva na sve internacionalne aktivnosti, pa se u inostranstvu mogu koristiti povoljniji lokalni propisi, npr. u pogledu visine obaveznih rezervi ili visine poreskih stopa, što može uticati na rast neto profitabilnosti (*Cornet* i *Saunders*, 1999).

Takođe, ovi autori su istakli i tri glavna nedostatka globalizacije:

- Informacioni troškovi i troškovi monitoringa – međunarodna ekspanzija uvećava izloženost finansijskih institucija riziku naplate, pa prema tome zahteva i dodatne informacione troškove i troškove monitoringa,
- Nacionalizacija/eksproprijacija – promene u stranim vladama mogu dovesti do nacionalizacije i oduzimanja osnovnih sredstava i imovine filijala u stranim zemljama,
- Fiksni troškovi – fiksni troškovi osnivanja organizacionih delova u inostranstvu mogu biti ekstremno visoki.

Slika 4. Međusobni uticaji savremenih trendova

Izvor: Jović, 2008.

Veliki značaj koji finansijsko tržište ima za nacionalnu ekonomiju, ogleda se u omogućavanju:

- nesmetanog odvijanja procesa proizvodnje i prometa,
- optimizacije nivoa novčane mase,
- likvidnosti nacionalne ekonomije,
- alokacije novca,
- ostvarenja profitabilnosti,
- ostvarenja proširene reprodukcije, u oblasti proizvodnje i prometa i
- ostvarenja sigurnosti za plasirani kapital (Ristić i sar., 2012).

Razvojne tendencije savremenih finansijskih tržišta postale su uzročnik velike globalne krize, koja iziskuje odgovor kroz jačanje globalne regulacije (Janković, 2010).

5.3. MEĐUNARODNO KRETANJE KAPITALA U USLOVIMA GLOBALIZACIJE

Međunarodno kretanje kapitala podrazumeva transfer realnih i finansijskih sredstava, iz jedne zemlje u drugu, bez kontra transfera ili bez kontra transfera za određeno vreme, a u cilju ostvarivanja ekonomskih i političkih interesa učesnika u tom transferu.

Privredna aktivnost, bilo koje zemlje u svetu, ne može se normalno odvijati, ukoliko u nju nije uključeno i međunarodno kretanje kapitala, kako u korišćenju, tako i plasiranju kapitala. Međunarodno kretanje kapitala poravnava realne i finansijske suficite i deficite u pojedinim delovima svetske privrede (Unković, 2009).

Efikasnost tržišta kapitala, racionalnost investiranja i promptna likvidnost, suštinski su motivi međunarodnog investiranja. Politički i valutni rizici, pogotovo nelikvidnost zemlje, smanjuju prilive kapitala u tu određenu zemlju. Profiti, kamate, dividende i devizni kurs, bitno utiču na motive međunarodnog investiranja. Kapital, kod opredeljenja objekta u koji se želi investirati, uzima u računicu, najčešće tri pokazatelja:

- rentabilnost,
- likvidnost i
- sigurnost.

Kada je u pitanju veći deficit platnog bilansa i deficit budžeta, kao i politička nestabilnost, kapital „beži“ iz te zemlje. U SAD – u su stručnjaci 2000. godine izračunali da im je potreban neto godišnji priliv kapitala od najmanje 450 milijardi dolara da bi održali privredni rast i zadržali kurs dolara na željenom nivou.⁶

⁶ Liberalizacija međunarodnog kretanja kapitala povećava svetsku proizvodnju, efikasnost i konkurentnost, a obeshrabruje špekulante, koji štete svetskoj privredi. Jedino zemlje iz kojih se masovno seli kapital, što ugrožava privrede i razvoj tih zemalja, moraju tražiti kontrolne mehanizme za smanjenje njegovog odliva.

Mnoga međunarodna kretanja kapitala su autonomnog karaktera, odnosno imaju svoju sopstvenu motivaciju i nisu izazvana stanjem tekućih transakcija platnog bilansa pojedinih zemalja. Najbolji dokaz za to je činjenica da se međunarodne kapitalne transakcije, povećavaju brže od "realnih" tekućih transakcija.

Postoje podaci o tome da je ukupan dnevni promet na svetskim tržištima kapitala i deviza višestruko veći od dnevne veličine međunarodnih trgovinskih i drugih tekućih transakcija. To znači da se pretežni deo međunarodnih kretanja kapitala odvija autonomno, pod uticajem sopstvenih pokretačkih snaga.

Subjekte koji donose odluke o međunarodnim kretanjima kapitala čine sva ona fizička i pravna lica koja je domaći ili međunarodni pravni poredak legitimisao, a to su: pojedinci, preduzeća, banke, druge finansijske institucije, državni organi i međunarodne organizacije i institucije.

Svi pomenuti subjekti, u zavisnosti od svrhe njihovog postojanja, imaju i svoje motive, kojima se rukovode pri odlučivanju o međunarodnim kretanjima kapitala.

Uloga fizičkih lica je drastično opala, a udeo transnacionalnih kompanija i banaka, pa i nekih međunarodnih finansijskih institucija je bitno porastao. Samim tim, došlo je i do povećanja uticaja onih subjekata koji su i u međunarodnim kretanjima kapitala, motivisani maksimizacijom nekog poslovnog rezultata.

Razume se da međunarodna kretanja kapitala zavise i od drugih, od motivacije subjekata, nezavisnih, egzogenih faktora. Ona zavise i od modela međunarodnih trgovinskih odnosa i od sistema međunarodnih plaćanja.

U pogledu zemalja u razvoju, značajno je istaći da glavni teret privrednog razvoja, moraju da ponesu same nerazvijene zemlje, koje su suočene s potrebom iznalaženja i primenjivanja, što elastičnijih i uopšte celishodinijih rešenja za najracionalnije, odnosno najekonomičnije korišćenje svojih, inače skromnih mogućnosti (Acin i Bodiroža, 2000).

Na ekonomskoj politici ovih zemalja veliki je zadatak iznalaženja metoda, a važnu ulogu u tome imaju:

- finansijska (fiskalna) politika,
- carinska politika i
- štednja.

Pitanje prezaduženosti zemalja u razvoju, u smislu njihove podobnosti za dalje korišćenje međunarodnog kapitala za svoje razvojne ciljeve, otkriva da je "prezaduženost" jedna sasvim relativna kategorija, posebno u sadašnjim uslovima međunarodnog finansiranja.

Prezaduženost pokazuje da, ukoliko postoji ta ograničenost u kapacitetu za zaduživanje u inostranstvu, ona prvenstveno proizilazi iz nesrazmerno teških uslova inostranih zajmova i da je izlaz iz takvog protivurečnog stanja odlučno okretanje prema problemu kreditnih uslova i iznalaženje rešenja koja će značiti:

- ❖ prilagođavanje tih uslova mogućnostima zemalja u razvoju,
- ❖ prirodi investicija za čije se finansiranje koriste inostrana sredstva i
- ❖ opštoj težnji zemalja u razvoju da se što je moguće više ubrza razvoj zaostalih područja u svetu.

Neophodan preduslov za podsticaj zemalja u razvoju jeste, raščišćavanje njihove sadašnje međunarodne finansijske situacije, koja je postala neodrživa, kao rezultat njihovog teškog bremena službe otplate po spoljnim dugovima. Za ostvarivanje tog cilja potrebna su dopunska finansijska sredstva.

U tom smislu, to moraju biti mere za ozdravljenje stanja međunarodnog kretanja kapitala, odnosno da se stvore preduslovi za jedno zadovoljavajuće kretanje kapitala prema zemljama u razvoju, što je neophodno za njihov brži razvoj (Unković, 2009).

5.4. ULOGA I ZNAČAJ INOVACIJA U PROCESU GLOBALIZACIJE

Jedna od najznačajnijih i najjačih pokretačkih poluga savremene civilizacije predstavlja:

- uzajamna povezanost,
- uslovljenost i
- zavisnost privređivanja i tehnološkog progresa.

U dinamičnom procesu globalizacije promene utiču na značajno poboljšanje performansi preduzeća, a samim tim i na stvaranje konkurentskih prednosti i kompetencija. Dinamika promena praćena je kreiranjem superaktivnih razvojnih strategija i odgovarajućih aktivnosti za njihovu realizaciju, koje se zasnivaju na shvatanju progresa, kao permanentnog transformacionog procesa, praćenog formiranjem sasvim novih struktura i preduzeća.

Inovativna organizacija počiva na stalnom učenju, odnosno usavršavanju postojećih znanja i sticanju novih koja su u funkciji primene ili kreacije novih tehnologija. Preduzeća danas posluju u znatno izmenjenim uslovima, u odnosu na uslove u kojima su preduzeća poslovala u prošlom veku.

Razvoj informaciono komunikacionih tehnologija ostavio je veliku trag na poslovne sisteme, koji moraju veoma brzo da se prilagođavaju novonastalim okolnostima i da se kreću paralelno sa razvojem tehnologije i tehnike, ukoliko žele da ostvare poželjnu poziciju na tržištu.

Svaki deo poslovnog sistema je dotaknut razvojem informaciono komunikacionih tehnologija. Stalna poboljšanja moraju biti ustaljena praksa poslovnih sistema, da bi se pristup u obavljanju aktivnosti pokazao kao održiv.

Sledstveno tome, razvoj tehnologija je sve sisteme povezao u jedinstvenu mrežu, te je svaki deo mreže važan za opstanak globalne ekonomije. Preduzeća će morati da preispitaju i redefinišu svoje principe i modele poslovanja, kao i normative. Informaciono komunikacione tehnologije od preduzeća traže multidisciplinarni pristup u radu, jer se više ni jedan sistem ne može posmatrati izolovano.

Uslovi u okruženju nikada nisu isti, što dovodi do suštine tržišnog mehanizma. Neophodna je stalna konkurencija u uslovima neizvesnosti, jer kada bi bilo obrnuto, sve poznato, onda ni preduzetništvo ne bi bilo toliko važno. Savremene razvijene privrede se stalno nalaze u procesu prilagođavanja promenljivim uslovima.

Najbolji način odnosa prema poslovnim rizicima jeste da se smanji verovatnoća njihovih događaja (Stanković i Vukmirović, 1995).

Poslovanje preduzeća predstavlja proces, u kome se pored tokova novca, materijala i energije, odvijaju i tokovi informacija, koje povezuju ljude, preduzeća i okolinu, omogućavaju komunikaciju i čiji je glavni smisao povećanje uspešnosti poslovanja i razvoja (Zver, 1989).

Složenost savremenih kompanija, različiti faktori iz eksternog okruženja, veliki broj podataka i informacija, kao i političke, ekonomske i socijalne nesigurnosti, nameću potrebu razumevanja promena, usmerenih na njih, kao i motivisanja svih zaposlenih kompanije da slede taj put (Vapa Tankosić i Lekić, 2018).

Intenzivan proces internacionalizacije karakteriše savremene uslove poslovanja, na svim nivoima i različitim oblicima. U uslovima brzorastućeg tržišta, neophodno je da menadžment raspolaže znanjima i informacijama o mogućim strateškim prilazima da se uspešno uđe na internacionalna tržišta, u kome deluje veliki broj konkurenata, sa razvijenom tehničko-tehnološkom osnovom, proizvodnim potencijalima i sposobnostima.

U nivou globalne ekonomije deluju regionalne strukture u SAD, Evropi, Aziji i drugim zemljama. Evropska unija, npr. temelji se na ideji uzajamne pomoći i saradnje u ekonomskom razvoju pojedinih zemalja i sistematskom otklanjanju barijera, koje su prepreka slobodnom toku ljudi, kapitala, ideja i roba.

Drugu značajnu regionalnu organizaciju čine SAD, Meksiko i Kanada, poznata pod nazivom „NAFTA“, čiji je zadatak da podstakne i afirmiše slobodnu trgovinu među ovim zemljama. Važnu ulogu u ekonomskom razvoju Azije i Pacifika ima ekonomska organizacija „APEC“, čiji članovi čine treće globalnog tržišta, naročito za oblast automobilske industrije i telekomunikacija.

Novu globalnu organizaciju u razvoju čine: Brazil, Rusija, Indija i Kina - (BRIC), mnogoljudne zemlje sa potencijalima, koji se oslanjaju na radnu snagu, tržište, sirovinsku osnovu, energente i sl. Drugi ključni proces promena je privatizacija u Evropi.

Ostvarena privatizacija otvara realne šanse za internacionalni menadžment, koji može da investira u privatizovana preduzeća, da ponudi poslovne veštine, specifična znanja i pomoću izlasku na nova tržišta.

Preduzeća koja nameravaju da se trajno uključe u međunarodne tokove ili da prošire svoje poslovne i tržišne horizonte, moraju da imaju jasnu strategiju svoje poslovne i tržišne ekspanzije, što je istovremeno i preduslov uspešnog konkurentskog pozicioniranja na odabranim ciljnim tržištima (Savić i Pavlović, 2014).

Međutim, sva preduzeća moraju efikasno da implementiraju niz organizacionih procesa i postupaka, radi stvaranja organizacionih modaliteta, koji su prilagođeni internacionalnim zahtevima, te je zadatak menadžmenta da uspešno transformiše i razvije organizacionu strukturu preduzeća, u skladu sa datim okolnostima i strategijskim uslovima.

5.4.1. Inovacija kao kreator vrednosti

Savremena ekonomija koja je zasnovana na znanju, podstiče inovativnost, te se može posmatrati i kao inovativna ekonomija, s obzirom na to da vreme u kome živimo karakterišu kontinuirane i dinamične promene. S tim u vezi, inovacija se može shvatiti kao poseban tip pozitivnih promena koja je zasnovana na procesu primene novih ideja, radi postizanja boljih rezultata na nivou preduzeća ili na nivou privrede kao celine.

Inovacija postaje sve značajniji pojam, u ekonomiji koju karakteriše:

- globalizacija,
- dominantnost znanja i potreba za kvalitetnim informacijama,
- brze tehnološke promene i kraći životni ciklus proizvoda.

U uslovima kada promene sve više dobijaju na intenzitetu, važan faktor konkurentnosti svake privrede postaje inovativnost. Inovacija je uspešna ukoliko obezbeđuje vrednost, tj. ako su koristi nakon njene realizacije veće u odnosu na sredstva investirana u njen razvoj.

Najvažniji faktor razvoja inovacija je znanje. Današnja privreda sve više zavisi od znanja, informacija i posebnih veština, što utiče na povećanje udela visokotehnološke proizvodnje zasnovane na znanju. Sam proces inoviranja započinje otkrićem znanja o tome da postoje praznine u znanju koje se može iskoristiti kao nova, potencijalna tržišna potreba.

Aktivnosti koje počivaju na novom znanju stimulišu pojavu novih vrsta inovacija i omogućavaju da se inovacioni proces prilagodi zahtevima razvoja društva koji je zasnovan na znanju. Većina zemalja, uključujući i Republiku Srbiju, nemaju u dovoljnoj meri razvijen naučno-tehnološki kapacitet koji bi podsticao stvaranje potrebnog znanja o inovacijama, te ovakve zemlje uglavnom zavise od investicionih ulaganja razvijenijih zemalja (Dajić, 2017).

Slika 5. Linearni model inovacija

Izvor: Dajić, 2017.

Osnovni i opšti interes svake organizacije, odnosno preduzeća je da opstaje ili da ne propadne i da u odnosu na ostale, ostvaruje dinamični rast i razvoj. U savremenim uslovima stalnih, mnogobrojnih i raznovrsnih promena i oštre konkurencije, opstajanje nije jednostavan i lak zadatak (Đurić, 2001).

Da bi odgovorile izazovu opstanka, savremene organizacije moraju da prilagođavaju svoje ciljeve, strategiju i organizacionu strukturu, promenama u internom i eksternom smislu. U promenljivoj i dinamičnoj sredini, nije jednostavno definisati sve strategijske opcije, te se izbor određene strategije najčešće odnosi na adekvatno pozicioniranje preduzeća u određenoj grani, tako da uz korišćenje konkurentskih prednosti u okviru poslovnih područja, preduzeće posluje profitabilno.

Inovacije su potrebne svakom preduzeću, bez obzira na njegovu veličinu. Izabrana strategija trebalo bi da bude konzistentna sa vizijom i ciljevima preduzeća, organizacionom strukturom, raspoloživim resursima, kao i sa sredinom u kojoj preduzeće obavlja svoju poslovnu i širu društvenu misiju. Dobro odabrana strategija treba da omogući uspešno korišćenje i razvijanje potencijala preduzeća (Micić i Jovović, 2009).

Ipak, veću inovacionu sposobnost imaju manji privredni subjekti, odnosno mala i srednja preduzeća, u odnosu na velike sisteme, s obzirom na to da su spremnija za brzu primenu inovacija, nove tehnologije, kao i za zapošljavanje stručnih kadrova (Bošković i sar., 2016).

Stvaranje novih proizvoda i usluga, procesa ili modela marketinga, samo su neki od modela inovativnosti. Inovacije, kao i znanje koje ih omogućava su najvažniji izvor tržišnog uspeha i konkurentske prednosti. Ne samo da su ključni faktor rasta i razvoja savremenih preduzeća, nego su u mnogim industrijski razvijenim zemljama i glavna pokretačka snaga razvoja ekonomije.

Model inovativne organizacije uvažava razvijene koncepte, a naglasak stavlja upravo na odnos između tehnologije i ostalih domena, te uvažava najpropulzivniji faktor promene u organizaciji, faktor tehnologije i tehnološke inovacije.

To omogućava struktuiranje i analizu međuzavisnosti tehnoloških inovacija i ukupne inovativnosti organizacije.

Model koji predstavlja proces inovacije pod uticajem je dve osnovne grupe faktora iz okruženja:

- stanjem tehničkog znanja i načinom korišćenja proizvoda i procesa;
- potrebama i tražnjom za novim proizvodima i procesima.

Dakle, organizacija i upravljanje igraju odlučujuću ulogu u razvoju i primeni savremenih proizvodnih tehnologija. Da bi se održala efektivnost organizacije, neophodno je da postoji usklađenost između organizacije i okruženja.

Kao što je pomenuto, preduzeća se pored mnogih izazova na svetskom i domaćem tržištu, suočavaju i sa problemom rastuće konkurencije, ali sa druge strane, potrošači su sve zahtevniji u pogledu načina zadovoljenja svojih potreba. Ovo predstavlja još jedan razlog zbog kojeg se inovativna aktivnost zahteva na svim nivoima, od zaposlenih u organizacijama, sve do nacionalnih okvira (Ristić, 2016).

5.5. PRIVREDNI RAST U USLOVIMA GLOBALIZACIJE

U cilju ostvarenja dugoročnog održivog privrednog rasta, on mora biti baziran na realnim osnovama, što podrazumeva rast putem korišćenja komparativnih prednosti zemlje, uz zadovoljavajuće kombinovanje faktora proizvodnje.

Na makroekonomskom nivou, taj rast mora biti podržan optimalnim korišćenjem politika, koje stoje na raspolaganju vlastima:

- monetarnoj i
- fiskalnoj.

Ekonomska kriza, do koje je došlo u prethodnih nekoliko godina i čije se posledice i dalje osećaju, ukazala je da privredni rast zasnovan na ekspanzivnoj fiskalnoj i monetarnoj politici, ne samo da nije održiv, već i stvara distorzije u kombinovanju faktora proizvodnje u privredi.

Pomenute distorzije se kasnije, u periodima krize i nužne fiskalne i monetarne kontrakcije, ne mogu ispraviti. Ekspanzivna fiskalna politika, praćena umereno ekspanzivnom monetarnom politikom, poslednjih godina, dovela je do visokog rasta ukupne potrošnje, državne i privatne, koja je posledično prouzrokovala visoke stope privrednog rasta, ali i visok nivo fiskalnog i spoljnog deficita.

Visoka tražnja podstakla je rast privrede koji nije morao biti, niti je bio, zasnovan na optimizaciji faktora proizvodnje, već je visoka tražnja, praćena ekspanzivnom monetarnom politikom, odnosno kreditnom aktivnošću, mogla da podrži i ne-optimalno korišćenje proizvodnih faktora u privredi (Pavlović i Stamenković, 2011).

Dakle, makroekonomske politike predstavljaju samo poluge, koje u određenim trenucima treba da regulišu nesavršenosti tržišta, a ne da budu generatori kratkoročnog privrednog rasta, s obzirom na to da će takav rast, u dugom roku, dovesti do grešaka u privrednom okruženju, koje će biti veoma teško ili gotovo nemoguće ispraviti. S tim vezi, privredni rast je suštinski rast pojedinačnih preduzeća.

Sada kada su se smerovi politika nužno promenili, a nerealno visoka tražnja smanjila, privreda razvijana na lošim osnovama ne može da se prilagodi na dole, usled:

- visokih fiksnih troškova,
- nepovoljnog privrednog ambijenta,
- nerealno visokih realnih nadnica,
- lošeg menadžmenta,
- loše kombinacije faktora proizvodnje i
- proizvodnje proizvoda u kojima privreda nema komparativnih prednosti.

Privredni rast, posmatran kroz nivo bruto domaćeg proizvoda, ali i stope njegovog rasta, predstavlja jedan od najvažnijih ciljeva, kako razvijenih, tako i nerazvijenih ekonomija sveta. Od marginalističke revolucije 1870. godine do sredine pedesetih godina 20. veka, ekonomisti su bili zaokupljeni razvojem mikroekonomije.

Tek pedesetih godina vraća se na scenu makroekonomija i ekonomski rast. Od tada, zaokupljeni problemom privrednog rasta ekonomisti su definisali nekoliko teorija privrednog rasta, međutim, nijedna nije dala konačan odgovor na pitanje, zašto su neke zemlje bogate, a druge siromašne, što ukazuje da privredni rast zahteva dalju i dublju analizu, sa dva aspekta - makroekonomskog i mikroekonomskog.

Pred kraj 20. veka, vodeće tržišne ekonomije, privredni rast temelje na akumulaciji sofisticirane kapitalne opreme i neprekidnom pomeranju granica tehnoloških mogućnosti proizvodnje.

Prema Drakeru, znanje predstavlja najveću investiciju u svakoj zemlji. Uzvrat koji neka zemlja ili neko preduzeće dobija od znanja, sve više mora da je činilac koji mora činiti konkurentnost. Produktivnost znanja će sve više odlučivati po pitanju privrednog i društvenog uspeha i kada je reč o sveukupnom ekonomskom funkcionisanju (Drucker, 1995).

S tim u vezi, rast bruto nacionalnog proizvoda, bez uvećanja efikasnosti upotrebe proizvodnih faktora u dugom roku, ima svoje objektivne granice korišćenja, nakon čega neminovno dolazi do naglih privredno - sistemskih lomova (Komai, 1992).

Proces globalizacije svetskog tržišta, praćen konvergencijom makroekonomskih politika pojedinih zemalja, kao i homogenizacija ekonomskih aktivnosti, predstavlja dominantnu karakteristiku savremenih privreda. U ovakvim, složenim uslovima, treba veoma ozbiljno, odgovorno i suptilno pristupati izradi strategije rasta i razvoja (Arandelović, 2004).

Globalizacija je u tolikoj meri međusobno izmešala različite privrede i tržišta, da više nije moguće deliti industrijske delatnosti i geografska područja, u jasno odvojene i nezavisne segmente. Relativni nivo direktnih troškova pojedinih faktora proizvodnje, ne predstavlja više primarni činilac konkurentnosti, jer u savremenim uslovima ta uloga pripada:

- ❖ strukturi i kvalitetu obrazovanosti radne snage,
- ❖ sposobnosti da se neprestano uvode poboljšanja u proizvodni proces,
- ❖ efikasnost industrijske organizacije,
- ❖ raspolaganje sposobnom pravnom i administrativnom infrastrukturom i
- ❖ dovoljno širokom ponudom kvalitetnih proizvoda.

Pritom, značajno je da se svi pomenuti elementi povežu u jedinstvenu celinu, koja će rezultirati u koherentnoj strategiji razvoja.

Značaj navedenog sugerira podatak za zemlje EU, u kojima između 75% i 95% svih troškova rada u preduzećima, otpada na poslove organizacije i upravljanja. Na neposredne troškove rada otpada minimalni procenat. Na taj način, organizacijski kapacitet pojedinih preduzeća, kao i privrede u celini, postaje ključni činilac konkurentnosti industrijskih proizvođača.

5.6. POKAZATELJI INOSTRANE ZADUŽENOSTI

Početkom 80-ih godina, dogodio se niz značajnih promena u međunarodnom ekonomskom okruženju. Ove promene su imale kumulativno dejstvo i kretale su se u pravcu sve lošijih međunarodnih finansijskih odnosa, koji su doveli do povećanja spoljne zaduženosti zemalja u razvoju i u tim, novim uslovima, sredstva se pozajmljuju, a radu finansiranja razvoja odnosne privrede.

Uzroci velike kumulacije spoljnog duga, kod većine zemalja u razvoju, nisu kratkoročnog karaktera i imaju dublje korene, čiji su počeci generisani:

- u samoj strukturi međunarodne podele rada,
- neravnopravnom položaju zemalja u razvoju i
- različitim nivoima opšte privredne razvijenosti.

Dugovni problemi su 90 – ih godina predstavljali i dalje smetnju privrednom razvoju, u većini zemalja u razvoju. To je bio period naglog rasta međunarodnog pozajmljivanja.

Poslednje dve decenije, obeležilo je s nekoliko kriznih situacija koje su se javile u Argentini, Meksiku, Brazilu, kao i zemljama južne Azije. Ipak, zaduživanje nije proces koji se dešava samo nekim dalekim zemljama. To je proces tranzicije, u kome je učestvovao veliki broj evropskih država, uključujući i Republiku Srbiju.

Inostrana zaduženost, koja je posledica višegodišnjih neravnoteža u bilansima tekućih transakcija zemalja u tranziciji, predstavlja danas najveću opasnost celokupnom međunarodnom ekonomskom i finansijskom sistemu. Međutim, povećanje zaduženosti zemalja u tranziciji, javlja se kao posledica njihovog privrednog razvoja.

Zemlje u tranziciji, u cilju oživljavanja svoje privrede, formulišu aktivnu razvojnu politiku, koju karakteriše brži rast domaće potrošnje od proizvodnje, što je rezultat porasta zaduženja u inostranstvu. Iz tog razloga je porast zaduženja u inostranstvu i zavisnost o inostranoj akumulaciji u finansiranju investicija, zajednička karakteristika većine zemalja u tranziciji (Kersan-Škabić i Mihovilović, 2006).

U ovim zemljama, produktivnost rada, niska je zbog niske kapitalne opremljenosti. Investicije u infrastrukturu, koje su u procesu privrednog razvoja, nemaju direktan učinak na povećanje izvoza, a indirektni učinci, mogu se uočiti tek nakon određenog vremena.

Samim tim, zaduženje nastaje zbog većih investicija od štednje u nacionalnoj ekonomiji, kao i zbog povećane tekuće potrošnje. Prilikom zaduživanja, važno je poštovati načelo racionalnosti, odnosno da efikasnost investicija bude jednaka prosečnoj kamatnoj stopi na ta sredstva, što znači da, ukoliko se spoljni zajmovi neefikasno utroše i ne budu rezultirali u porastu proizvodnje, mogu se pojaviti problemi otplate dugova (Babić, 1996)

5.6.1. Ekonomska politika i globalna kriza

Ekonomija i ekonomska nauka, imaju centralnu ulogu u savremenom društvu, a oskudnost resursa, kao i želja za efikasnošću, predstavljaju dve su osnovne ideje, koje se provlače celim područjem ekonomije. Većina teorija rasta i povezanih platformi vođenja ekonomskih politika, stvari posmatraju iz makroekonomske perspektive, koja je dobra za uočavanje odnosa između stabilnosti i rasta.

Učestale krize pokazale su, da se određene pretpostavke konvencionalne ekonomske doktrine, kao i odgovarajuće platforme za vođenje ekonomske politike, moraju promeniti. Globalna kriza pokrenula je lavinu naslaga loše ekonomske prakse, u realnoj privrednoj sferi nacionalnih ekonomija, te se u tom smislu može govoriti o mnogim problemima strukturne neravnoteže, koji se ispoljavaju samo na dugi rok ili u kriznim situacijama, ali opet različito, zavisno od ekonomske politike i prakse pojedinih zemalja.

Samim tim, globalnu nestabilnost, podstiču loše reakcije međunarodnih finansijskih institucija, političara, kao i praktični nacionalizam – protekcionizam ekonomskih politika, ali i nedostatak čvrste, međunarodno priznate nadnacionalne valute (Đukić, 2010).

Politika rasta i razvoja postala je deo oficijelne ideologije društva, tokom relativno dugog perioda razvoja klasičnog industrijskog kapitalizma i realnog socijalizma. Rast bruto domaćeg proizvoda po visokim godišnjim stopama postao je neizbežni deo i jedan od glavnih zadataka ekonomske politike, kao i razvojne strategije.

Rast donosi veću proizvodnju, kao i veću zaposlenost i standard života. Međutim, u postrevolucionarnim periodima, kao i kritičnim situacijama startovanja

jedne nove reformske etape razvoja, najveći deo političkih struktura na vlasti preteruju sa naglašavanjem stopa rasta na štetu kvaliteta ostvarenog rasta.

Ekonomski razvoj se ne može posmatrati izvan konteksta celokupnog društvenog razvoja, s obzirom da je privreda jedan od najvažnijih delova društvenog sistema, te je i ekonomski razvoj neodvojiv od društvenog razvoja.

Samim tim, savremeni razvoj novih tehnologija treba da omogući dalji, brzi i dinamičan razvoj visokorazvijenih zemalja, kao i da pruži nadu, da će se u budućnosti smanjiti jaz između bogatih i siromašnih, odnosno da će se uspostaviti racionalnija međunarodna podela rada.

Ipak, mora se imati u vidu da su svi faktori rasta i razvoja u određenoj meri komplementarni, što u stvari znači da nedostatak jednog od njih, utiče na smanjenje efekata drugih, te je osnovno pitanje koje se neizbežno postavlja u vezi sa postojećom politikom, kao i ekonomskom situacijom, koliko su privrede zemalja, a posebno zemalja u razvoju, kao i celo društvo, spremni za uspešan prelazak u novu etapu razvoja, odnosno za vršenje svih nužnih promena i prilagođavanja (Rosić, 2003).

Problematika ekonomskog rasta i razvoja predstavlja samu suštinu ekonomske teorije i prakse, o čemu govore i naponi svih donosioca ekonomskih odluka, počev od nivoa preduzeća, preko nivoa nacionalne privrede, sve do globalnog nivoa, koji je od izuzetne važnosti u vreme rastuće globalizacije svetske privrede.

Svetska privreda, pored značajnih pozitivnih efekata donosi i teške probleme rastućeg zaostajanja najmanje razvijenih zemalja, u odnosu na srednje i najrazvijenije zemlje.

Kao posledica toga, može se dugoročno javiti opasnost za dalji razvoj svih, kao i sadašnjih najrazvijenijih zemalja, zbog čega bi one trebale imati jasan interes da pomognu, da se taj jaz smanji.

To se može učiniti, osim direktne i bespovratne pomoći i putem:

- direktnih investicija,
- otpisa dugova,
- ulaganjem u saobraćajnu infrastrukturu i
- ulaganjem u socijalnu infrastrukturu.

Na taj način bi se istovremeno zaustavio odliv stanovništva iz tih zemalja i smanjio pritisak na tržište rada u razvijenim zemljama.

5.6.2. Dužnička kriza i razvoj zemalja u razvoju

S obzirom na to da su zemlje u razvoju nosioci najvećeg dela ukupnog duga u svetu, to se vrednost dugova ovih zemalja može posmatrati kao stvarno stanje duga na međunarodnom tržištu kapitala. Pojavom dužničke krize zemlje kreditori postaju oprezniji kod odobravanja kredita.

Dodatni kapital, odnosno priliv sredstava iznad raspoloživih vlastitih sredstava akumulacije, kojeg određuje nivo štednje, ima efekte na ubrzanje privrednog rasta zemlje. Sa pomenutog aspekta, korisno je angažovati raspoloživa sredstva sa međunarodnog tržišta kapitala za ulaganja u zemlji. Ipak, kada korišćeni krediti dospevaju za otplatu, tada se sredstva moraju obezbediti iz akumulacije domaće štednje.

Ukoliko su dospele otplate kredita veće od sposobnosti domaće privrede, da akumulira sredstva za otplatu, tada je već nastalo stanje prezaduženosti. Reprogramiranje dugova zemljama dužnicima, predstavlja znatno olakšanje i omogućava predah, unutar koga zemlja u stanju prezaduženosti može da stimuliše privredni rast i ostvari poboljšanje sposobnosti otplate dospelih obaveza.

Međutim, osnovni preduslov za postizanje ovih rezultata je definisanje kvalitetnih mera ekonomske politike zemlje koja će, na osnovu utvrđivanja stvarnih uzroka dužničke krize, utvrditi rešenje i instrumente ekonomske politike.

Sa smanjivanjem kredita komercijalnih banaka, zemljama u razvoju je preostao Međunarodni monetarni fond (MMF), kao izvor pomoći, što je zaoštrilo problem, s obzirom na to da su potrebe ovih zemalja, u velikoj meri prevazilazile kreditne mogućnosti MMF-a i da je njima bila potrebna dugoročna pomoć, dok su zajmovi MMF-a bili zamišljeni kao kratkoročna pomoć.

Pomoć MMF-a je dodeljivana je uslovno, u zavisnosti od daljih pozajmica komercijalnih banaka, a ove pozajmice bile su uslovljene poverenjem MMF-a u datu zemlju. Sva predviđena pomoć dodeljivana je pod uslovom da se izvrše suštinske promene u domaćoj ekonomskoj politici.

Od tada, MMF je sve do današnjih dana, oštro i često kritikovan zbog toga što je nametnutim programima ignorisao političke realnosti ovih zemalja, insistirajući samo na ekonomskoj strani, uz potpuno zanemarivanje socijalne pravde i potreba siromašnih. Pri tome, neophodno je istaći da su programi MMF-a najčešće pogađali najsiromašnije slojeva, a da zemlje primaoci ovakve "pomoći" nisu imale drugog izlaza, osim da se isključe iz međunarodnih ekonomskih odnosa.

Tipičan plan MMF-a za "prilagođavanje" privrede zemlje, tj. dužnika je uključivao niz nepopularnih odluka:

- devalvaciju nacionalne valute,
- zamrzavanje cena, radi smanjivanja inflacije,
- strogu fiskalnu politiku koja podrazumeva smanjene izdatke i subvencije,
- privatizaciju državnih preduzeća,
- povećanje poreza,
- ukidanje spoljno-trgovinskih ograničenja,

- stvaranje mreže socijalnog staranja, koja bi ublažila negativne posledice prethodnih mera.

Tokom 90-tih godina, 20.veka neke istočnoevropske zemlje u tranziciji su takođe zapale u dužničku krizu, naročito Poljska i Mađarska. Međutim, ova pojava dužničkog problema bila je znatno ublažena padom kamatnih stopa i cena nafte. Za sada je svetsko finansijsko tržište tu, ali još uvek nedostaje organizovana akcija država, naročito onih najmoćnijih, koje su ujedno i najveći kreditori.

Paralelno sa značajnim poboljšanjem stanja zaduženosti zemalja u razvoju, koje pokazuju indikatori spoljne zaduženosti, kvalitet stranih tokova kapitala iz privatnih izvora je takođe poboljšao. Udeo direktnih stranih investicija i akcijskog portfolija u kombinaciji različitih izvora finansiranja zemalja u razvoju je porastao tokom poslednjih godina.

Činjenica je da je pojava dužničke krize posledica niza elemenata neproporcijalnog razvoja razvijenih i zemalja u razvoju, te da njeno prevazilaženje zahteva dovodi do eliminisanja uzroka nejednakog razvoja razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Dugoročni efekti na sposobnost urednog vraćanja korišćenih kredita, a na taj način i na korišćenje novih kredita na međunarodnom tržištu, mogući su zajedničkom aktivnošću razvijenih i nerazvijenih zemalja, usmerenih u pravcu povećanja iznosa zemalja u razvoju.

Navedeno je moguće postići uz stimulisanje proizvodnje zemalja u razvoju, konkurentne na međunarodnom tržištu. Međutim, istovremeno je neophodna međunarodna aktivnost, koja je usmerena na eliminisanje monopolske uloge razvijenih zemalja, na međunarodnom tržištu robe i kapitala i ukidanje zaštite onih proizvoda, u razvijenim zemljama, koje su slabije konkurentne, u odnosu na proizvodnju u zemljama u razvoju (Acin i Bodiroža, 2000).

6. UTICAJ GLOBALIZACIJE NA PRIVREDNI RAZVOJ REPUBLIKE SRBIJE

6.1. STRATEGIJA RAZVOJA PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE

U poslednjih pedeset godina, ukupan svetski dohodak, brže raste od broja stanovnika. Međutim i pored toga, u svetu i dalje postoji veliki broj siromašnih ljudi. To nam potvrđuje da i dalje postoji velika nejednakost u raspodeli svetskog GDP – a. Primena tehničkih inovacija ima direktan uticaj na dugoročni porast standarda stanovništva (Kvrgić i Nikolić, 2015).

U tom pogledu, ubrzanje razvoja dobija na intenzitetu, nakon velikih tehnoloških promena, koje se događaju na globalnom nivou.

Proces tranzicije je započeo krajem osamdesetih godina dvadesetog veka, padom Berlinskog zida (1989) i zahvatio je sve bivše socijalističke zemlje, Centralne i Istočne Evrope. Jedna od bitnih karakteristika socijalističkih sistema jeste otvorena ili prikrivena inflacija.

Decenijski oštri pad životnog standarda, koji je prethodio tranziciji i izostanak političkog konsenzusa oko same suštine paketa reformskih poteza, osnovne su karakteristike tranzicije u Republici Srbiji. (Njegovan i sar., 2009).

Kao zemlja, sa svojim posebnim osobenostima, Republika Srbija predstavlja važno evropsko područje, zbog svog posebnog značaja na Balkanu, kao “geopolitičkom čvorištu” Zapada i Istoka, a kao posledica toga, javljaju se specifični globalizacioni procesi na balkanskim prostorima.

Republika Srbija je zemlja koja gradi svoj geopolitički položaj na Balkanu, sa svim svojim specifičnostima i svakako je krasi:

- intenziviranje političke,
- ekonomske saradnje,
- kulturne saradnje,
- međuzavisnosti, kao i
- stvaranje integracionih procesa.

Svaka zemlja u globalizaciju, kao neminovni društveni proces, ulazi sa sopstvenim specifičnostima, prednostima, ali i sa svim svojim nedostacima. Republika Srbija je tako u proces tranzicije ušla sa pozicije slabo razvijene male zemlje, socijalistički orijentisane i to je bila njena startna pozicija i sa aspekta globalizacionih procesa.

Globalizacija je, svakako, najznačajniji proces epohe i sama po sebi kontradiktorna pojava, pa je i predmet brojnih sporova. Tako je i pitanje pozitivnih ili negativnih uticaja na Republiku Srbiju ponekad sporno. Drugim rečima, postavlja se pitanje da li je Republika Srbija dobila ili je više gubila u procesu globalizacije?

Ipak, može se reći da je globalizacija kao realan društveno - ekonomski proces, dovela integrisanje ekonomije Republike Srbije u jedan globalni sistem. Pozitivni uticaji su svakako snažniji, jer globalizacijom, Republika Srbija je neminovno postala deo sveta, jača se konkurencija, podiže se i nivo uvoza i izvoza.

Polazeći od sadašnje situacije, u kojoj se nalazi Republika Srbija, neophodno je svakako više jačati konkurentske prednosti njene ekonomije, ali sa druge strane i jačati konkurentske prednosti pojedinačnih preduzeća privrede u celini. U procesu globalizacije, Republika Srbija je prvenstveno dobila na poboljšanju konkurentskih prednosti i to posebno na taj način što se koriste specifični lokalni resursi i potencijali.

S tim u vezi, posebno je, u konkurentskoj prednosti, važno to što je Republika Srbija usvojila nove informacione tehnologije, koje je sobom donela globalizacija. Osnovni produkt globalizacije je pojava multinacionalnih kompanija u Republici Srbiji, koje su nakon preuzimanja domaćih kompanija, obezbedile povećanje ekonomske efikasnosti tako što su, pored drugih primenjenih mera, izvršile smanjenje i restrukturiranje radne snage.

Nema nikakve sumnje da ima sasvim dovoljno prostora, da Republika Srbija ostvaruje svoj rast u uslovima globalizacije, preko mnogih aktivnosti, gde se posebno ističu strane direktne investicije i nedovoljno korišćene koncesije. Najveći deo stranih investicija u Republici Srbiji uložen je u privatizaciju, a novih investicija bilo je relativno malo. Samim tim, važno je praviti metodološku razliku između priliva kapitala iz inostranstva, koji je usmeren prema ulaganju, kroz učešće u privatizaciji postojećih preduzeća.

Tako je uticaj ulaganja iz inostranstva, na proces restrukturiranja i modernizacije domaće privrede, mali. Isto tako, neophodno je ukazati na to da je uobičajena pojava za zemlje u tranziciji, da se u prvoj fazi tranzicije, kapitalna ulaganja koncentrišu u proces privatizacije, a da po tome, Republika Srbija nije nikakav izuzetak. Preovlađujući interes investitora iz inostranstva, čak i u situacijama kada je reč o ulaganjima u nove pogone, jeste prodor na domaće tržište (Popov, 2011)

Koncept nacionalne konkurentnosti raste istovremeno sa razvojem procesa globalizacije svetske privrede. Prema najšire prihvaćenom pristupu, nacionalna konkurentnost se može posmatrati kao skup faktora, politika i institucija, koje određuju nivo produktivnosti zemlje (Đuričin i sar., 2013).

Razvojnou strategijom potrebno je obezbediti makroekonomsku, mikroekonomsku, ali i sektorsku konkurentnost. Makroekonomska konkurentnost se može postići razvijanjem robnog tržišta, tržišta kapitala i tržišta rada, odgovarajućom poreskom politikom, politikom deviznog kursa, razvijanjem infrastrukture, obrazovanja i istraživanja. S druge strane, mikroekonomska

konkurentnost se postiže tehnološkim i organizacionim prilagođavanjima privrednih subjekata, dok se konkurentnost sektora privrede može poboljšati unapređenjem sektorskih struktura (Nešić, 2008).

6.1.1.Strategija razvoja ekonomskog rasta

Ekonomski rast svake privrede, te i privrede Republike Srbije, uslovljen je stanjem u svetskoj privredi. Velika ekonomska kriza, koja još uvek traje, uticala je negativno na ekonomska kretanja u privredama najrazvijenijih zemalja sveta, što je negativno uticalo i na privredu Republike Srbije, jer mnoge od tih zemalja predstavljaju značajan spoljnotrgovinski partner Srbije. (Balšić, 2016).

Imajući ovo u vidu, u Republici Srbiji se mogu očekivati određeni rizici, prvenstveno pošto je Republika Srbija visoko zavisna od uvoza kapitala, može se očekivati rast cene kapitala i nizak nivo priliva stranih direktnih investicija. Javna potrošnja će biti visoka, sa neodgovarajućom strukturom, što će biti praćeno zaduženošću države, koja će biti otežana.

Takođe, biće otežano zaduživanje i realnog sektora. Kriza na Republiku Srbiju će se dodatno prenositi, s obzirom da u njoj posluju banke čije su centrale u zemljama Evro zone, koje su pretrpele posledice dužničke krize. Svi ovi, kao i drugi negativni činioci koji utiču na izvoznu tražnju, usloviće nizak nivo izvoza, što će doprineti niskom nivou privrednog rasta.

Mogućnost nastanka navedenih rizika, može da pospeši makroekonomsku nestabilnost u Republiku Srbiji, što može negativno da utiče na devizni kurs, stopu inflacije i stopu nezaposlenosti. Sve ovo doprinosi nedovoljnoj stopi privrednog rasta. Ovi problemi postojali su i pre nastanka ekonomske krize, ali je kriza doprinela da ti problemi postanu „vidljiviji“ bržem izbijanju na površinu ovih problema.

Republika Srbija je ranije te probleme pokušavala da reši zaduživanjem, što se pokazalo pogrešnim, jer je pretila opasnost da pređe granicu prezaduženosti.

Iz tog razloga će Republika Srbija u narednom periodu morati da preduzme mere na otklanjanju disproporcija između:

- uvoza i izvoza koji stvara deficit, koji se pokriva zaduživanjem;
- ukupne proizvodnje i potrošnje;
- domaće štednje i nivoa neophodnih investicija;
- razvijenih i nerazvijenih regiona;
- odnosa broja zaposlenih i broja penzionera;
- odnosa između aktivnog i izdržavanog stanovništva;
- odnosa broja zaposlenih u proizvodnom sektoru i u administraciji i
- odnosa broja zaposlenih i nezaposlenih.

Pomenute mere nije lako sprovesti, jer one imaju, ne samo ekonomske, nego i političke i socijalne reperkusije. Međutim, preduzimanje tih mera je neminovnost. Ipak, Republika Srbija će po mnogim ekonomskim pokazateljima i dalje zaostajati za mnogim zemljama.

Proizvodnja u Srbiji je visoko uvozno zavisna, što doprinosi visokom spoljnotrgovinskom deficitu. Da bi se smanjila visoka uvozna zavisnost, neophodno je da se poveća izvoz, kako bi se omogućilo plaćanje uvoza. Neophodno je povećati devizni priliv zbog redovnog servisiranja dužničkih obaveza prema inostranstvu.

Niska vrednost izvoza u periodu sankcija je posledica i neadekvatne izvozne strukture. Ovo ukazuje da se kao glavni preduslov održivog povećanja izvoza na duži rok nameće povećanje konkurentnosti izvoza kroz, pre svega promenu njegove neadekvatne strukture (Kovačević, 2005, str. 5).

Lista najvećih preduzeća u Republici Srbiji pokazuje da se na gornjoj lestvici pretežno nalaze ona preduzeća čija osnovna delatnost nije proizvodnja finalnih

proizvoda, već eksploatacija prirodnih bogatstava (šume, rude, voda). Mada je Republika Srbija ostvarila vidne uspehe, prema ocenama Svetske banke, Srbija se i dalje ne nalazi među prvih 10 zemalja vodećih reformatora.

To svakako ne bi trebalo da obeshrabri inicijative Republike Srbije, u polju daljeg smanjivanja troškova, koji se odnose na prelazak granice u izvozu i uvozu.

Ukoliko se bude radilo na daljem smanjivanju pomenutih troškova i otklanjanju necarinskih barijera, utoliko će Republika Srbija moći da računa na dublju integraciju sa zemljama regiona, a i u Svetsku privredu u celini.

Nova strategija konkurentnosti Srbije trebalo bi da se zasniva na prestrukturiranju privrede i oslanjanju na tzv. "novi sektor," pri čemu je za ovu pojavu svakako neophodan nov institucionalni ambijent i kritična masa zakona i regulatornih tela, a pre svega, uspešan završetak procesa tranzicije.

U tom smislu, značajno je podizanje ekonomije Republike Srbije na daleko viši nivo, a za tako nešto je potrebno ostvariti sinergiju makroekonomske politike. Takođe, neophodno je i omogućiti snažan razvoj mikroekonomskih subjekata. Iz pomenutog razloga, izvoz predstavlja jedan od imperativa, a on se može povećati jedino razvijanjem konkurentskih prednosti.

U razvojnoj politici, specijalan tretman treba da imaju uspešne izvozne grane koje postižu tehnološku konkurentnost svojih proizvoda, u pogledu izvoza. Savremene tehnologije, kao i naučno formirano znanje, ključni su faktor:

- konkurentnosti privrede na međunarodnom tržištu,
- povećanja izvoza tehnološki intenzivnih proizvoda i
- povećanja usluga u međunarodnoj razmeni (Veselinović, Despotović, 2008).

6.2. KONKURENTNOST PRIVREDE SRBIJE

Da bi se podigla konkurentnost privrede Republike Srbije, neophodno je poboljšanje opštih faktora konkurentnosti. Tu se, prvenstveno, misli na makroekonomsku stabilnost i privredni rast, funkcionisanje državnih institucija, stvaranje privrednog ambijenta adekvatnim vođenjem ekonomske politike, integrisanje u globalne tokove, razvijanje finansijskih institucija, unapređenje nauke i tehnologije, poboljšanje sistema obrazovanja i upravljanja kadrovima i sl.

Primenom strategije konkurentnosti koja se zasniva na inovacijama, Republika Srbija treba da teži dostizanju srednjeg i visokog nivoa dohotka. Ona bi mogla da stvara i održava konkurentsku prednost preko preduzetništva i inovativnosti privrednih subjekata, uz poboljšanje tehnološkog razvoja (Bošnjak, 2005).

Odgovarajućom razvojnom strategijom, neophodno je obezbediti:

- makroekonomsku,
- sektorsku i
- mikroekonomsku konkurentnost.

Makroekonomska konkurentnost se može postići odgovarajućom poreskom politikom, razvijanjem robnog tržišta, tržišta kapitala i tržišta rada, politikom deviznog kursa, odgovarajućim upravljanjem tražnjom, razvijanjem infrastrukture, obrazovanja i istraživanja. Konkurentnost sektora privrede može se poboljšati unapređenjem sektorskih struktura.

Mikroekonomska konkurentnost se postiže tehnološkim i organizacionim prilagođavanjima privrednih subjekata i poboljšavanjem njihovih poslovnih, tehnoloških i drugih sposobnosti da izmene postojeću sektorsku i tržišnu strukturu i da se prilagode takvim promenama (Nešić, 2008).

Neophodno je da svaka država koja teži razvoju, objektivno sagleda svoje snage i slabosti i da adekvatnim merama povećava i održava svoju konkurentnost. Republika Srbija treba da poboljša konkurentsku sposobnost svoje privrede, koja je na niskom nivou, što je posledica:

- rasta domaće agregatne tražnje,
- sporosti u sprovođenju ekonomskih reformi,
- tehnološkog zaostajanja,
- malog obima investicija i
- drugih negativnih pojava.

Najvažniji faktori koji ometaju poslovanje u Republici Srbiji su:

- neefikasna birokratija,
- slab pristup finansijskim sredstvima,
- korupcija,
- neusklađenost obrazovnog sistema sa zahtevima konkurentne privrede i
- nemogućnost tržišta rada da zadrži i privuče talentovanu radnu snagu.

Ipak, prisutni su i određeni pozitivni pomaci u efikasnosti pojedinih institucija, kao i u makroekonomskoj stabilnosti, koja se prvenstveno ogleda u kursu, koji nema većih oscilacija i stabilnosti bankarskog sistema.

Podizanje produktivnosti privrede Republike Srbije na konkurentsku ravan, treba da joj omogući uspešno suočavanje sa polivalentnim grupama proizvođača na stranim tržištima. Granice između tradicionalnih industrijskih sektora prestaju biti oštro razgraničene. Ovo je naročito uočljivo kod grana višeg stepena tehnološke sofisticiranosti.

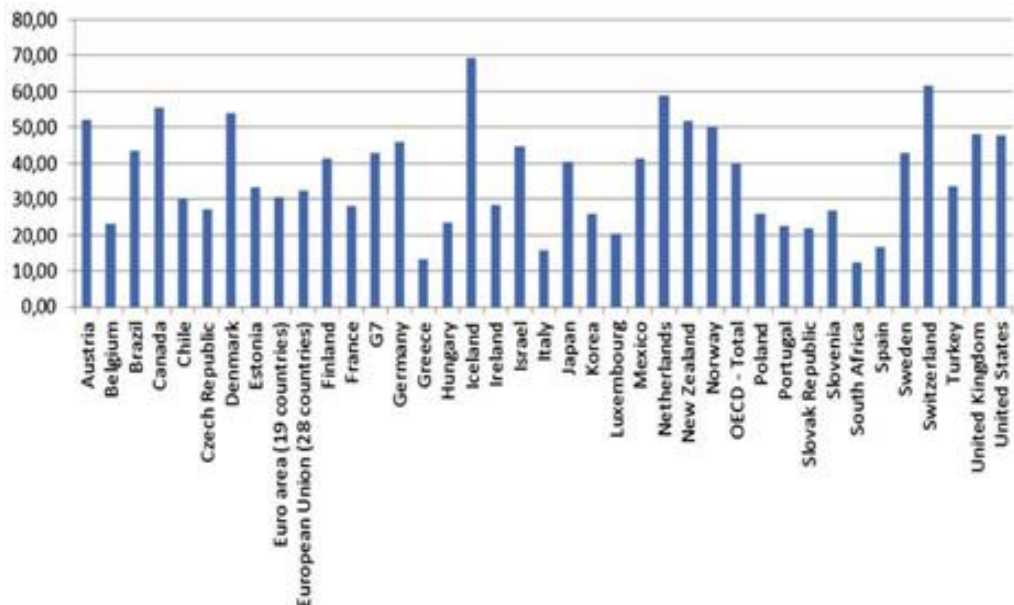
6.2.1. Analiza konkurentnosti

Konkurentnost svih zemalja određena je produktivnošću preduzeća, koja svoja poslovanja u njoj realizuju. Konkurentnost privrede predstavlja svojevrsni doprinos:

- društvenom proizvodu,
- životnom standardu i
- zaposlenosti (Paraušić, 2007).

S tim u vezi, neophodno je analizirati mišljenja zaposlenih o tome koji faktori najviše utiču na smanjenje produktivnosti poslovanja.

Grafikon 3. Stopa nezaposlenosti, 2016.

Izvor: Rotar, str. 202.

S druge strane, prema mišljenju zaposlenih u Republici Srbiji, najveći problemi koji utiču na smanjenje produktivnosti su: korupcija (16%), neefikasna državna birokratija (12.6%), politička nestabilnost (10.3%), loši uslovi zaduživanja (9.1%) i poreski propisi (8.9%) (Klaus i Xavier, 2011).

Zaposlenost je u velikoj meri uslov egzistencije i uživanja raznih oblika kolektivne potrošnje. Polazeći od činjenice da je privredni rast direktno proporcionalan kretanju zaposlenosti i produktivnosti rada i da između privrednog rasta i zaposlenosti, postoji potpuna međuzavisnost, može se govoriti o višestrukim ekonomskim efektima veće zaposlenosti (Rosić, 2003).

Godišnji BDPpc Republike Srbije, koji je pokazatelj produktivnosti na nivou čitave privrede, kretao se u periodu od 2008. do 2011. godine u rasponu od 4100 do 4550 evra (MAT, 2011).

Na osnovu ovih podataka, nacionalna ekonomija se može svrstati u red efikasno vođenih ekonomija. Analiza konkurentne prednosti polazi od nivoa GDPpc po paritetu kupovnih snaga (GDPpc (ppp)), po kome se na kraju 2010. godine, Srbija nalazila na 66 mestu, što bi trebalo da korespondira sa nivoom konkurentnosti.

Ipak, prema GCI, Republika Srbija se u konkurenciji od 139 država nalazi na nezavidnom 96 mestu. Razlika od 30 pozicija između GDPpc (ppp) i GCI svedoči o pogrešnoj strategiji ekonomskog rasta i prosperiteta, koja je bila bazirana na ekspanziji domaće tražnje umesto na štednji i investicijama.

U prilog ovoj tvrdnji ide činjenica da u odnosu na prosečne vrednosti svih podindeksa efikasnošću vođenih ekonomija, Republika Srbija ostvaruje konkurentsku prednost u sledećim oblastima:

- infrastruktura primarnog zdravstva (raspon podindeksa od 1 do 63 pozicije),
- kvalitet primarnog obrazovanja (raspon podindeksa od 59 do 62 pozicije),
- pojedini segmenti komunikacione infrastrukture- broj telefonskih linija (41 pozicija) i propusni opseg interneta (30 pozicija) i

- kvalitet matematičkog i naučnog obrazovanja (48 pozicija).

Finansijski sistem, koji je stabilan i koji kapital čini dostupnim, finansiranjem iz bankarskih kredita ili putem tržišta kapitala, neophodan je svakoj državi, koja teži da bude konkurentna u nekom segment.

Tabela 6. Pozicija Srbije - stubovi GCI

Rbr.		Rang (od 139)	Ocena (1-7)
	GCI 2010- 2011 (139)	96	3.8
	GCI 2009- 2010 (133)	93	3.8
	GCI 2008- 2009 (134)	85	3.9
	Osnovni zahtevi	93	4.1
1.	Institucije	120	3.2
2.	Infrastruktura	93	3.4
3.	Makroekonomska stabilnost	109	4.0
4.	Zdravlje i osnovno obrazovanje	50	6.0
	Poboljšanje efikasnosti	93	3.7
5.	Visoko obrazovanje i obuka	74	4.0
6.	Efikasnost tržišta roba	125	3.6
7.	Efikasnost tržišta rada	102	4.1
8.	Razvoj finansijskog tržišta	94	3.8
9.	Tehnološka pripremljenost	80	3.4
10.	Veličina tržišta	72	3.6
	Inovacije i sofisticiranost	107	3.0
11.	Sofisticiranost poslovanja	125	3.2
12.	Inovacije	88	2.9

Izvor: Klaus i Xavier.

Počev od 2008. godine, globalna ekonomska kriza je dovela do pogoršanja privrede Republike Srbije, pokazujuću da su mogućnosti modela rasta i razvoja Republike Srbije iscrpljene, ali i neodržive, odnosno da se rast i razvoj, koji je deceniju unazad koncipiran na potrošnji i uvozu, ne na investicijama i izvozu, mora suočiti sa problemima.

Na osnovu izveštaja Svetskog ekonomskog foruma za 2017. godinu, Republika Srbija je zauzela 78. poziciju na rang listi koja obuhvata 137 zemalja sa zabeleženom vrednošću indeksa globalne konkurentnosti (IGK) od 4,14, pri čemu se mora imati u vidu da se teorijska vrednost IGK kreće u intervalu od 1 do 7.

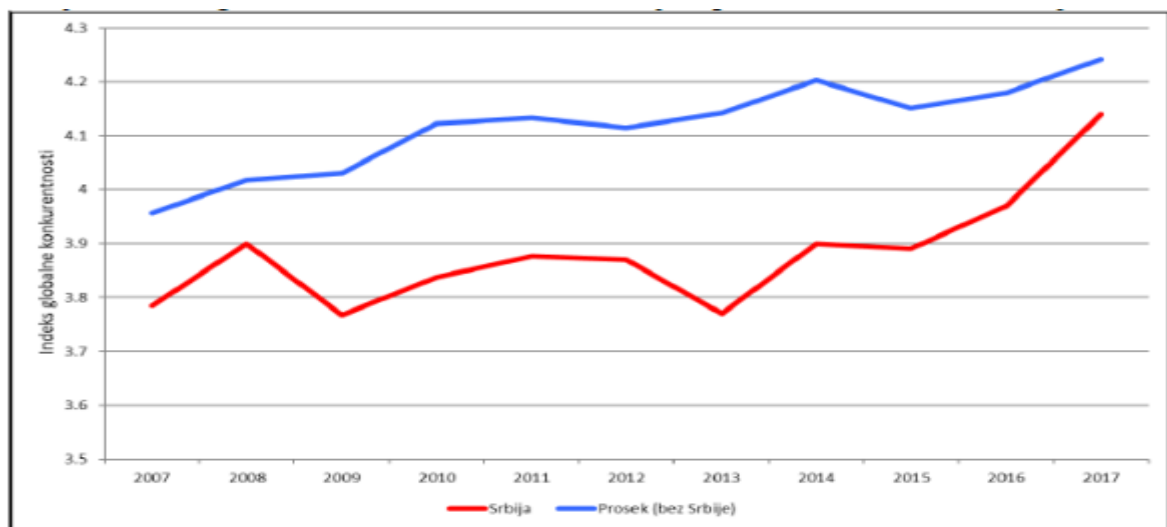
U odnosu na prethodnu godinu vrednost IGK za Republiku Srbiju je povećan za 0,17, što je značajno uticalo na poboljšanje pozicije Republike Srbije za 12 mesta.

Kretanje IGK za Republiku Srbiju i zemlje iz njenog okruženja u periodu 2007-2017.godine predstavljeno je na Grafikonu 3, iz kojeg se može zaključiti, da iako postoji trend rasta, u slučaju Republike Srbije, prisutna je mnogo veća nestabilnost koja se ogleda u značajnim oscilacijama, u kratkom vremenskom periodu, u odnosu na prosek posmatranih zemalja.

Nakon izbijanja svetske finansijske krize 2009.godine, usledilo je pogoršanje konkurentske pozicije Republike Srbije, koje je bilo znatno veće, nego kod ostalih zemalja u okruženju. Posle sporog oporavka 2013.godine je usledio ponovo pad na listi, koji je bio jedan od većih.

U poslednje tri godine, Republika Srbija beleži nešto brži rast IGK, u odnosu na prosek zemalja u okruženju, zbog čega se može uočiti da se smanjuje zaostajanja, odnosno prisustvo konvergencije (Tanasković, Ristić, 2017).

Grafikon 3. Kretanje Indeksa globalne konkurentnosti za Srbiju i proseka zemalja u okruženju

Izvor: Tanasković, Ristić, 2017.

U Tabeli 7. su prikazane promene vrednosti IGK po stubovima za period 2015-2017.godine, na osnovu kojih se može utvrditi koji stubovi su zaslužni za promenu vrednosti IGK između susednih godina.

Tabela 7. Vrednost IGK po stubovima konkurentnosti (2015-2017.)

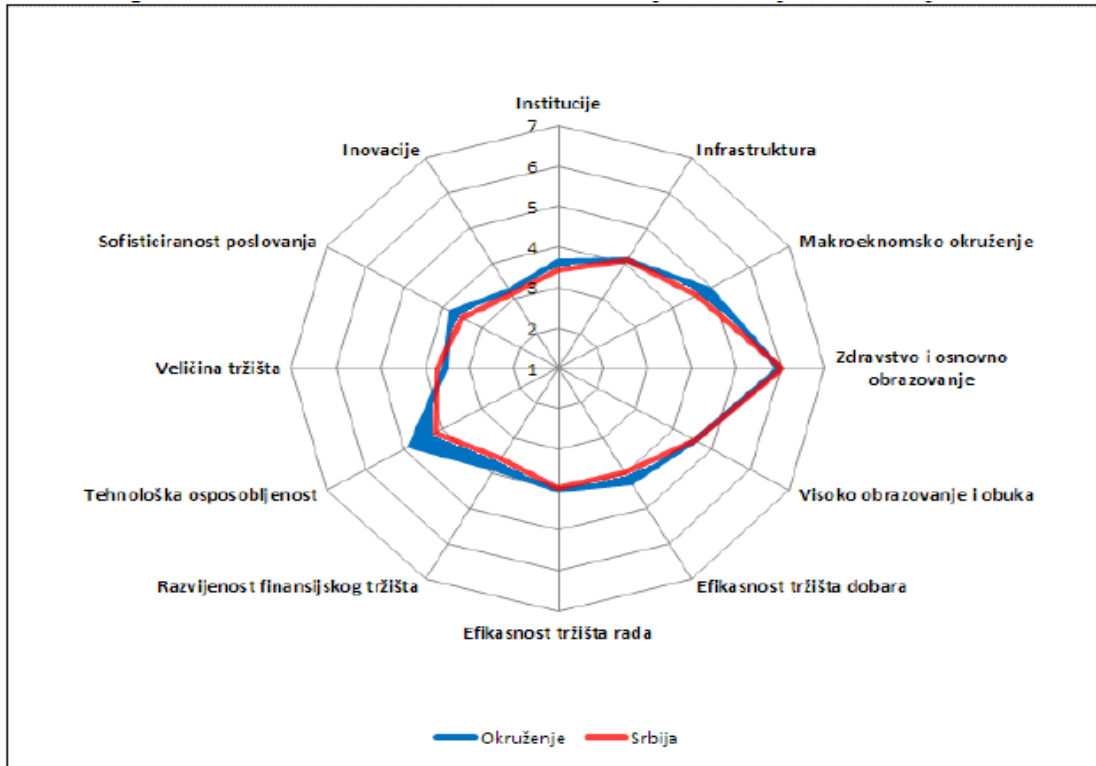
	2015	Promene	2016	Promene	2017	
1. Institucije	3,24	↗	3,31	↗	3,42	40%
2. Infrastruktura	3,87	↗	3,94	↗	4,09	
3. Makroekonomsko okruženje	3,61	↗	4,12	↗	4,61	
4. Zdravstvo i osnovno obrazovanje	5,87	↗	5,97	↗	6,02	
5. Visoko obrazovanje i obuka	4,27	↗	4,40	↗	4,55	50%
6. Efikasnost tržišta dobara	3,74	↗	3,78	↗	3,96	
7. Efikasnost tržišta rada	3,72	↗	3,84	↗	3,96	
8. Razvijenost finansijskog tržišta	3,23	↗	3,41	↗	3,56	
9. Tehnološka osposobljenost	4,47	↘	4,05	↗	4,19	10%
10. Veličina tržišta	3,70	↘	3,63	↗	3,72	
11. Sofisticiranost poslovanja	3,14	↗	3,15	↗	3,52	
12. Inovacije	2,90	↗	2,97	↗	3,11	

Izvor: www.fren.org

Na osnovu Tabele 8. može se zaključiti da je kod svih stubova konkurentnosti zabeleženo povećanje vrednosti indeksa u odnosu na 2016.godinu, pri čemu su određeni stubovi ostvarili povećanje indeksa u intervalu od 0,2 do 0,5 poena (u zavisnosti od prethodnog nivoa korespondira rastu od 4-12%), što se može smatrati znatno dinamičnim napretkom.

Među stubovima konkurentnosti kod kojih je zabeleženo najveće povećanje vrednosti indeksa, ističe se stub "Makroekonomsko okruženje" sa povećanjem vrednosti za 0,49 poen (rast od 11,89%) što je nastavak tempa poboljšanja ovog stuba, koji je i prethodne godine izrazito doprinosa rastu vrednosti IGK. Ipak i pored značajnog napretka, stub "Makroekonomsko okruženje" jedan od četiri sa najvećim zaostatkom u odnosu na okruženje (Tanasković, Ristić, 2017).

Slika 6. Vrednost IGK po stubovima konkurentnosti za Srbiju i zemlje okruženja

Izvor: Račić, Pavlović, 2011.

Imajući u vidu kompleksnu strukturu IGK-a, konkurentnost koju reprezentuje mogla bi se definisati kao skup institucija, politika i činilaca koji određuju stepen produktivnosti zemlje.

Polazeći od definicije konkurentnosti neophodno je voditi računa o terminološkoj razlici između konkurentnosti i konkurencije, jer konkurencija kao tržišni fenomen govori o intenzitetu tržišne utakmice, između tržišnih učesnika, kako na strani ponude, tako i na strani tražnje za dobrima i uslugama.

Aspekti konkurencije ulaze u proračun samo jednog od ukupno dvanaest stubova konkurentnosti zemlje, što konkurentnost čini znatno širim pojmom od konkurencije (Tanasković, Ristić, 2017).

Danas je konkurentnost privrede Republike Srbije na takvom nivou, da ne omogućava osmišljeno međunarodno pozicioniranje. Da bi Republika Srbija mogla

da ostvari prosperitetniji razvoj, mora se povećati izvoz roba i usluga koje imaju visoku dodatnu vrednost, odnosno mora da pređe iz faze faktorima vođene privrede u fazu investicijama vođene privrede.

Za ostvarivanje značajnog ekonomskog napretka potrebno je neprestano jačanje konkurentnosti domaće privrede, što je jedino delotvoran put ka povećanju izvoza. Strategija izvoza prvenstveno mora da se bazira na unapređenju kvalitativnih faktora konkurentnosti, kao i marketinga, tehnologije i sl., što treba da vodi kreiranju diferenciranih proizvoda i opsluživanju odabranih segmenata tržišta.

Uloga države u unapređenju konkurentnosti treba da bude važna, ali ne i ključna. Krična područja nalaze se na mikro nivou i vezana su za poslovanje samih preduzeća. Srbija treba više da se orijentiše na komparativne nego na konkurentne prednosti. Treba promeniti strategiju budućeg rasta i okrenuti se privlačenju stranih direktnih investicija koje bi transferom savremenijih tehnologija učinile domaće proizvode atraktivnijim za šira tržišta.

Rast baziran na ekspanziji domaće tražnje, uz zanemarivanje štednje i investicija, doveo je do toga da Srbija ima institucije i infrastrukturu na nivou ekonomija vođenih osnovnim faktorima.

6.3. INOVATIVNOST U RAZVOJU PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE

Inovativnost, kao je složena pojava, može se posmatrati sa različitih aspekata, te složenost ove pojave, neretko dovodi do suštinski različitih objašnjenja inovativnosti preduzeća i zemalja. Rezultati analiza kretanja inovativnosti Srbije, prema Globalnom indeksu inovativnosti (GII), ukazuju njeno veliko inovativno zastajanje u odnosu na evropske zemlje.

S tim u vezi, inovativnost privrede označava sposobnost nacionalne ekonomije da stvara, ali i da koristi znanja u produkciji novih proizvoda, usluga i procesa. Metrika Indeksa globalne inovativnosti značajna je za zemlje poput Republike Srbije, jer predstavlja dobar pokazatelj brzine, kao i smera kretanja zemlje, u odnosu na proklamovane ciljeve ekonomske i razvojne politike (Cvetanović i sar., 2018).

U pogledu dostignutih inovacionih performansi, zaostajanje Srbije za evropskim zemljama, izuzetno je veliko, prema novijim podacima Evropske inovacione bodovne liste (European Innovation Scoreboard).

GII je jedan od pokazatelja, koji u svom istraživanju obuhvata i inovativne performance Srbije i objedinjuje različite pokazatelje inovativnosti, koji se dobijaju na osnovu pažljivo odabranih varijabli.

S tim u vezi, reč je o složenom pokazatelju, koji dopunjuje, odnosno unapređuje tradicionalni način merenja inovativnosti, a njegova osnovna karakteristika se ogleda u tome što rangira zemlje prema određenim parametrima. U tom smislu, oslanja se na prethodne rezultate indeksa, uz uvođenje novih podataka, koji nastaju kao rezultat najnovijih istraživanja.

Ovo podrazumeva da GII predstavlja rezultat kontinuiranog poboljšavanja, a što omogućava da se na najbolji način prati inovativnost u zemljama različitog nivoa razvijenosti.

Osnovni značaj GII ogleda u tome što omogućava da se u kontinuitetu posmatraju varijable inovativnosti, a što obezbeđuje adekvatnu bazu podataka, koja se može koristiti za unapređivanje inovacione politike svake zemlje.

GII pruža mogućnost da se na jednostavan i sveobuhvatan način sagleda položaj Srbije, u pogledu inovativnosti i ukazuje na određene oblasti, koje su u izvesnoj meri razvijene, ali i na one oblasti, koje se moraju unaprediti, u cilju podsticanja razvoja inovativnosti (Dajić, 2017).

Tabela 8. Globalni indeks inovativnosti Srbije i zemalja u okruženju,
u periodu od 2010-2016.g.

Zemlja	Rang						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Rumunija	52	50	52	48	55	54	48
Bugarska	61	42	43	41	44	39	38
Makedonija	77	67	62	51	60	56	58
Albanija	81	80	90	93	94	87	92
Srbija	101	55	46	54	67	63	65
Crna Gora	45	-	45	44	59	41	51
BiH	116	76	72	65	81	79	87

Izvor: Dajić, 2018.

GII u 2016. godini, obuhvata 129 zemalja koje su odabrane na osnovu dostupnosti podataka, o određenim determinantama, značajnih za inovativnost privrede. Pema izveštaju o GII za 2016. godinu, položaj Srbije je pogoršan usled pada sa 63 mesta iz 2015. godine na 65. mesto u 2016. godini i u tom smislu, vrednost indeksa inovativnosti smanjena je sa 36,5 na 33,8 u 2016. godini. Republika Srbija je jedino bolja od Albanije i Bosne i Hercegovine, u odnosu na zemlje iz okruženja.

Determinante koje određuju strukturu inovacionog kapaciteta neke privrede su:

- institucije,
- ljudski resursi i istraživanja,
- infrastruktura,
- tržišna sofisticiranost,
- poslovna sofisticiranost,

- rezultati nauke i tehnologije, kao i
- kreativni rezultati.

Srbija je u 2016. godini, u odnosu na 2015. ostvarila napredak na stubovima:

- Institucije,
- Ljudski resursi i istraživanja,
- Poslovna sofisticiranost,
- Rezultati nauke i tehnologije.

Međutim, pozitivni rezultati ostvareni u pomenutim oblastima, nisu u velikoj meri bili značajni, da bi se poboljšao rang Srbije prema GII.

S druge strane, položaj Srbije u 2016. u odnosu na 2015. godinu je pogoršan kod stubova:

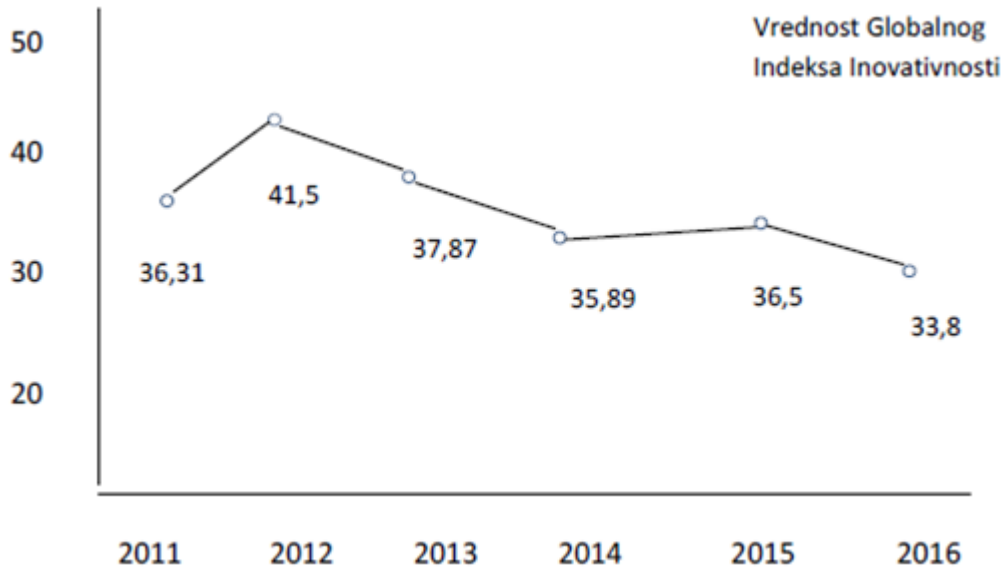
- Infrastruktura,
- Tržišna sofisticiranost i
- Kreativni rezultati.

Tabela 9. Vrednost Globalnog indeksa inovativnosti Srbije
za period od 2011-2016. godine

Zemlja	Vrednost Globalnog indeksa inovativnosti					
	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Srbija	36,31	41,5	37,87	35,89	36,5	33,8

Izvor: Dajić, 2018.

Slika 7. Kretanje vrednosti Globalnog indeksa inovativnosti Republike Srbije za period od 2011-2016. godine

Izvor: Dajić, 2018.

Slika 8. Globalni indeks inovativnosti zemalja iz okruženja, 2012-2018.

Država	2012 (141)		2013 (142)		2014 (143)		2015 (141)		2016 (128)		2017 (127)		2018 (126)	
	Skor	Rang	Skor	Rang	Skor	Rang	Skor	Rang	Skor	Rang	Skor	Rang	Skor	Rang
Lider-Švajcarska	68,2	1	66,5	1	64,7	1	68,3	1	66,2	1	67,6	1	68,4	1
Slovenija	49,9	26	47,3	30	47,2	28	48,4	28	45,9	32	45,8	32	46,9	30
Bugarska	40,7	43	41,3	41	40,7	44	42,1	39	41,4	38	42,8	36	42,7	37
Mađarska	46,5	31	46,9	31	44,6	35	43	35	44,7	33	41,7	39	44,9	33
Hrvatska	40,7	42	41,9	37	40,7	42	41,7	40	38,2	47	39,8	41	40,7	41
Rumunija	37,8	52	40,3	48	38,0	55	38,2	54	37,9	48	39,1	42	37,6	49
Crna Gora	40,1	45	40,9	44	37,0	59	41,2	41	37,3	51	38,0	48	36,5	52
Makedonija	36,2	62	38,1	51	36,9	60	38,0	56	35,4	58	35,4	61	29,9	84
Srbija	40	46	37,8	54	35,8	67	36,4	63	33,7	65	35,3	62	35,5	55
BiH	34,2	72	36,2	65	32,4	81	32,3	79	29,6	87	30,2	86	31,1	77
Albanija	30,4	90	30,8	93	30,4	94	30,7	87	28,3	92	28,8	93	30,0	83

Izvor: The Global Innovation Index (2012-2018).

U pogledu razvoja inovativnih potencijala, Republika Srbija je daleko od inovacionih lidera. Razlog tome je što ne koristi na odgovarajući način skromne resurse i infrastrukturu, potrebnu za postizanje povoljnih rezultata u inovativnom procesu.

Jedan od uslova koji je potreban za razvoj inovativnog potencijala Republike Srbije je stvaranje poslovnog okruženja, koje bi bilo povoljno za podsticanje poslovnog okruženja, u kome bi intelektualna svojina omogućila inovatorima Republike Srbije da izvuku ekonomsku vrednost iz svog rada i na taj način uvećaju ekonomski uspeh i konkurentnost Republike Srbije u Evropi, kao i svetu (Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije).

Ključni problemi koji sputavaju Republiku Srbiju u razvoju inovativnosti su:

- izvrsnost naučnih istraživanja i njihova relevantnost, za ekonomski i društveni razvoj zemlje i društva u celini, nisu u dovoljnoj meri podržani sistemom finansiranja istraživanja;
- ne postoje odgovarajući finansijski instrumenti, kao ni institucionalni okvir za povezivanje nauke sa privredom i javnim sektorom;
- sistem upravljanja naučnim i inovacionim sistemom, nije u dovoljnoj meri delotvoran i slaba je koordinacija rada relevantnih institucija i različitih zainteresovanih strana;
- nedostatak odgovarajućih ljudskih resursa u naučno-istraživačkim organizacijama, privredi, javnom sektoru, kao i nepostojanje dugoročnih mera za rešavanje ovog problema (Tekić i sar., 2012).

Shodno navedenom, Republika Srbija mora još mnogo da radi na unapređenju sopstvenog inovativnog kapaciteta, odnosno potrebno je stvoriti:

- odgovarajuću strukturu znanja,
- investirati u razvoj nove tehnologije i

- ostalih materijalnih i nematerijalnih sredstava značajnih za podsticanje razvoja inovativnog potencijala.

Za postizanje pozitivni inovativnih rezultata, Republika Srbija bi trebala da preduzme sledeće mere:

- ❖ modernizovati poslovno okruženje, da bude pogodno za razvoj inovacija,
- ❖ stvoriti adekvatan institucionalni okvir za podršku inovacijama,
- ❖ poboljšati finansiranje naučnoistraživačkih organizacija,

- ❖ posvetiti pažnju Univerzitetima i naučnim institucijama,
- ❖ uspostavljanje adekvatne ravnoteže između obrazovnog sistema i potreba tržišta.

6.4. PROBLEM RASTA I RAZVOJA U REPUBLICI SRBIJI

Svetska ekonomska kriza je razotkrila da dosadašnji model privrednog rasta i razvoja Srbije nije održiv i da se mora temeljno menjati, u cilju da se izbegne sudbina nerazvijene i prezadužene zemlje.

S tim u vezi, više neće moći da funkcioniše model u kome je znatno brži rast unutrašnje tražnje, od rasta BDP-a omogućavan rastućim udelom deficita tekućih transakcija u BDP-u. S obzirom na presušivanje privatizacionih prihoda i ograničenih mogućnosti daljeg prekomernog zaduživanja u inostranstvu,

neophodno je da se Republika Srbija okrene novom modelu privrednog rasta i razvoja koji je proinvesticiono i izvozno orijentisan.

Prema Studiji⁷ koja je sprovedena, osnovni scenario u periodu do 2020. godine pretpostavljao je sticanje statusa kandidata, a na kraju i člana EU, te korišćenje ekonomskih pogodnosti koje bi ovakav politički razvoj doneo.

Za razliku od Republike Srbije, koja je svoj privredni oporavak započela tek 2001. godine, većina ostalih zemalja u tranziciji je prelazak u tržišnu privredu i prateće reforme privrednog sistema započela početkom 90-ih godina, da bi ih ubrzale u prethodnoj deceniji.

Međunarodna iskustva pokazuju da bi ostvarenje ciljanog prirasta udela robnog izvoza u BDP-u, Srbiju dovelo u sam vrh najuspešnijih zemalja u tranziciji. Republika Srbija je svoj privredni rast u periodu 2001-2008. manje zasnivala na reformama a više na bazi jednog „potrošačkog modela“ koji je bio moguć velikim privatizacionim prihodima i velikim, pre svega, privatnim, zaduživanjem u inostranstvu.

U periodu 1990-2000. uspešne zemlje u tranziciji su u značajnoj meri sprovele „prvu generaciju reformi“ – privatizacija, cenovna liberalizacija, makroekonomska stabilizacija i spoljnoekonomska liberalizacija.

Paralelno, sprovodila se i „druga generacija reformi“ – podsticajni ambijent za:

- domaće i inostrane investitore,
- efikasno pravosuđe,
- reformisani javni sektor,
- puna zaštita svojine i ugovora,
- usklađena fiskalna i monetarna politika,

⁷ Studija *Postkrizni model privrednog rasta i razvoja Srbije 2011-2020*. rezultat je zajedničkog rada ekonomista okupljenih oko publikacija „Makroekonomski trendovi i analize“ Ekonomskog instituta u Beogradu i „Kvartalnog monitora ekonomskih trendova i politika“ Fonda za razvoj ekonomske nauke Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

- moderan poreski sistem,
- razvijeni odnosi privatnog i javnog partnerstva - posebno u infrastrukturnim delatnostima,
- regulisano tržište rada i uređeni odnosi između zaposlenih i poslodavaca,
- napredak u smanjenju sive ekonomije i korupcije,
- politička stabilnost.

Sve zajedno, navedeno, povećava kredibilitet zemlje i smanjuje rizik za ulaganje.

Deset zemalja je 2004. i 2007. godine, uspeh u tranziciji i prihvatanjem evropskih standarda i normi krunisalo punopravnim članstvom u EU, što je dodatno ubrzalo privredni razvoj tih zemalja.

U vezi sa reformskim i tranzicionim procesima, Republika Srbija je tek na pola puta. Zato novi model privrednog rasta i razvoja u narednoj deceniji zahteva, dva međusobno povezana zaokreta.

Prvi zaokret je od potrošačkom ka proinvesticionom i izvozno orijentisanom privrednom rastu.

Drugi zaokret je neophodan na području ubrzanja reformskih procesa i evropskih integracija i odgovarajućih makroekonomskih i strukturnih politika.

Relativno brzi privredni rast u prethodnom periodu nije bio praćen rastom zaposlenosti zbog tranzicije i restrukturiranja, teškog nasleđenog stanja, ali i institucionalnih i strukturnih organičenja i grešaka ekonomske politike.

Svetska ekonomska kriza je poništila prve znake oporavka na tržištu rada do kojih je došlo 2008. godine, jer je u 2009. zaposlenost pala dublje nego privredna aktivnost, a taj trend se nastavio i dalje.

Struktura zaposlenosti se odlikuje mnogim nepovoljnim karakteristikama:

- postojanje dualnih tržišta rada,
- zaposlenost u javnom sektoru je predimenzionirana,

- zaposlenost za platu u privatnom korporativnom sektoru je veoma mala,
- neformalna i ranjiva zaposlenost su relativno visoke,
- stope zaposlenosti i aktivnosti ranjivih grupa su veoma niske.

Obrazovanje i kvalifikacije ključno utiču na obim i kvalitet ponude rada. Učešće visokoobrazovanih u aktivnom stanovništvu uzrasta 25-54 je manje od 20% i manje je od učešća osoba bez kvalifikacija. Uz to, narasta jaz veština a taj problem će biti sve izraženiji tokom naredne decenije.

Republici Srbiji predstoji težak zadatak da u narednom periodu ostvari konvergenciju sa Evropskom unijom, na taj način što će više nego prepoloviti sadašnje dramatično zaostajanje u stopi zaposlenosti.

Najveća, suštinska, prepreka priključivanju Republike Srbije Evropskoj uniji predstavlja stopa zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta, te je neophodno ostvariti brži prosečan godišnji privredni rast od proseka EU, uz istovremenu istu ili veću radnu intenzivnost rasta.

Tabela 10. Stopa zaposlenosti u Srbiji i EU, u 2010. i 2020. godini

Ciljevi	EU		Srbija		Razlika	
	2010.	2020.	2010.	2020.	2010.	2020.
Stopa zaposlenosti (15-64 godine)	66	73	48	65	-18	-8
Stopa zaposlenosti 20-64	68	75	49	66	-19	-9

Izvor: <https://fren.org.rs/> (preuzeto: 12.11.2019)

Projekcije kretanja osnovnih kontingenata na tržištu rada, zasnovane su na makroekonomskim projekcijama rasta bruto domaćeg proizvoda, po privrednim sektorima i na procenama odgovarajućih sektorskih elastičnosti zaposlenosti u odnosu na bruto domaći proizvod, koje su približne odgovarajućim elastičnostima u uspešnim zemljama Centralne i Istočne Evrope za Republiku Srbiju u proseku iznosi 0,34%.

Prema projekcijama, ukupna zaposlenost je dotakla dno upravo 2010. godine, da bi se potom smanjivala stopa nezaposlenosti, da bi prema projekciji broj nezaposlenih, u budućem periodu, bila oko 340.000.

Analiza projektovanih promena u strukturi zaposlenosti pokazuje da se one odvijaju u očekivanom i željenom smeru, iako njihov intenzitet neće biti izrazito jak. Industrijska zaposlenost će se povećati za blizu 170.000 osoba odnosno za skoro četvrtinu, a učešće zaposlenosti u industriji, u ukupnoj zaposlenosti, će porasti sa 24,2% u 2010.god. na 26,4% u 2020.godini.

S druge strane, prema projekcijama, zaposlenost u poljoprivredi će uglavnom stagnirati, što će usloviti pad njenog učešća u ukupnoj zaposlenosti sa 24,4% u 2010. na 21,6% u 2020. godini. Relativno učešće zaposlenosti u uslugama u ukupnoj zaposlenosti će takođe blago porasti, sa 51,4% 2010. godine na 52,1% 2020. godine, usled rasta zaposlenosti u uslugama od skoro 250.000 osoba, a do ovog relativno usporenog rasta učešća zaposlenosti u uslugama u ukupnoj zaposlenosti dolazi zbog očekivane stagnacije zaposlenosti u javnom sektoru.

Detaljne projekcije kretanja na tržištu rada do 2020. godine pokazale su, da se mogu očekivati solidni, iako ne i spektakularni rezultati i zaostajanje u odnosu na EU i dalje bi ostalo veliko. U domenu opšte ekonomske politike, prelazak na novi model rasta bi trebalo da donese radikalnu promenu podsticaja za ekonomske aktere, pre svega reformom poreza na dohodak.

U domenu institucija i politika tržišta rada biće potrebna dodatna racionalizacija pasivnih mera, posebno u pogledu otpremnina. Takođe, potrebna je i reforma Zakona o radu, u pravcu poboljšanja odnosa sigurnosti i fleksibilnosti na tržištu rada.

Važno je naglasiti da reforma Zakona o radu, odnosno reforma regulative radnih odnosa podrazumeva, da neke promene budu u pravcu povećane sigurnosti, a druge u pravcu veće fleksibilnosti. U tabeli 11. data je struktura zaposlenosti po delatnostima.

Važan preduslov za primenu navedenih ciljeva i ostvarivanje preporučenih promena jeste postizanje socijalnog pakta koji bi trebalo da obezbedi dodatne uslove za povećanje konkurentnosti srpske privrede. U prvim fazama primene, njegov neizbežni deo će morati da bude i kontrola plata u javnom sektoru. Takođe, važan cilj socijalnog pakta bi trebalo da bude i postepena eliminacija dualnosti na tržištu rada, odnosno izjednačavanje uslova poslovanja i uređivanja odnosa na različitim tržištima rada.

Demografsko opadanje stanovništva radnog uzrasta koje će se ubrzati tokom naredne decenije zahtevaće i efikasniji obrazovni sistem i povećanje prosečnih znanja i veština učesnika na tržištu rada. Što primena novog modela bude uspešnija, to su veći rizici da će se obrazovni sistem, sa sopstvenom relativno sporom dinamikom prilagođavanja, pretvarati u usko grlo (Postkrizni model privrednog rasta i razvoja Srbije 2011-2020).

Tabela 11. Struktura zaposlenosti po delatnostima

	2010	2015	2020	Prirast 2020-2009	Rast u % 2020/2009
Zaposleni	2.540,0	2.719,3	2.968,3	428,3	16,9
Poljoprivredne delatnosti	621,0	628,8	640,9	19,8	3,2
Industrija	614,5	689,5	782,3	167,8	27,3
Vađenje rude i kamena	27,3	30,5	34,5	7,2	26,4
Prerađivačka industrija	422,1	450,8	497,1	75,0	17,8
Proizvodnja el. energije,gasa i vode	45,8	46,4	47,2	1,4	3,0
Građevinarstvo	119,3	161,8	203,6	84,3	70,6
Uslužne delatnosti	1.304,5	1.401,0	1.545,1	240,6	18,4
Trgovina na veliko i malo, opravke	347,2	403,1	498,0	150,8	43,5
Hoteli i restorani	76,4	79,2	82,4	6	7,9
Saobraćaj, skladištenje i veze	158,4	177	205,1	46,7	29,5
Druge komunal. društvene i lične usluge	119,1	123,4	128,4	9,4	7,9
Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje	89,6	92,5	102,9	13,3	14,8
Finansijsko posredovanje	55,5	57,5	59,9	4,4	7,9
Administracija, vojska, MUP i ostalo	128,2	130,3	130,3	2,1	1,7
Obrazovanje	148,6	152,3	152,3	3,6	2,5
Zdravstveni i socijalni rad	174,1	178,3	178,3	4,2	2,4
Ostalo	7,4	7,4	7,4	0	0

Izvor: <https://fren.org.rs/> (preuzeto: 12.11.2019)

Prema Pretežnom delu programa industrije, Republika Srbija doseže tek drugi stepen tehnološkog potencijala, na lestvici od 1 do 15. Tehničko zaostajanje naše privrede za industrijskim zemljama Evrope iznosi oko 5–6 tehnoloških godina, što je u vremenskoj dimenziji ekvivalentno 30–35 godina (Konkurentnost privrede Srbije, 2003).

6.5. INFLACIJA I EKONOMSKI RAST U REPUBLICI SRBIJI

Utvrdjivanje prirode odnosa inflacije i ekonomskog rasta predstavlja jedno od značajnijih makroekonomskih pitanja. Samim tim, kao i većina makroekonomskih pitanja, izaziva brojne kontroverze. S jedne strane, visoka stopa inflacije svakako negativno utiče na privredna kretanja, pre svega na odluke o potrošnji i investiranju.

U Republici Srbiji, kao zemlji u tranziciji, visoka stopa inflacije godinama unazad izazivala je makroekonomsku nestabilnost. Inflacija, kao globalni fenomen, zauzima sve značajnije mesto u savremenim ekonomskim tokovima. Pod inflacijom se podrazumeva kontinuirani rast nivoa cena roba i usluga, odnosno kontinuirani pad vrednosti novca u jednoj nacionalnoj ekonomiji. Zbog negativnog uticaja na nacionalne ekonomije, inflacija je postala globalni problem.

U zemljama u razvoju, inflacija se javlja u većem obliku nego u razvijenim industrijskim zemljama. Izvori te sklonosti inflacije često se traže u deficitnom finansiranju razvoja, pošto u pojedinim periodima razvoja inflacija služi kao metod za ostvarivanje određenih ciljeva, posebno kao metod ubrzanog ekonomskog razvoja i ostvarivanja politike pune zaposlenosti.

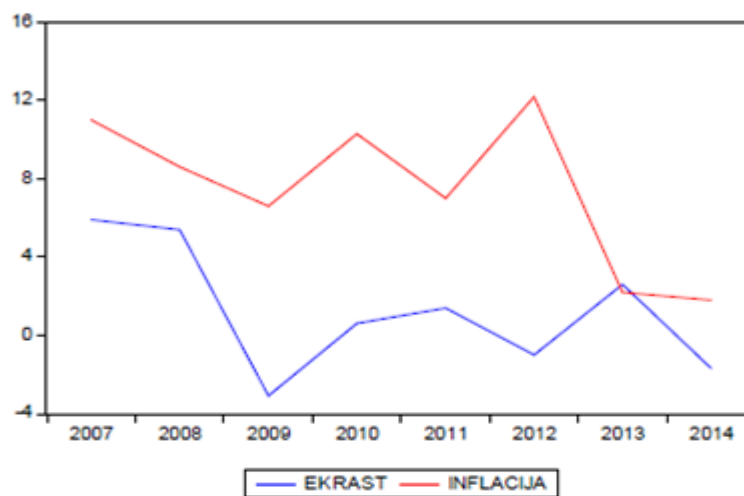
Previše novca u opticaju povećava troškove proizvodnje, dovodi do pada deviznog kursa, smanjuje dostupnost ograničenih resursa, kao što su hrana i nafta. S druge strane, smanjenje inflacije je povezano sa gubitkom autputa i većom nezaposlenošću. Inflacija je znak da ekonomija raste, jer nacionalna ekonomija bez inflacije stagnira.

Međutim, preterani ekonomski rast može dovesti do hiperinflacije, koja ima negativne posledice na nacionalnu ekonomiju. Svakako da je stabilnost cena neophodan uslov za stabilan i održivi rast u privredi Republike Srbije.

Istorijski posmatrano, inflacija je, tokom niza godina, obeležila ekonomske prilike u Republici Srbiji. Visoka stopa inflacije je jedna od karakteristika privrede Republike Srbije. Mnogo je uzroka, koji su doveli do toga, počev od nedostataka u privrednom sistemu, pa sve do velikog budžetskog deficita, koji su doveli do hiperinflacije početkom devedesetih godina prošlog veka.

Republika Srbija je imala drugu najveću hiperinflaciju u istoriji svih svetskih ekonomija. Na početku novog milenijuma, Srbija nije uspela da dostigne jednocifrenu stopu inflacije, već je ona bila dvocifrena. Kao razlog, može se navesti inflatorno delovanje rasta domaće tražnje i ukupnih javnih rashoda.

Slika 9. - Kretanje ekonomskog rasta i inflacije u Srbiji u periodu 2007- 2014.

Izvor: Đorđević, Lojanica, 2015.

Može se uočiti da je inflacija najveća bila u 2012. godini (12.7%), čime je Republika Srbija postala zemlja sa drugom najvećom inflacijom u Evropi. U isto vreme stopa rasta realnog bruto domaćeg proizvoda bila je negativna.

Generalno, inflacija u Republici Srbiji u odabranom periodu bila je visoka. Ni globalna kriza, odnosno deflacioni pritisci zbog smanjenja agregatne tražnje, nisu uticali na značajno smanjenje ove stope. S druge strane, ekonomska kriza je u velikoj meri negativno uticala na stope privrednog rasta.

Tačnije, najveći efekat preliivanja ekonomske krize na privredu Republike Srbije manifestovao se u 2009. godini, kada je pad realnog bruto domaćeg proizvoda iznosio čak 3.5% .

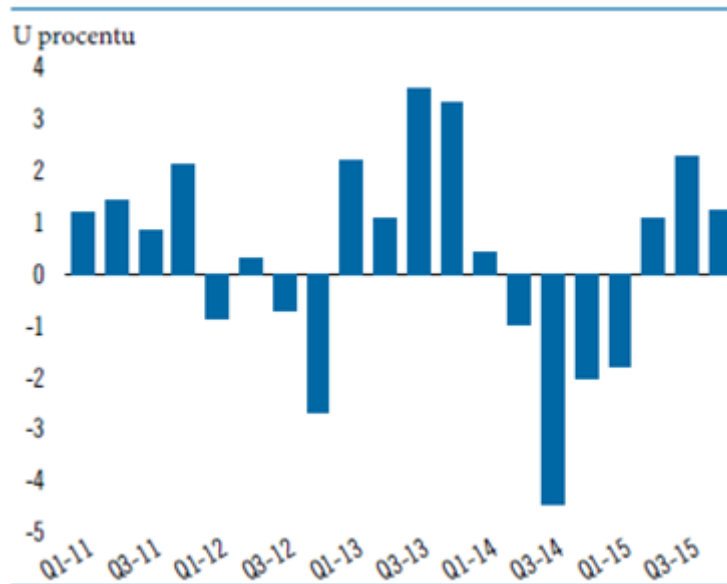
Na osnovu svega navedenog, privredni rast u privredi Republike Srbije se može osigurati u izvesnoj meri povećanjem stope inflacije. Međutim, imajući u vidu da takav rast može izazvati hiperinflatorne efekte, pred nosiocima ekonomske politike u Republici Srbiji je kompleksan zadatak, koji se odnosi na pospešivanje ekonomske aktivnosti u zemlji, zarad dostizanja adekvatne stope rasta koja je ujedno konzistentna sa stabilnom stopom inflacije.

Prema redovnom ekonomskom Izveštaju (RER)⁸ ekonomija Republike Srbije je u 2015. godini obnovila rast, a nezaposlenost je smanjena, uprkos fiskalnoj konsolidaciji, koja je smanjila fiskalni deficit više nego što se očekivalo. Takođe, nastavljeno je ostvarivanje napretka na fiskalnim i strukturalnim reformama.

Inflacije i dalje nije dostigla ciljani opseg, zbog nižih cena nafte i nedovoljne domaće potražnje. I pored značajnog monetarnog popuštanja, inflacija potrošačkih cena je iznosila u proseku 1,9 % u 2015.godini u Republici Srbiji, što je ispod ciljanog opsega Narodne banke Srbije (NBS).

⁸ Redovni ekonomski izveštaj (RER) – *Vraćanje u ravnotežu u svrhu snažnijeg rasta* (2016) obuhvata ekonomska kretanja, izgleda i ekonomske politike u šest zemalja jugoistočne Evrope (SEE6): Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, BJR Makedonija, Crna Gora i Srbija. Izveštaj dva puta godišnje pripremaju ekonomisti Svetske banke zaduženi za SEE6 zemlje.

Slika 9. – Realni rast BDP-a za period 2011-2015.

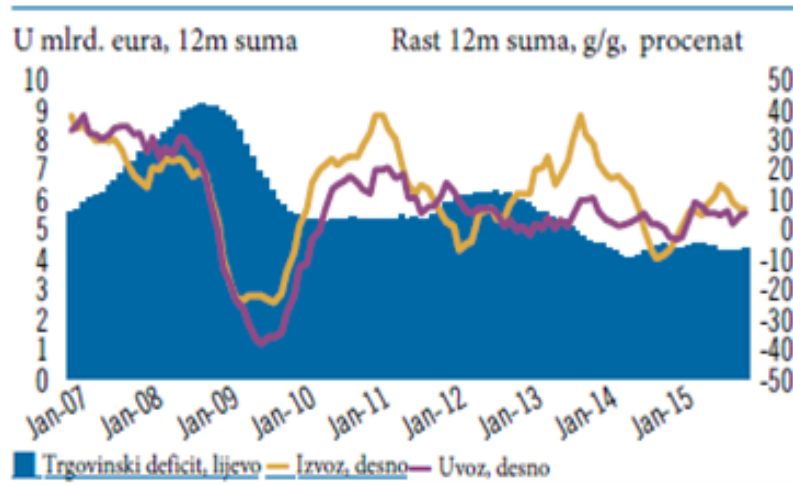
Izvor: Zavod za statistiku

Izvoz Republike Srbije je u 2015. porastao u € za 6,6 % g/g, a uvoz za 4,1%. Robni trgovinski deficit s iznosom od 4 milijarde € je smanjen u odnosu na 2014.godinu i iznosio je 12,1% BDP-a. Deficit tekućeg računa od 1,6 milijardu €, 4,8% BDP-a bio je 21% niži nego u 2014.godini, uglavnom zbog boljeg bilansa usluga, ali i većih neto transfera.

Direktne strane investicije (FDI) su u istom periodu porasle 465% g/g u €. Neto FDI su dostigle 6,1 milijardu €, što je više nego pokrilo deficit tekućeg računa. Jedna trećina FDI je bila usmerena u automobilsku i s njom povezane industrije. Do kraja septembra 2015.godine, spoljni dug je iznosio 26,3 milijarde € (79,6 procenata BDP-a).

Banke i firme su nastavile smanjivati svoj spoljasnji dug, ali vladin dug je porastao za 728 miliona € tokom godine do septembra.

Slika 10. Rast izvoza i povećanje uvoza u 2015. godini

Izvor: Zavod za statistiku

6.6. REŠENJA PROBLEMA PRIVREDNOG RASTA I RAZVOJA U REPUBLICI SRBIJI

Investicije u osavremenjivanje opreme i produkcionih procesa, ključna su pretpostavka za poboljšanje konkurentnosti i postizanja, na toj osnovi, većeg rasta izvoza, dok povećanje izvoznih prihoda je, sa svoje strane, prvi uslov servisiranja spoljnog duga i obezbeđivanja sredstava za finansiranje uvoza opreme i tehnologije, a to znači i uslov ekonomskog razvoja u sledećim godinama.

Da bi podigla stopu privrednog rasta, te ostvarila konstantno povećanje bruto domaćeg proizvoda i standarda zaposlenih, Republika Srbija mora dostići i globalnu konkurentnost, prvenstveno na tržištu zemalja Evropske unije sa kojima

se odvija najveći deo njene spoljnotrgovinske razmene i tokova kapitala i prema kojima ona ima najveći deo svog spoljnog duga.

Ekonomska politika mora da razvija konkurentne prednosti privrede Srbije, a ne samo komparativne prednosti. Stvaranje povoljne klime za inostrane investicije prevazilazi „standardne“ makroekonomske pretpostavke.

Strane direktne investicije zahtevaju sprovođenje razvojne politike bez uplitanja birokratskih organa, svakako bez administrativnih odugovlačenja pri formiranju novih preduzeća, zapošljavanju, izvozu, prenosu profita, obezbeđivanju potrebne pravne zaštite i sl.

Dalje se pretpostavlja postojanje javne i poštene pravne regulative i efikasnog bankarskog, odnosno finansijskog sistema.

Ono što država treba da uradi je da podstiče i pomaže sve promene koje vode jačanju produkcione baze i realne konkurentnosti izvoza. Tek bi dodatne investicije u savremenu tehnologiju i u ljudski kapital (znanje, specijalizacija, i dr.) mogle podići stopu rasta na viši nivo i tako istovremeno osigurati dva osnovna cilja, da se podigne životni standard na viši nivo, kao i da se regularno ispunjavaju obaveze prema inostranim poveriocima.

Neophodno je da nadležni organi pripreme kompleksnu razvojnu politiku, čiji će jedan od parametarskih elemenata predstavljati privlačenje inostranog kapitala i to prevashodno onog u obliku direktnih investicija, što omogućava da se pored kapitala unese u privredu i savremena tehnologija i upravljački procesi, što može obezbediti izvozno tržište i aktiviranje procesa koji unapređuju poslovanje domaćih preduzeća.

U tom cilju je potrebno intervenisati na brojnim područjima. Mora se povećati poresko opterećenje za upotrebu prirodnih resursa i neobnovljivih izvora energije. Obezbeđivanje finansijske podrške od strane države, potrebno je zadržati za proizvođače koji ostvaruju veću dodatnu vrednost i na taj način zaustaviti ekonomski neopravdano povećanje kapitalno intenzivne proizvodnje, čiji su rezultati skromni sa stanovišta priraštaja nove vrednosti.

Potrebno je pružiti prioritetnu podršku nematerijalnim investicijama koje se baziraju na znanju, savremenom know-hou, inovacijama i novim proizvodnim tehnikama.

Republika Srbija treba da pristupi proizvodnom i razvojnom povezivanju sa zemljama u okruženju u cilju stvaranja viših efekata u pojedinim granama i delatnostima i povraćaju nekiš starih tržišta. Inostrani ulagači pokazuju naročito interesovanje za ovakvu vrstu povezivanja (primer Češke i Slovačke, te baltičkih zemalja u tranziciji).

U tu svrhu potrebno je definisati potencijalna proizvodna jezgra u koja bi se mogla uključiti preduzeća u privatnom i u javnom vlasništvu te ponuditi konkretnu pomoć u prodoru na regionalna tržišta kojima domaći subjekti nisu u stanju sami da ovladaju.

U saradnji sa stranim partnerima, treba podstaći i regionalni razvoj koncentrisanih privrednih zona za kojima postoji interes kod stranih investitora (klasteri).

Za poboljšanje konkurentnosti našeg izvoza izdvaja se nekoliko važnih pretpostavki:

- harmonizacija domaće prakse sa standardima sistema kvaliteta ISO 9000 – 2000 i tehničkim propisima;
- sertifikacija kvaliteta naših preduzeća i veza sa izvoznim rezultatima – uloga sertifikata o kvalitetu u praksi;
- inostrani kupci i njihovi zahtevi u pogledu kvaliteta proizvoda;
- Svetska trgovinska organizacija WTO i izdvajanje dva sporazuma u okviru Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih sporazuma (sporazum o kontroli robe pre isporuke i sporazum o tehničkim preprekama u trgovini). U ovoj oblasti sa posebnim značajem tržišne dimenzije kvaliteta – CE znak, primenom standarda ISO 14000 – standardi iz oblasti ekologije, i TQM – kao procesa kontinuiranog poboljšanja.

Polazeći od toga da se bruto troškovi rada mogu kompenzovati isključivo većom produktivnošću, ekonomska politika mora favorizovati sve one procese i radnje koji doprinose povećanju obima proizvodnje po zaposlenom.

Problem gubitka konkurentnosti nastaje tamo gde rast troškova nije amortizovan povećanom produktivnošću. Necenovni faktori konkurentnosti, kao što su kvalitet, dizajn, rokovi isporuke, servisna služba, atesti i međunarodne oznake kvaliteta i dr., mogu biti presudni za povećanje izvoza, ali sami po sebi ne mogu amortizovati visoke relativne troškove.

Kao što je slučaj sa ostalim zemljama u tranziciji, izbor valutnog režima je od naročitog značaja za privredni rast i ekonomsku stabilnost Republike Srbije. Nema unapred određene „najbolje“ varijante valutnog režima koja bi zadržala stalnu prednost ili koja bi predstavljala optimalno rešenje za svaku zemlju.

Pri tom, uopšte nije nužno da se pravi izbor između potpuno fiksnog ili potpuno fluktuirajućeg valutnog sistema, nego pre između različitog stepena fleksibilnosti.

Uspešan razvoj privrede u tranziciji pokazuje se, naročito prema iskustvu zemalja centralne Evrope, u realnoj apresijaciji domaće valute. Povećana produktivnost u razmenskom sektoru redukuje troškove po svakoj jedinici ostvarene proizvodnje, što je ekvivalentno realnoj apresijaciji kursa i to u istom procentu.

Od naročite je važnosti da centralna banka striktno nadzire ponašanje i finansijske bilanse poslovnih banaka, te da se prema potrebi ustanovi poseban fond za osiguranje depozita.

Osim toga, sprovođenje regulacijskih normi te računovodstvenih standarda, u skladu sa Bazelskim pravilima, treba smatrati elementima zaštitne finansijske politike zemlje. Što se privreda Srbije bude više integrisala u tržišta zemalja Evropske unije i razvijenijih zemalja tranzicije, suočavaće se sa većim oscilacijama u kretanju kapitala ka sopstvenom finansijskom prostoru i iz njega.

Time se otvara pitanje kako kontrolisati takva kretanja. Iskustvo drugih zemalja sugeriše da je redukovanje kratkoročnih kapitalnih priliva/odliva pouzdan način da se umire tokovi kapitala u domaćem finansijskom prostoru i spreči njegovo nekontrolisano kretanje po liniji spekulativnih interesa.

Konačni cilj ekonomske politike je povećati stopu rasta bruto domaćeg proizvoda i održati je na nivou potrebnom da se suzi postojeći raskorak u dohotku *per capita* između Republike Srbije i zemalja Evropske unije, kao i zemalja u tranziciji (Konkurentnost privrede Srbije, 2003). Nastavak rada na strukturalnim reformama i fiskalnoj disciplini tokom narednog perioda, biće od ključnog značaja za pružanje podrške ekonomskom rastu.

7. ULOGA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U RAZVOJU NACIONALNE EKONOMIJE

7.1. ZNAČAJ SEKTORA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U PRIVREDI REPUBLIKE SRBIJE

U Republici Srbiji, mala i srednja preduzeća (MSP) značajno su doprinela privrednom rastu ostvarenom u periodu od političkih promena 2000.godine do pojave preliivanja efekata svetske finansijske krize 2008.godine. Ostvaren je dinamičan rast zaposlenosti, bruto dodate vrednosti i izvoza.

Sektor MSP predstavlja pokretačku snagu privrede Republike Srbije i multiplikator razvoja nacionalne ekonomije. U tom smislu, značaj MSP ogleda se kroz:

- povećanje broja zaposlenih;
- doprinos inovacijama i stvaranju novih tehnologija;
- brži rastu proizvodnje i usluga;
- povećanje konkurentnosti na tržištu;
- povećanje izvoza;
- povećanju produktivnosti rada;
- angažovanju stranog kapitala.

Na osnovu Izveštaja Ministarstva privrede Republike Srbije o malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima za 2015.godinu, prikazani su podaci kojima se mala i srednja preduzeća i preduzetnici (MSPP) prikazuju kao značajan segment privrede Republike Srbije, te u tom smislu čine 99,8% ukupno aktivnih

preduzeća, zapošljavaju skoro 2/3 zaposlenih u nefinansijskom sektoru i učestvuju sa 32% u formiranju BDP Republike Srbije.

U tabeli 11. prikazani su osnovni indikatori poslovanja nefinansijskog sektora 2015.godine – tekuće cene.

U odnosu na pretkriznu 2008.godinu broj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika (MSPP) je povećan za 21.151 privrednog subjekta, broj zaposlenih je smanjen za 138.440 radnika, a BDV je smanjena za 1,2 mlrd. EUR-a. Na oporavak privredne aktivnosti u 2015.godini (rast BDP +0,8%), najviše je uticao rast u sektorima industrije i građevinarstva, posmatrano po delatnostima, dok je sa rashodne strane najviše uticao rast investicija (5,6%).

U postkriznom periodu 2010-2015, brži rast izvoza od uvoza uticao je smanjenje na smanjenje spoljnotrgovinskog deficita i deficita tekućeg računa. Spoljnotrgovinski saldo u 2015.godini je poboljšan usled smanjenja deficita u robnoj razmeni i rasta suficita u razmeni uslugama.

Poboljšanje ukupne poslovne klime, pozitivno je uticalo na osnovne performance poslovanja preduzetničkog sektora. U 2015.godini sektor MSPP je ostvario rast većine posmatranih pokazatelja poslovanja u odnosu na prethodnu godinu.

U 2015.godini sektor MSPP generiše 65,7% zaposlenosti, 66,3% prometa, 57,7% BDV i učestvuje 51,2% u spoljnotrgovinskoj razmeni nefinansijskog sektora. U odnosu na 2014. godinu ostvaren je realni rast posmatranih finansijskih pokazatelja poslovanja, što se u najvećoj meri odrazilo na rast učešća sektora MSPP u BDV (za 1,7 strukturnih poena).

Učešće u izvozu i uvozu neznatno je smanjeno (za 0,7 odnosno za 0,5 strukturna poena), usled viših stopa rasta ovih pokazatelja u segmentu velikih preduzeća.

Tabela 11. Osnovni indikatori poslovanja nefinansijskog sektora
2015.godine – tekuće cene

	Preduzetnici	Mikro	Mala	Srednja	MSPP	Velika	Ukupno	Učešće u nefinansijskom sektoru					
								Pred.	Mikr	Mala	Srednja	MSPP	Velika
2015													
Br. preduzeća	232.765	80.122	9.531	2.182	324.600	494	325.094	71,6	24,6	2,9	0,7	99,8	0,2
Br. zaposlenih	236.359	150.919	190.936	223.505	801.719	418.538	1.220.257	19,4	12,4	15,6	18,3	65,7	34,3
Promet*	1.040.226	1.358.207	1.786.105	2.118.332	6.302.870	3.197.616	9.500.486	10,9	14,3	18,8	22,3	66,3	33,7
BDV*	261.343	171.156	293.711	370.541	1.096.750	805.147	1.901.897	13,7	9,0	15,4	19,5	57,7	42,3
Izvoz*	13.770	132.653	156.974	331.916	635.312	804.486	1.439.798	1,0	9,2	10,9	23,1	44,1	55,9
Broj izvoznika	2.604	7.073	3.447	1.145	14.269	309	14.578	17,9	48,5	23,6	7,9	97,9	2,1
Uvoz*	12.306	238.712	352.739	483.323	1.087.080	835.919	1.922.999	0,6	12,4	18,3	25,1	56,5	43,5
Broj uvoznika	3.097	12.023	4.538	1.445	21.103	369	21.472	14,4	56,0	21,1	6,7	98,3	1,7

*u mil. dinara

Izvor: Ministarstvo privrede Republike Srbije, na osnovu podataka RZS

Nastavljen je trend rasta prometa i BDV MSPP sektora. U 2015.godini promet je realno veći za 3,1%, a BDV 4,5%, a pozitivne tendencije u segmentu MSP opredelile su rast prometa i BDV nefinansijskog sektora (za 1,7% i za 1,6%, respektivno). Kod velikih preduzeća nastavljen je trend negativnih stopa rasta ovih pokazatelja (-1,0% i -2,2%, respektivno).

Rast uvoza po višoj stopi, od rasta uvoza uticao je na povećanje deficita sektora MSPP (1,6%), dok je istovremeno, deficit velikih preduzeća manji 41,0% (pad od 3,0% u nefinansijskom sektoru).

Kao rezultat ovih tendencija, učešće deficita MSPP u deficitu nefinansijskog sektora povećano je sa 89,3% na 93,5% (Izveštaj Ministarstva privrede, 2015).

Tabela 12. - Indikatori razvijenosti MSPP

	MSPP		Velika		Nefinansijski sektor		Učešće MSPP %	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Br. preduzeća	324.272	324.600	494	494	324.766	325.094	99,8	99,8
Br. zaposlenih	761.539	801.719	413.408	418.538	1.174.947	1.220.257	64,8	65,7
Promet (mil. din.)	5.999.397	6.302.870	3.168.851	3.197.616	9.168.248	9.500.486	65,4	66,3
BDV (mil. din.)	1.029.563	1.096.750	808.058	805.147	1.837.620	1.901.897	56,0	57,7
Izvoz (mil. din.)	577.807	635.312	713.325	804.486	1.291.133	1.439.798	44,8	44,1
Uvoz (mil. din.)	1.014.266	1.087.080	765.591	835.919	1.779.856	1.922.999	57,0	56,5
Robni bilans (mil. din.)	-436.458	-451.768	-52.265	-31.433	-488.724	-483.201	89,3	93,5
Investicije (mil. din.)	275.796	-	257.614	-	533.410			-

Izvor: Ministarstvo privrede Republike Srbije, na osnovu podataka RZS

7.2. RAZVOJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

MSP imaju veoma dugu istoriju, a njihov razvoj označen je povremenim širenjem i stagnacijama. Najveću ekspanziju, mala i srednja preduzeća doživela su u novije vreme, početkom 70-ih godina 20. veka. Od tada, mala i srednja postala su sve više konkurentna velikim preduzećima.

U Republici Srbiji, tranzicija je započela procesom restrukturiranja, uz proces liberalizacije na području snažnijeg otvaranja domaćeg tržišta (Kovačević i Nikolić, 2012). Jačanje sektora MSP nakon 2000.godine, rezultat je poboljšanja opštih uslova privređivanja i preduzetih mera od državnog do lokalnog nivoa vlasti.

Posebna pažnja posvećena je kreiranju stimulativnog okruženja za poslovanje i obezbeđenje finansijske podrške razvoju sektora MSP. Opšta je ocena da je reforma bankarskog sistema dovela do stvaranja dobrog i efikasnog sistema finansijskog posredovanja, u kojem postoje banke, koje su manje ili više specijalizovane za finansiranje MSP, što je dovelo do rasta ponude sredstava za ovu namenu.

Ipak, menadžment MSP ukazuje da u Republici Srbiji još uvek:

- nedostaju povoljni izvori finansiranja,
- postoji otežana naplata potraživanja i nedovoljna usklađenost poslovanja sa standardima kvaliteta,
- nedostaju radnici odgovarajućih stručnih kvalifikacija:
- nedostaju potrebne informacije za razvoj preduzetništva,
- nedostaju informacije o nastupu na evropskom tržištu,
- nedostaje informacije o saradnji sa evropskim partnerima i novim pristupima u poslovanju.

MSP u Republici Srbiji nemaju dovoljno iskustva u inovativnom razvoju poslovanja i u tom pogledu, razvoj menadžment veština i sposobnosti predstavlja prioritet strategije razvoja MSP, s obzirom na činjenicu da mala preduzeća karakteriše nizak stepen specijalizacije:

- poslova,
- upravljačkih i
- poslovnih funkcija.

Postizanje konkurentne prednosti u globalnoj privredi zahteva inovativan pristup poslovanju, prevashodno kada se radi o znanju. Upravljanje u MSP mora da bude orijentisano u pravcu ulaganja u znanje i povećanje produktivnosti rada i efekata znanja (Ožegović i Pavlović, 2012).

Strategija razvoja za period od 2015.godine do 2020.godine, koju je donela Vlada Republike Srbije usmerena je na unapređenje uslova za razvoj i konkurentnost MSPP. Polaznu osnovu Strategije čini razvoj privrede, koja svoju konkurentnost gradi na:

- privatnoj preduzetničkoj inicijativi i znanju i
- primeni novih tehnologija i inovativnosti.

Rukovodstva mnogih MSP suočena su sa problemom ovladavanja tržištem i povećanjem rezultata uz primenu novih koncepcija. Istovremeno, razvoj tržišta se sve manje prepušta opštim kretanjima prouzrokovanim rastom populacije i potreba potrošača. Proizvodne organizacije postaju sve više faktor razvoja tržišta, a time i sopstvenog razvoja.

Ovaj novi izazov doveo je do toga da troškovi poslovanja moraju da se povećaju u onim sferama koje svojom aktivnošću utiču na tržište, a to ujedno zaoštrava problem ekonomije proizvodnje. Potrebno je ostvariti ravnotežu troškova proizvodnje, istraživanja i investicione sposobnosti proizvodne organizacije (Rajkov i Zečević, 1990).

Uslovi u okruženju nikada nisu isti, što dovodi do suštine tržišnog mehanizma, neophodna je stalna konkurencija u uslovima neizvesnosti, jer kada bi bilo obrnuto, sve poznato, onda ni preduzetništvo ne bi bilo toliko važno. Neizvesnost postoji, pre svega, zbog toga što se ne mogu unapred znati buduće odluke potrošača i proizvođača.

Savremene razvijene privrede se stalno nalaze u procesu prilagođavanja promenljivim uslovima. Najbolji način odnosa prema poslovnim rizicima jeste da se smanji verovatnoća njihovih događaja (Stanković i Vukmirović, 1995).

Veliki broj problema u savremenim preduzećima, treba istraživati kao upravljačke problemske situacije, jer one u suštini, predstavljaju odgovarajuće kompleksne i dinamične sisteme problema. Polazeći od tzv. kritičke svesnosti, može se zaključiti da su problemi u savremenim preduzećima, toliko kompleksni da individualna primena određene metodologije ne može pomoći u bavljenju svim njihovim aspektima (Zlatanović, 2016).

Preduzećima iz zemalja u tranziciji, u koje spada i Republika Srbija, proces tranzicije treba da omogući osposobljenost za samostalni tržišni nastup, zdravu konkurentsku borbu i poslovanje u međunarodnim okvirima. To podrazumeva značajne promene za ova preduzeća, pre svega potrebno ih je preprojektovati i definisati glavne postulate poslovanja na novim osnovama, jer da bi se omogućio nesmetani ekonomski razvoj, neophodno je da se na svim nivoima prihvati model preduzetničkog ponašanja (Bešić i Đorđević, 2008).

Prema podacima Republičkog zavoda za razvoj (Republički zavod za razvoj, 2009), Republika Srbija je jedna od lidera u razvoju preduzetništva u regionu Zapadnog Balkana i u Jugoistočnoj Evropi. Stalni rast registrovanih mikro i malih preduzeća i preduzetnika u Republici Srbiji rezultirao je u 2008. godini uvećanjem za 7.260 novih preduzeća i preduzetnika, u odnosu na 2007. godinu.

Od ukupnog broja registrovanih privrednih subjekata u Republici Srbiji u 2008. godini, preduzetnici, mikro i mala preduzeća obezbedila su 658.294 radnih mesta, uz promet od 3.350,2 mlrd. dinara i 567,3 mlrd. dinara generisane bruto dodate vrednosti (98,9% privrednih subjekata, 47,1% zaposlenosti, 47,8% vrednosti prometa i 40,0% BDV).

U tranzicionom periodu od 2002. do 2008. godine privatizovano je 2.405 preduzeća. Najveći broj privatizovanih preduzeća (35,5% ukupno privatizovanih) je sa područja Grada Beograda (584) i Južno-bačkog okruga (269). Pozitivni efekti privatizovanih preduzeća, ogledaju se i kroz porast zaposlenosti ostalog dela privrede (za 3.421 radnika), usled dinamičnijeg smanjenja broja radnika (za 46,5% ili 182.533 radnika) u privatizovanim preduzećima.

Tabela 13. – Indikatori poslovanja

	Preduze- tnici	Mikro	Mala	Srednja	MSPP	Velika	Ukupno	Učešće u nefinansijskom sektoru					
								Pred.	Mikro	Mala	Srednja	MSPP	Velika
2017													
Br. preduzeća	257.267	87.012	10.583	2.372	357.234	521	357.755	71,9	24,3	3,0	0,7	99,9	0,1
Br. zaposlenih	257.872	157.890	213.380	244.320	373.462	449.963	1.323.425	19,5	11,9	16,1	18,5	66,0	34,0
Promet*	1.215.327	1.515.631	2.133.418	2.299.722	7.164.097	3.763.035	10.927.133	11,1	13,9	19,5	21,0	65,6	34,4
BDV*	314.434	200.126	359.489	451.679	1.325.728	1.014.194	2.339.922	13,4	8,6	15,4	19,3	56,7	43,3
Izvoz*	17.846	140.763	195.364	362.672	716.645	1.095.675	1.812.321	1,0	7,8	10,8	20,0	39,5	60,5
Broj izvoznika	2.882	7.167	3.703	1.210	14.962	341	15.303	18,8	46,8	24,2	7,9	97,8	2,2
Uvoz*	16.720	255.551	450.030	534.084	1.256.385	1.048.062	2.304.447	0,7	11,1	19,5	23,2	54,5	45,5
Broj uvoznika	3.579	12.512	5.148	1.612	22.851	409	23.260	15,4	53,8	22,1	6,9	98,2	1,8

Izvor: Ministarstvo privrede na osnovu podataka RZS, 2018.

U pogledu privatizovanih preduzeća u Republici Srbiji, važno je napomenuti da je rentabilnost prvih privatizovanih preduzeća najveća u velikim preduzećima, dok je kod MSP situacija drugačija, jer u ova preduzeća nije investirano nakon privatizacije, u cilju nastavka iste ili pokretanja nove delatnosti.

Ovo ukazuje na očiglednu selektivnost u privatizacionom procesu, prvo su privatizovana relativno uspešna velika društvena preduzeća, dok je sa odmicanjem procesa, sve manje atraktivnih društvenih preduzeća ostajalo za privatizaciju. Kasnije privatizacije nisu donele značajan napredak preduzeća u pogledu rentabiliteta (Nikolić, 2010).

Samo pitanje privatizacije u Republici Srbiji nametnulo se kao centralno, na početku tranzicije koja je otpočela 2000-te godine. Integrisanje ekonomskog sistema Republike Srbije u međunarodne finansijske i robne tokove omogućila je liberalizacija trgovinskih odnosa i kapitalnog bilansa.

Očekivanja, po pitanju privatizacije, bila su usmerena na brže poboljšanje poslovanja preduzeća, jer suština tranzicije jeste u prevođenju privrede iz zone neefikasnosti u zonu efikasnog tržišnog poslovanja.

Činjenica da je vlasničko upravljanje efikasnije od ne vlasničkog, dovodi do rasta efikasnosti, a privatno preduzetništvo je efikasnije od posredovanog preduzetništva. Tranzicija, iako potreban, nije dovoljan uslov, iz razloga što je neophodan razvoj finansijskih tržišta, kao i postupna i razumna deregulacija.

Sprovedene reforme smanjile su kreditni rizik i omogućile privrednicima da uzimaju zajmove mnogo lakše nego ranije. Međutim, nedovoljno investiranje u nove proizvodne programe predstavlja limitirajući faktor rasta izvoza, usled odsustva kvalitativnih faktora konkurentnosti, ali je prisutno i nedovoljno ulaganje u savremenu opremu i tehnologiju, čime je proizvodna struktura, zastarela, a kapaciteti izraubovani.

Najbolje rezultate, prema dosadašnjem pokazanom iskustvu, postigle su privrede koje su se, u izboru modela privatizacije, oslonile na model preuzimanja od strane zaposlenih, kao i modele prodaje strateškim partnerima (Cvijenović i sar., 2008).

U tabeli 14. su prikazani podaci o nivou aktivnosti u 2005.godini u odnosu na 1989. godinu, pretranzicionu. Republika Srbija (sa Crnom Gorom) je u 2005. godini bila na 56% aktivnosti iz pretranzicione 1989.godine, a Hrvatska je blizu pretranzicionog nivoa (97%), dok su ostale zemlje iz uzorka prevazišle pretranzicioni nivo BDP (Slovenija 130%, Mađarska 125%, Rumunija 120%).

U poređenju sa zemljama u okruženju, uočljivo je da Republika Srbija ima najniži nivo ekonomske aktivnosti i da je još uvek daleko od nivoa iz 1989. godine (Đuričin, 2006).

Tabela 14. - Nivo aktivnosti za odabrani uzorak zemalja

	BDP01/ BDP89	BDP02/ BDP89	BDP03/ BDP89	BDP04/ BDP89	BDP05/ BDP89
Srbija	0,47	0,50	0,51	0,54	0,56
Mađarska	1,09	1,12	1,15	1,20	1,25
Slovenija	1,14	1,19	1,20	1,25	1,30
Hrvatska	0,85	0,88	0,91	0,93	0,97
Rumunija	0,83	0,88	0,91	1,00	1,05

Izvor: Đuričin.

7.3. UTICAJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA NA PRIVREDNI RAST I RAZVOJ

Proces ekonomskih integracija predstavlja neophodan uslov za razvoj privrede Republike Srbije i u tom kontekstu, neophodno je poboljšati njenu konkurentnost. S obzirom na činjenicu da je 2012. godine Republika Srbija dobila status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, a godinu dana, nakon toga, stupio na snagu i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, srpska privreda se približila svom cilju.

Ipak, cilj nije tako blizu, s obzirom da je u 2014.godini Republika Srbija rangirana na 94. poziciji, na listi koja obuhvata 144 analizirane zemlje, a takav rezultat i pozicija su u velikoj meri ispod rezultata, koje ostvaruju zemlje koje su već članice Unije.

Kao jedan od preduslova za uspešno uključivanje u proces integracije svetske privrede, neophodno je da nacionalna ekonomija bude što bolje pozicionirana sa aspekta konkurentnosti. Konkurentnost nacionalne ekonomije ogleda se u njenoj sposobnosti da odgovori na zahteve međunarodnog tržišta, u smislu kvantiteta, ali i kvaliteta, proizvoda i usluga (Jakšić i sar., 2015).

Prednosti MSP:

- predstavljaju značajnu ekonomsku snagu;
- doprinose zapošljavanju, stvaranju, kao i povećanju dobiti;
- reaguju u kratkom vremenskom periodu;
- u odnosu na velika preduzeća, povoljniji je odnos troškova i prihoda;
- reaguju na brze i česte promene na tržištu;
- fleksibilnija su i lakše se prilagođavaju promenama,
- stepen iskorišćenosti radne snage je veći nego u velikim preduzećima,
- vlasnik je često organizator proizvodnje;
- preduzetnički duh se prenosi na zaposlene;
- odnos troškova i prihoda je povoljniji, u odnosu na velika preduzeća;
- vlasnik zalihe drži na optimalnom nivou;
- sve više doprinose daljoj globalizaciji biznisa, zahvaljujući razvoju interneta i telekomunikacija;
- postoji mogućnost zadovoljenja određenih potreba za nekim proizvodima (Paunović i sar., 2010).

Slabosti MSP:

- snažan uticaj i promene ekonomske politike brzo pogađaju MSP, što dovodi do toga da nisu u stanju brzo da pribave novčana sredstva i uđu u nove investicije;
- nepromišljen ulazak u poslovanje, kao i improvizacija, vode MPS u propast;
- donošenje poslovnih odluka na bazi intuicije;
- nepostojanje adekvatne institucionalne infrastrukture;
- nedostatak resursa;
- nedostatak znanja (Ćeranić, 2012).

Velike promene poslednjih godina, uticale su na rad MSP, te poslovanje, da bi bilo uspešno, zahteva fleksibilnost, odgovornost i brzinu razvoja proizvoda i usluga. U srži njihove uspešnosti, ostvarenja misija i vizija, leži visokokvalifikovano osoblje koje je motivisano, odano i koncentrisano na postizanje ciljeva (Jovanović, Božilović, 2017).

Problemi upravljanja preduzećem suviše su složeni, a njihova rešenja se donose uz dosta kolebanja i još više neizvesnosti. Bez tih raznovrsnih opštih znanja, top menadžment ne bi bio u stanju da razradi koncepciju strategije, niti da donosi kvalitetne odluke sa kojima bi se uspešno reagovalo na promene, kao i teškoće, u uslovima poslovanja izazvanih tržišnim, ekonomskim i drugim razlozima.

Do sada se pokazalo da su uspešnija preduzeća, u kojima vrhovni menadžment ima široka opšta, kao i dovoljno obuhvatna znanja, koja prelaze uske okvire poslovanja (Stanković, Vukmirović, 1995).

Privredni razvoj se oduvek bazirao na korišćenju znanja, ali tokom poslednjih godina rast proizvodnje je dominantno vođen tehnološkim inovacijama. Informacioni tokovi i mreže se šire preko granica, velikom brzinom, na načine koji

nisu mogli da se zamisle pre pojave interneta, kao globalnog usvajanja mobilne telefonije i društvenih mreža, kao i brzog rasta pristupa internetu.

Globalizacija i tehnološka revolucija, tokom poslednjih decenija, dovele su do toga, da je znanje je postalo ključni nosilac konkurentnosti i ekonomskog rasta pojedinih zemalja.

Velika količina informacija i znanja koncentrisana je u preduzećima, koja prikupljaju i razvijaju znanja i predstavljaju organizaciju koja uči. U ekonomiji baziranoj na znanju, moguće je praviti razliku između eksplicitnog i implicitnog znanja.

7.4. RAST I RAZVOJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

Putem rasta, preduzeća, a time i MSP se osposobljavaju da efikasno reaguje na povoljan izazov, ali i pretnje koje konstituišu uslovi privređivanja i predstavlja ključni izazov upravljanju preduzećem. Tokom razvoja, preduzeće doživljava oscilacije, koje u uslovima većih poremaćaja mogu dovesti do krize poslovanja, sa verovatnoćom da prerastu u opasnost, koja može ugroziti njegov opstanak, tržišnu poziciju, kao i konkurentnost.

Iskustva pokazuju da je poslovni rast moguć, uprkos krizi poslovanja i nedostatku resursa da se izdrže nestabilnosti sve konkurentnijeg tržišta, te nema opravdanja za nemogućnost rasta. Poslovni rast nije sam sebi cilj, podrazumeva plansko i organizovano razvojno ponašanje preduzeća, a indikacija dobrog ekonomskog rasta jeste povećanje efikasnosti kompanije u korišćenju resursa, dok loš rast karakteriše samo povećanje obima proizvodnje, a pad produktivnosti.

U tom smislu, ključno pitanje za svaku kompaniju jeste, u kojoj meri ona iskorišćava svoj potencijal rasta. Prema rezultatima sprovedenih anketnih istraživanja u više zemalja, više od polovine anketiranih menadžera smatralo je da njihovo preduzeće jedva ostvaruje realne mogućnosti za generisanje poslovnog rasta.

Dobro osmišljena strategija rasta, mora sadržati upravljačke smernice kojima se preciziraju pozicije preduzeća sa aspekta proizvoda i tržišta, pravci rasta i promena koje će uslediti, kao i sredstva na kojima će se zasnivati ulazak na nova tržišta. Sledstveno tome, neophodno je staviti akcenat na jake tačke, na kojima će se insistirati, ali i slabosti koje treba izbeći.

Preduzeća, koja su uspešna, poslovni rast mogu ostvariti i strategijom kombinovanja unutrašnjeg (organskog, dodavajućeg) i spoljnog (uslovljenog spajanjima i preuzimanjima) rasta. Uspešna strategija održivog rasta svakog preduzeća mora usavršiti svaku od faza njene konsolidacije, koja se kreće:

- od male tržišne koncentracije;
- sledi faza zauzimanja vodećeg mesta u konsolidaciji;
- u daljoj fazi, proširuju se poslovanja i nastavlja se sa agresivnim konkurisanjem;
- na kraju sledi uravnoteženje i savezništvo.

Da bi uspeh preduzeća obeležio poslovni rast, važno je njegovo stalno praćenje i analiziranje, kao i razmatranje izvršenog izbora strategije, u cilju njenog potvrđivanja ili izbora druge strategije, što uključuje rešavanje problema, nastalih usled nestabilnosti i promena.

Preduzeća sa uspešnim poslovnim strategijama shvataju da je rast tržišta nešto do čega se teško dolazi i da najbolja strategija rasta neće dati rezultate na tržištu, ukoliko se uspešno ne realizuje.

Kvalitetnu strategiju rasta nije lako osmisliti, ali ni implementirati. Ipak, danas mnoge kompanije svoj poslovni rast podstiču kroz različite oblike strategijskih kooperacija i saradnje sa drugim kompanijama (Božović i Miletić, 2014).

Za razvoj uspešnog preduzetništva, neophodni su određeni uslovi:

- slobodno tržište;
- državna deregulacija u oblasti ekonomije;
- inovativna kultura, klima i tradicija.

Tržište obezbeđuje preduzetnicima potrebne informacije za donošenje odgovarajućih odluka. Uspešno funkcionisanje tržišta podrazumeva slobodno kretanje, promet roba, novca i radne snage i formiranje cene u skladu sa konkretnim uslovima. Preduzetnici pod jednakim uslovima dolaze do potrebnih resursa i učestvuju u tržišnoj razmeni dobara.

Za stimulisane izvesnih preduzetničkih poslova i inicijativa, potrebno je formirati preduzetničke fondove i podsticati finansijske institucije da sistemom povoljnih kredita, pozajmica i pomoći, učestvuju u osnivanju pojedinih organizacija.

Takođe, uslov za razvoj preduzetništva je inovativna klima i kultura. Stvaranje inovativne kulture zavisi od više faktora, u prvom redu tradicije i podsticajnih mera za stvaranje novih ideja, proizvoda i usluga. U razvoju preduzetništva, tradicija ima značajnu ulogu, jer se iskustvo prenosi i stiče, ugled nasleđuje i povećava iz generacije u generaciju.

Stvaranje inovativne kulture, kao dominantne vrednosti, u poslovanju preduzeća, uslovljeno je kvalitetom zaposlenih, njihovim sposobnostima i predispozicijama da otkrivaju i inoviraju. Na stvaranje inovativne kulture i klime utiče zdrava konkurencija, ugledanje i kooperativni rad svih učesnika (Stefanović, 2004).

Prema podacima iz 2015.godine, istraživačkog tima Libertarijanskog kluba Libek, koji su izneti, u istraživanju: *Preduzetnička kultura kod mladih*, u svetu, svake godine 300 miliona ljudi pokušava da pokrene 150 miliona kompanija. Statistika pokazuje da trećina kompanija preživi prvu godinu, tako da svake godine u svetu egzistira novih 50 miliona kompanija.

Pomenuti podatak pokazuje da se svakog dana širom sveta pokrene oko 137.000 novih biznisa. U SAD, npr. na svakih 100.000 stanovnika, 280 njih svakog meseca pokrene biznis. Najveći broj njih su mladi sa fakultetskom diplomom. U Republici Srbiji, najveći broj preduzeća, otvara se u onim granama koje nisu "inovacione" i to u onim sektorima, gde se ujedno zatvara najveći broj kompanija, a to su trgovina i ugostiteljstvo.

Danas broj MSP u Republici Srbiji raste i ulažu se značajni naponi za identifikovanje mogućnosti i ograničenja za uspešno poslovanje MSP, a ono što je karakteristično je da su stacionirana u neproizvodnom delu privrede. Preduzetništvo predstavlja, svakako jedan od glavnih imperativa za njihov razvoj (Predić, 2003).

Za pokretanje i realizaciju aktivnosti preduzeća, njegovo osnivanje i funkcionisanje podrazumeva simbiozu liderstva i menadžmenta. Međutim, glavna karakteristika menadžera sa liderskim osobinama jeste vizionarstvo. Vizija koju kreira lider, treba da bude transformisana u misiju kao bazično usmerenje, namene preduzeća za ostvarivanje misije.

Preduzetnik se, u toku daljeg rada, susreće sa definisanjem ciljeva politike, strategije i planova poslovne aktivnosti preduzeća, za čije pokretanje, nije dovoljna samo inspiracija lidera i veština menadžera, već ove sposobnosti dolaze do izražaja i kada je u pitanju formiranje organizacione strukture, kao i poslovne kulture preduzeća. U Republici Srbiji, zadnjih godina se tek revitalizuje pojam preduzetništva.

Privrede razvijenih zemalja su preduzetničke. Mala preduzeća nastaju u velikom broju, ali u velikom broju i nestaju. Za preduzeća koja tek treba da uđu u konkurenciju, potrebna je još intenzivnija i sveobuhvatnija pomoć, dok ne postanu ravnopravan član na tržištu. Takva mala preduzeća država bi trebalo da, sve dok njihovi prihodi ne budu takvi, da se iz njih mogu normalno vraćati uložena sredstva, oslobodi svih društvenih davanja, vraćanja kredita i sl.

7.4.1. Model preduzetničkog menadžmenta

MSP imaju značajno mesto u razvijenim ekonomijama. Ovaj oblik organizacije omogućava visoku fleksibilnost poslovanja, lakšu adaptaciju u slučaju cikličnih ekonomskih kretanja, ali i uspešniji prolazak kroz krizne periode. Takođe, prednjače u poslovnoj inicijativi, inovacijama i u njima se zapošljava veliki deo radno sposobnog stanovništva (Popović i Kurteš, 2010).

Sledstveno tome, ključni razlog za uspeh MSP je dobar menadžment, a da bi bila najuspešnija, neophodno je da imaju dobar preduzetnički menadžment, što predstavlja kombinaciju kreacije, inovacije i menadžment procedure.

Preduzetnički menadžment predstavlja provereno uspešan način vođenja MSP, ali i ključni faktor rasta i razvoja, te je neophodno razvijati ga i primenjivati, u poslovnoj praksi zemalja, koje su u procesu tranzicije, a u kojima ovaj sektor nije dovoljno razvijen, s obzirom na to, da on u svim razvijenim i srednje razvijenim zemljama beleži značajan doprinos rastu i razvoju ekonomije.

Preduzetnički menadžment je usmeren na stalan razvoj i promene, inoviranje u poslovanju, kao i nalaženje novih poslovnih mogućnosti.

Najvažniji ključni zadaci preduzetničkog menadžmenta su:

- postizanje uspešnosti postojećej poslovanja;
- nalaženje novih poslovnih potencijala;
- obezbeđenje budućnosti poslovanja.

Osnovne karakteristike modela preduzetničkog menadžmenta sa elementima kreativnog i inovativnog su:

- svest o značaju kreativnih i inovativnih aktivnosti u cilju uspešnosti preduzeća;
- uspostavljanje primereno potrebne inovativno - kreativne klime u preduzeću;
- politika razvoja ljudskog potencijala, posebno preduzetnika – menadžera;
- spremnost na kontinuiranu edukaciju svih zaposlenih,
- ciljevi koji su originalni;
- sposobnost organizovanja, usmeravanja i vođenja kreativnog i inovativnog rada u preduzeću;
- konstantno praćenje svetskih tokova u inoviranju;
- primena menadžerskih tehnika na preduzetnički način;
- neprekidna aktivnost da preduzeće postane inovativno i održavanje toka kreativnosti;
- decentralizovana organizaciona struktura.

Suštinski činilac preduzetničkog menadžmenta je kreativno-inovativna aktivnost koja se u preduzeću poverava timu, a koji se sastoji od: kreatora, stručnjaka različitih profila i rukovodioca funkcija preduzeća. Na čelu tima je generalni menadžer ili neko, koga on ovlasti, koji mora voditi računa da kreativno-inovativna aktivnost teče kontinuirano, ali da se istovremeno osigura ekonomska isplativost inovacije.

Preduzeće koje želi da bude uspešno, mora u svoj sistem da ugradi preduzetničko rukovodstvo i preduzetnički način rukovođenja, jer bez toga nema kreativno-inovativnih aktivnosti, niti inovacija, kao njihovog produkta, a bez rezultata, izvestan je jedino, nestanak preduzeća s tržišta.

Preduzetničko upravljanje počiva na inovaciji, koja predstavlja njegovu osnovu. Ključ za inovaciju je da se sistemski stavi na probu život svakog aspekta preuzeća, svakog njenog proizvoda, usluga, tehnologije, tržišta i kanala distribucije. Suština je da se danas ništa tako ne menja brzo, kao kanali distribucije (Drucker, 1995).

S obzirom na to da je malo preduzeće, zbog svoje veličine upućeno na inovaciju i da je inovacija izvor njegove konkurentske prednosti, menadžment koji stimuliše inovacije dugoročno obezbeđuje opstanak i rast biznisa. Upravljanje zasnovano na inovacijama, uključuje osnovni princip simbiozu, koji označava odnose, a koji su temeljeni na uzajamnoj podršci.

S tim u vezi, upravljanje zasnovano na inovacijama zahteva:

- upravljanje specijalizacijom;
- upravljanje saradnjom;
- upravljanje zasnovano na ljudskim resursima.

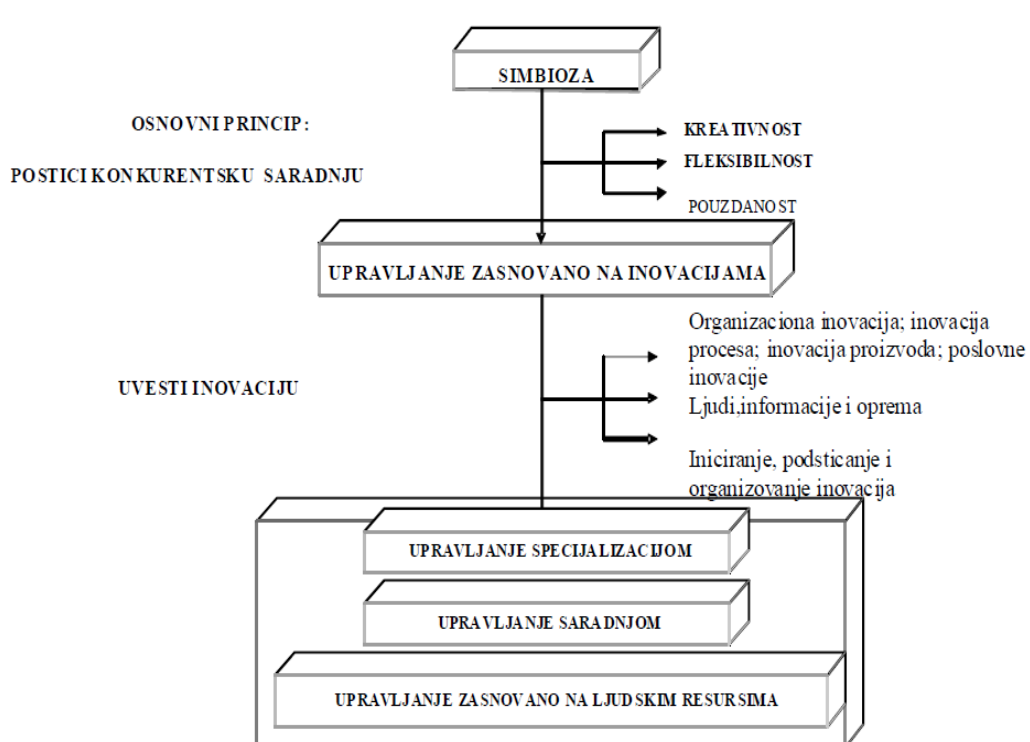
Upravljanje specijalizacijom, predstavlja način da se očuva sposobnost preduzeća za dalji rast i razvoj i njena sposobnost konkurisanja. S tim u vezi, specijalizacija je sredstvo konkurentske borbe malih preduzeća. Upravljanje saradnjom se odnosi na uspostavljanje prijateljskih odnosa među preduzećima. Dakle, resursi predstavljaju ključni razlog opredeljenja MSP za uspostavljanje saradnje.

Upravljanje zasnovano na ljudskim resursima podrazumeva, aktivnosti koje su zasnovane na ljudskim odnosima. U današnjim, tržišnim uslovima, međusobni odnosi zaposlenih i poslodavaca najviše utiču na produktivnost.

Preduzetnička i menadžerska funkcija se sve više preklapaju i granica između njih postepeno nestaje, prvenstveno zbog toga što savremeni menadžeri sve više moraju da praktikuju preduzetništvo i njegove elemente, dok preduzetnici sve češće moraju da razvijaju menadžersku kompetenciju, kako bi preduzeće poslovalo i ostvarivalo rezultate.

Raspolaganje adekvatnim znanjem i veštinama u upravljanju biznisom danas, sve više postaje ključni činilac rasta i razvoja, time i njihovog doprinosa ukupnom privrednom napretku. Model preduzetničkog menadžmenta treba više afirmisati, podsticati i podržavati.

Slika 12. Model upravljanja malim preduzećem

Izvor: Kostić.

7.5. STRATEGIJE PREDUZEĆA ZA ULAZAK NA INTERNACIONALNA TRŽIŠTA

S obzirom na činjenicu da je na tržištu sve više konkurenata, koji su u stanju da ponude veću količinu proizvoda, širi asortiman različitog kvaliteta, u skladu sa kupovnim mogućnostima, željama i zahtevima kupaca, neophodne su promene. Samo promene omogućavaju da se stvori nešto novo i različito. Organizovanje i promene su stalni pratilac preduzeća i samim tim, organizacione promene označavaju proces menjanja, imaju svoj tempo i dinamiku razvoja (Lojić i Đurić, 2011).

Intenzivan proces internacionalizacije karakteriše savremene uslove poslovanja, na svim nivoima i različitim oblicima. U uslovima brzorastućeg tržišta, neophodno je da menadžment raspolaže znanjima i informacijama o mogućim strateškim prilazima da se uspešno uđe u internacionalni biznis, u kome deluje veliki broj konkurenata, sa razvijenom tehničko - tehnološkom osnovom, proizvodnim potencijalima i sposobnostima.

Preduzeća koja imaju kreativan i agresivan menadžment, lako ulaze u internacionalno tržište. Naime, proaktivna preduzeća izvode inicijalne strategijske promene, računajući na mogućnosti podizanja profita, tehnoloških performansi, dobijanja beneficija iz ekonomije obima, razmene informacija i prilagođavanje putem inovacija.

S druge strane, reaktivna preduzeća, u cilju uspešnog odgovora na eksterne promene, uzimaju u obzir pritisak konkurencije, pad prodaja, cena i nivo saturacije domaćeg tržišta.

U nivou globalne ekonomije deluju regionalne strukture u SAD, Evropi, Aziji i drugim zemljama. Evropska unija, npr. temelji se na ideji uzajamne pomoći i saradnje u ekonomskom razvoju pojedinih zemalja i sistematskom otklanjanju barijera, koje su prepreka slobodnom toku ljudi, kapitala, ideja i roba.

Drugu značajnu regionalnu organizaciju čine SAD, Meksiko i Kanada, poznata pod nazivom „NAFTA“, čiji je zadatak da podstakne i afirmiše slobodnu trgovinu među ovim zemljama.

Važnu ulogu u ekonomskom razvoju Azije i Pacifika ima ekonomska organizacija „APEC“, čiji članovi čine treće globalnog tržišta, naročito za oblast automobilske industrije i telekomunikacija. Novu globalnu organizaciju u razvoju, čine Brazil, Rusija, Indija i Kina, (BRIC), mnogoljudne zemlje sa potencijalima, koji se oslanjaju na radnu snagu, tržište, sirovinsku osnovu, energente i sl.

Drugi ključni proces promena je privatizacija u Evropi. Ostvarena privatizacija otvara realne šanse za internacionalni menadžment, koji može da investira u privatizovana preduzeća, da ponudi poslovne veštine, specifična znanja i pomoću izlasku na nova tržišta.

Menadžeri mogu da izaberu jednu od četiri strategije ulaska na internacionalna tržišta:

- indirektan izvoz i uvoz (preko posrednika);
- direktan izvoz i uvoz;
- licencing;
- franšizing.

Licencing i franšizing su posebne forme ulaska na internacionalna tržišta. Reč je o strategijama ulaska, koje se koriste same ili u vezi eksportnih poslova pojedinih preduzeća. S tim da se pod licencingom podrazumeva davanje dozvole, drugom preduzeću da koristi njegovu intelektualnu svojinu, uz određenu kompenzaciju, a franšizing je davanje prava drugom preduzeću da radi posao, po propisanom maniru (Mekinjić, 2009).

Strategijski izbori preduzeća zavise od više faktora, koji su povezani i uslovljeni. Oni variraju od jednog, do drugog preduzeća i tiču se kompleksa internog i eksternog okruženja, u kome prevagu imaju dominantne ekonomske karakteristike, kao i socijalni i drugi faktori. Preduzeća svoje internacionalne divizije razvijaju u skladu sa kretanjem obima prodaje, raznovrsnosti i kompleksnosti. Bitno se razlikuju pozicije preduzeća u uslovima razvijenih tržišta, od pozicije preduzeća,

koja rade u uslovima brzorastućih tržišta. One se razlikuju u izboru načina ulaska u internacionalna tržišta, s obzirom na nivo osposobljenosti, u odnosu na konkurenciju.

Izbor odgovarajuće strategije je ključno pitanje pred kojim se nalazi preduzeće koje želi da nastupi na inostranom tržištu, dok je primena, odnosno realizacija strategije faza koja nastupa nakon definisanja strategije. Pri realizaciji, sprovode se zadaci i akcije, koji su već definisani pri formulisanju strategije.

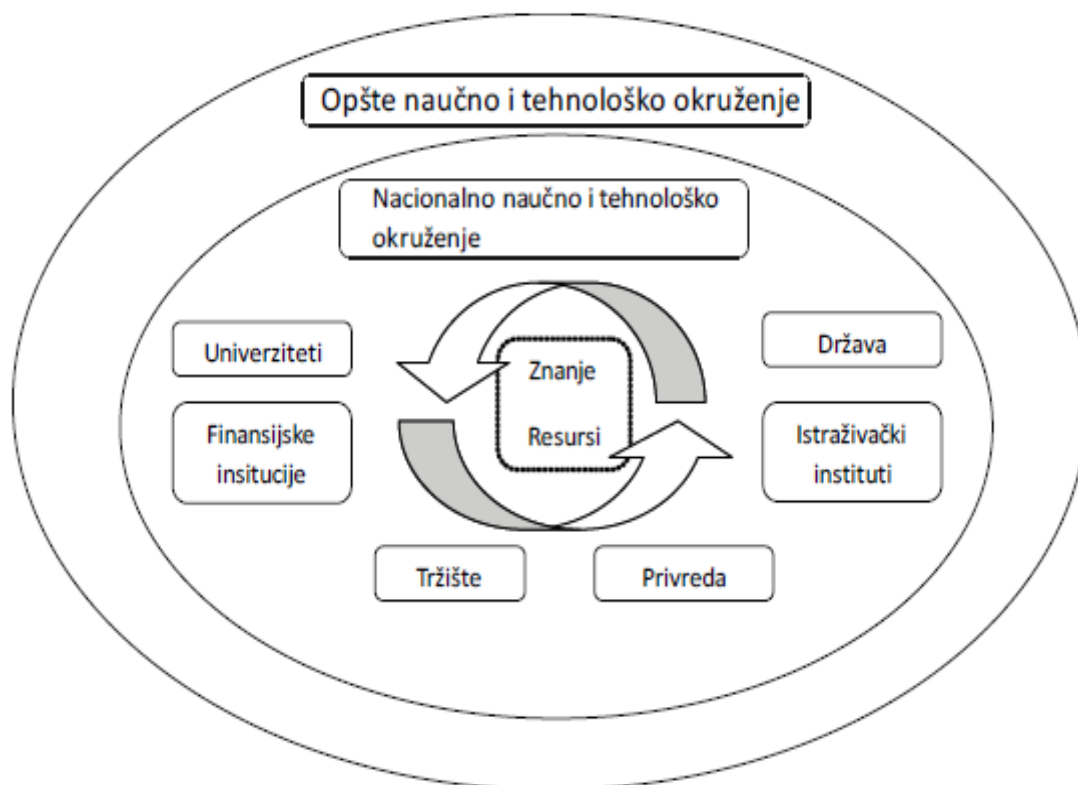
Preduzeća koja nameravaju da se trajno uključi u međunarodne tokove ili da prošire svoje poslovne i tržišne horizonte, moraju da imaju jasnu strategiju svoje poslovne i tržišne ekspanzije, što je istovremeno i preduslov uspešnog konkurentskog pozicioniranja na odabranim ciljnim tržištima (Savić i Pavlović, 2014).

Međutim, sva preduzeća moraju efikasno da implementiraju niz organizacionih procesa i postupaka, radi stvaranja organizacionih modaliteta, koji su prilagođeni internacionalnim zahtevima, te je zadatak menadžmenta da uspešno transformiše i razvije organizacionu strukturu preduzeća, u skladu sa datim okolnostima i strategijskim uslovima.

Vizija Strategije naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020.godine postavlja Republiku Srbiju kao inovativnu zemlju, u kojoj naučnici: dostižu evropske standarde, doprinose podizanju ukupnog nivoa znanja društva i unapređuju tehnološki razvoj privrede, dok se s druge strane, u pogledu konačnog cilja, određuje uspostavljanje nacionalnog inovacionog sistema, kao:

- složene mreže javnih preduzeća,
- privrednih društava,
- univerziteta,
- istraživačkih i razvojnih instituta,
- finansijskih institucija,
- obrazovne infrastrukture za razvoj naučnih i tehnoloških znanja i
- uspostavljanje ekonomije zasnovane na znanju.

Slika 13. Šematski prikaz nacionalnog inovacionog sistema

Izvor: Penezić i Đuran, 2013.

7.6. BIZNIS INKUBATORI KAO MODEL RAZVOJA PREDUZETNIŠTVA I UTICAJA NA STANJE PRIVREDE

Poslednjih decenija u razvijenim zemljama, biznis inkubator se javlja kao novi model razvoja preduzetništva. U zemljama u tranziciji, inkubatori su se ispoljili kao:

- sredstvo podrške razvoja i rasta MSP ravnomernog regionalnog razvoja i
- uključivanja njihovih privreda u evropske integracione procese.

Osnovna ideja je razvoj povoljnijeg lokalnog poslovnog ambijenta za ciljne oblike novih preduzeća. Prioritet je stvaranje povoljnih okvira za uspešan razvoj klijenata biznis inkubatora, uključujući i inovacije, uvođenje potencijalnih modernih tehnologija u MSP i pokretanje i širenje proizvodnje i usluga klijentima.

Biznis inkubatori mogu imati brojne ciljeve, od kojih su najvažniji:

- podrška osnivanju novih preduzeća,
- kreiranje novih radnih mesta,
- konkurentnost,
- modernizacija,
- korišćenje novih naučnih otkrića,
- transfer tehnologije.

Takođe, mogu se identifikovati i drugi ciljevi:

- promovisanje ekonomske samostalnosti određenih kategorija zaposlenih,
- diversifikacija lokalne privredne strukture,
- povećanje obima sponzorskih investicija,
- uvećanje privredne aktivnosti regiona.

Kojim god ciljevima inkubator služi, njegova osnovna funkcija je pomoć preduzetnicima da osnuju nova preduzeća. Usluge inkubatora eliminišu potrebu preduzetnika da se bavi stvarima, koje nisu u direktnoj vezi sa biznisom i smanjuju operativne troškove.

U inkubaciji, cilj je da se pruži direktna podrška, a ne „životna podrška“, te klijenti treba da se podstaknu, da krenu dalje, onda kada su spremni za sledeću fazu u svom razvoju. Prilikom osnivanja biznis inkubatora neophodno je:

- prepoznati ulogu biznis inkubatora u negovanju preduzetništva i shvatanja njegove potencijalne uloge u podršci regionalnom ili specifičnom industrijskom razvoju;

- postizanje konsenzusa o misiji, koja će definisati ulogu inkubatora u zajednici i razvoj strateškog plana, kako bi se ostvario razvojni cilj;
- imenovanje upravnog odbora, koji će biti posvećen misiji inkubatora i maksimizaciji uloge menadžmenta u razvoju uspešnih preduzeća;
- identifikacija međunarodnih partnera, kao i fokus aktivnosti biznis inkubatora na lokalne preduzetnike i njihove potrebe;
- pažljiv odabir lokacije radi odgovarajuće infrastrukture;
- angažovanje efikasne uprave i primena dobrih poslovnih običaja, u cilju negovanja pozitivnog pogleda na preduzetništvo, kao i promocije kulture i međusobnog povezivanja novih preduzeća;
- transparentno predstavljeni uslovi za smeštaj u prostorije inkubatora usluge i cene/troškovi;
- učenje i korišćenje opsežnog međunarodnog iskustva sa biznis inkubatorima;
- struktura finansijske održivosti razvojem i implementacijom poslovnog plana;
- pružanje usluga klijentima i podrška zainteresovanih strana, u skladu sa misijom inkubatora (Ministarstvo privrede, 2006).

Takođe, učestvuju i zainteresovani:

- biznismeni,
- preduzetnici i
- stručnjaci drugih profesija neophodnih za istraživanje i razvoj,
- transfer znanja u tehnologiju i
- tehnologije u nove proizvode.

7.6.1. Osnove biznis inkubatora

Ostanak novoosnovanih preduzeća u biznis inkubatorima oročen na određen vremenski period u kome ova preduzeća treba da se razvijaju i stabilizuju svoje funkcionisanje. Nakon tog roka, preduzeća nastavljaju da posluju van inkubatora. Veoma je važna procedura za izbor preduzetnika, koji će delovati u biznis inkubatoru. Kriterijumi treba da budu:

- mogućnost rasta preduzeća,
- sposobnost generisanja radnih mesta,
- sposobnost redovnog plaćanja poslovnog prostora,
- postojanje biznis plana,
- postojanje tržišne analize i sl.

Biznis plan je najvažniji kod donošenja odluke. Iz njega se može videti da li je preduzetnik dobro osmislio svoj projekat. Formalna ili neformalna povezanost sa univerzitetom je posebno važna za nastajanje preduzeća sa visokim tehnologijama. Odnosi između vođstva biznis inkubatora i preduzeća u biznis inkubatoru, moraju da budu jasno definisana s pravima i obavezama za obe strane.

U pogledu prednosti, koje preduzetnici imaju, kada svoje poslovne ideje razvijaju pod okriljem biznis inkubatora su prvenstveno ugled kod poslovnih partnera, s obzirom na to da stiču poverenje, da će moći da ispune obaveze u kraćem i duže roku, jer dobavljači i kupci inače, smatraju preduzeća u osnivanju vrlo rizičnim za investiranje.

Period "inkubacije", od momenta kada se osnuje preduzeće, do njegovog osamostaljivanja i napuštanja inkubatora, kreće se u uglavnom od 3 do 5 godina. Nakon završetka procesa "inkubacije", kada preduzeća ekonomski ojačaju, fizički se izmeštaju iz inkubatora u tzv. "vođene uređene poslovne prostore",

industrijsko-tehnološke parkove za MSP i klasične gradske industrijske zone, specijalizovane za određene industrijske sektore i grane.

S obzirom na to da biznis inkubatori omogućavaju poslovno okruženje novim preduzećima, na taj način što obezbeđuju prostorije, infrastrukturu, usluge i povoljnosti, koje mogu poboljšati njihovu sposobnost da vode svoje poslovanje u ranoj fazi razvoja, preduzeća prolaze kroz sledeće faze:

- pred - inkubacioni period registrovanja i osnivanja preduzeća;
- period razvoja i rasta unutar biznis inkubatora;
- post- inkubacioni period praćenja i podrške preduzećima, koja su napustila inkubator.

Sam inkubator uglavnom ima malo zaposlenih, čiji broj zavisi od konkretne vrste i broja usluga koje inkubator pruža svojim članovima, tzv. „stanarima.“

7.6.2. Biznis inkubatori u Republici Srbiji

Dosadašnji razvoj poslovne infrastrukture u Republici Srbiji pokazuje da je određeni napredak ostvarenu pogledu biznis inkubatora, ostvaren. Međutim, razvoj pojedinih elemenata poslovne infrastrukture nije bio planski i nije uvažavao stvarne potrebe i zahteve MSP i područja na kome posluju, što prouzrokuje:

- nedovoljnu efikasnost u radu,
- slabe efekte na podizanju konkurentnosti preduzeća i
- odsustvo dugoročno stabilnih izvora finansiranja (Stošković i sar., 2012).

Koncept uspostavljanja poslovnih inkubatora, koji realizuje Republička agencija za razvoj MSP, predstavlja:

- ❖ stvaranje i podršku održivosti novih kompanija,

- ❖ stvaranje novih radnih mesta,
- ❖ jedinstveni sistem podrške koji se odnosi na stanare,
- ❖ jedinstveni sistem podrške koji se odnosi na celokupnu preduzetničku populaciju na lokalnom nivou,
- ❖ uključivanje lokalne zajednice i
- ❖ integrisano partnerstvo na svim nivoima (međunarodni, nacionalni, regionalni, lokalni nivo).

Biznis inkubator u Nišu, u okviru projekta koji finansira Vlada Kraljevine Norveške, podržava preduzeća u ranoj fazi osnivanja i nudi im prostor, kancelarijske usluge, opremu za proizvodnju, kao i posebne usluge:

- trening,
- analizu biznis ideje,
- analizu potencijala tržišta i
- pristup finansijskim resursima.

Na ukupnoj površini od 2700 m², od kojih je 2100 m² proizvodni prostor, smešteno je 15 stanara, odnosno preduzeća. Njihove osnovne delatnosti su:

- ❖ obrada metala i proizvodnja ukrasnih predmeta,
- ❖ proizvodnja čeličnih konstrukcija za staklenike i plastenike,
- ❖ proizvodnja folijarnih oplemenjivača,
- ❖ proizvodnja delova za poljoprivredne mašine,
- ❖ proizvodnja mamaca,
- ❖ proizvodnja ekspanzionih i drugih posuda,
- ❖ proizvodnja eksera,
- ❖ izrada odlivaka od obojenih metala,
- ❖ proizvodnja medicinskih aparata i dr.

7.6.3. Klasifikacija biznis inkubatora

Biznis inkubator je vrsta poslovnog udruženja, čija je svrha da pruži podršku procesu osnivanja uspešnih novih preduzeća putem pružanja određenih usluga, u koje može spadati:

- prostor inkubatora,
- zajedničke usluge,
- marketing i
- umrežavanje.

Inkubatori se mogu međusobno razlikovati po načinu na koji pružaju usluge, po organizacionoj strukturi, kao i po tipu klijenata. Klasifikacija različitih tipova biznis inkubatora može biti sveobuhvatna.

Prema klasifikaciji Ekonomske komisije UN za Evropu, inkubatori se dele na sledeće tipove:

- klasični biznis inkubatori;
- industrijski parkovi/zone;
- tehnološki i naučni parkovi;
- virtuelni biznis inkubatori.

Klasični biznis inkubatori se najčešće razvijaju na inicijativu regionalnih vlasti, nevladinih institucija i lokalne samouprave, u cilju podsticanja lokalnog privrednog razvoja i prestrukturiranja privrede, putem obezbeđivanja poslovnog prostora za preduzetnike pod povoljnim uslovima.

Brz rast ovog tipa inkubatora, motivisan je podsticanjem razvoja preduzetničke aktivnosti, posebno u SAD. Najpoznatiji centar inkubatora ovog tipa je *SPEDD* iz Pitsburga, koji obuhvata više desetina inkubatora sa nekoliko stotina preduzeća.

Tehnološki i naučni centri, odnosno parkovi, razvijaju se u okviru ili u blizini univerzitetskih centara, odnosno poznatih naučnih instituta, s ciljem ostvarivanja i komercijalizacije tehnoloških inovacija. U pogledu naučno tehnoloških parkova (NTP), važno je napomenuti da po pravilu posluju kao neprofitabilne organizacije, a profit koji ostvaruju u kasnijim godinama rada, investiraju u opremanje i proširenje delatnosti parka. U svetu postoje više stotina naučno-tehnoloških parkova formiranih od strane univerziteta, naučnih instituta, države ili lokalne samouprave i u većini slučajeva, predstavljaju kombinaciju:

- biznis inkubatora,
- tehnološkog parka i
- inovacionog centra povezanih sa nekim univerzitetom ili naučnim institutom.

NTP koje osnivaju univerziteti, imaju prednosti u odnosu na one koji nastaju u sprezi sa istraživačkim institutima i razvojnim laboratorijama u industriji.

Formulisanjem standarda za osnivanje NTP i koordinacijom njihovog rada, bavi se Svetska asocijacija NTP, koja je osnovana 1984. godine sa sedištem u Malagi, Španija. Ova asocijacija povezuje rad oko 280 tehnoloških i naučnih parkova u svetu, u kojima je locirano preko 50.000 MSP.

U SAD, naučni i tehnološki parkovi nalaze se pri poznatim univerzitetskim centrima. Prvi naučni park u Velikoj Britaniji otvorio je *Trinity* koledž 1970. godine, severno od Kembridža. Većinu inkubatora u Velikoj Britaniji osnovale su lokalne vlasti, univerziteti, srednje škole, organizacije za lokalni ekonomski razvoj i lokalne nevladine organizacije. Inkubatorima upravljaju vlasnici objekata datih na korišćenje, unajmljeni menadžeri ili male privatne kompanije koje su osnovale:

- lokalne vlasti,
- organizacije za lokalni ekonomski razvoj,
- univerziteti,
- srednje škole, kao i
- lokalne nevladine organizacije.

Virtuelni inkubatori razlikuju se od klasičnih, u pogledu vrste i načina pružanja usluga korisnicima. Povezuju preduzeća, kupce, dobavljače i operativni menadžment inkubatora, putem modernih informacionih i komunikacionih tehnologija. Ovi inkubatori su poznati i kao "inkubatori bez krova", jer preduzećima ne pružaju poslovni prostor i kancelarijske usluge, ispod tržišne cene, a njihova prednost, ogleda se u tome što mogu obuhvatiti veći broj korisnika, a članovi inkubatora nisu u obavezi da napuštaju svoju trenutnu lokaciju i realociraju se u inkubator.

Pomenuti inkubatori su poslednjih godina najviše aktuelni. Takođe, potrebno je spomenuti i internet inkubatorske centre, koji spadaju u inkubatore visoke tehnologije. Organizuju se kao posebne profitne organizacije, formirane u opremljenom poslovnom prostoru, sa ciljem korišćenja interneta velikog kapaciteta za različite namen. Međutim, poslednjih godina 20. veka usledilo je njihovo masovno gašenje (Ilić, 2006).

U skladu sa kriterijumima za prijem i ciljevima, inkubatori se mogu podeliti u dve osnovne grupe:

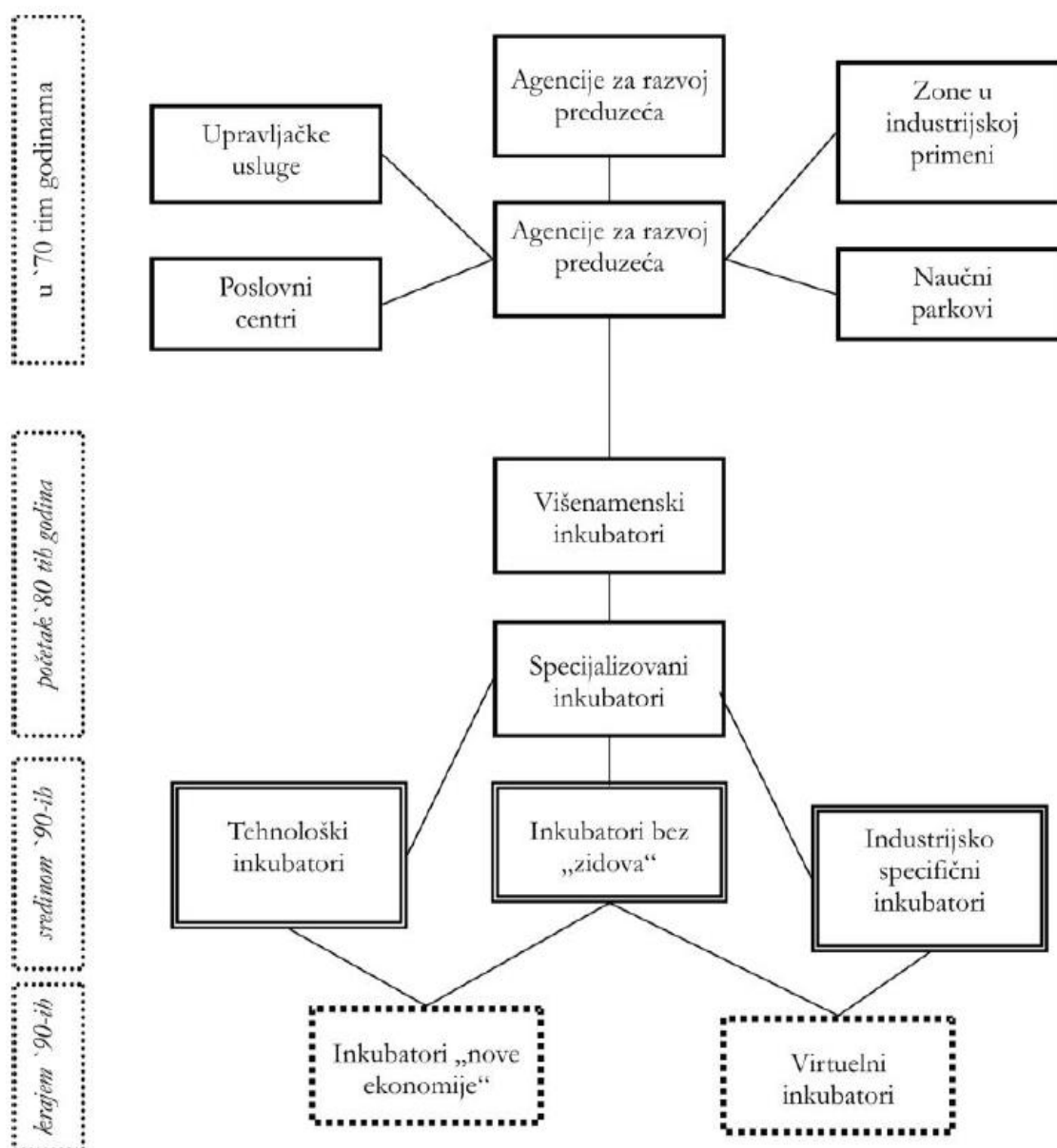
- višenamenski biznis inkubatori, u koje mogu biti primljena sva preduzeća koja zadovoljavaju osnovne tržišne i tehnološke standarde;
- specijalizovani poslovni inkubatori, koji su usredsređeni na konkretnu delatnost.

Najuspešniji inkubatori i uređeni radni prostori imaju jasan pogled, da je njihov cilj poslovanja, da povećaju lokalni rast zaposlenosti, a ne da dovedu do propadanja ili neefikasnosti posla. Sektor MSP je nosilac razvoja i kao takva, MSP postala su realnost globalnog privređivanja i uspešnog nastupa na tržištu, jer su imperativi rasta i razvoja preduzeća povećanje produktivnosti i neprestano generisanje inovacija.

Način nastanaka biznis inkubatora, u odnosu na razvijene zemlje, razlikuje se u tranzicionim privredama, iako je za sve privrede važi isto, a to je nužnost i neizbežnost inkubatora, kao jedinog puta povećanja konkurentnosti preduzeća i regija.

Sposobnost preduzeća za povezivanje i efikasnu koordinaciju sa drugim preduzećima od suštinske je važnosti da se izbere sa sve većom konkurencijom, kako tehnološkom, tako i na markentiškom planu.

Slika 15. - Nastajanje i formiranje novih tipova inkubatora u vremenskom horizontu

Izvor: Vojnović i sar.

Koncept poslovnih inkubatora prihvaćen je kao jedno od rešenja za:

- opstanak MSP,
- pokretač inovacija,
- pokretač privrednog razvoja i
- predstavlja jedan od mogućih odgovora procesu globalizacije i neujednačenom regionalnom rastu i razvoju.

U procesu formiranja biznis inkubatora važnu ulogu ima i država, jer bez njene podrške, u vidu zakona koji stimulišu razvoj inkubatora, poreskih olakšica, kao i podsticajnih sredstava, budućnost poslovnih inkubatora je dosta nesigurna. U tom smislu, organi državne uprave treba da stvore institucionalne okvire koji će omogućiti nesmetano udruživanje, iako je organizovanje MSP svakako pitanje preduzetničke inicijative, odnosno preduzetnici moraju da sami nađu interes za udruživanjem.

U Republici Srbiji unazad, nekoliko godina, kao što je istaknuto, postoje biznis inkubatori, međutim, ne postoji jasno njihova definisana politika. Jedan od načina podizanja efektivnosti poslovanja i efikasnosti razvoja MSP, a time i njihove konkurentnosti i konkurentnosti ukupne privrede, jeste stimulisanje razvoja inkubatora, jer je njihov razvoj, najefikasniji put za:

- podsticanje razvoja i kvaliteta lokalne sredine i
- podizanje i unapređenje ekonomije regiona na viši nivo.

8. ZAKLJUČAK

Centralna tema istraživanja jeste sagledavanje kompleksnog odnosa između fenomena globalizacije svetske privrede i uticaja na privredu Republike Srbije. Na osnovu definisane metodologije, analizom teorije i stanja u praksi, teorijskom analizom u ovoj doktorskoj disertaciji došlo se do sledećih zaključaka:

- Izradom doktorske disertacije realizovani su planirani zadaci, sagledani u predmetu istraživanja i dostignut je cilj istraživanja i predviđeni naučni i društveni doprinos za teoriju i praksu iz oblasti koncepta globalizacije i uticaja na stanje privrede.
- Globalizacija otvara mnoga pitanja i dileme i stvara mnogobrojne rizike i negativne efekte, posebno u slučaju zemalja u razvoju i tranziciji. Globalizacija, kao svetska pojava, tokom prethodnih godina, pokrenula je proces stvaranja novih odnosa između država, ljudi i kompanija.
- Jedno od ključnih pitanja koje globalizacija otvara jeste da li prihvatiti ili odbaciti globalizaciju, odnosno kako iskoristiti mogućnosti koje ona otvara, a istovremeno izbeći rizike koje donosi.
- Veliki porast razmene i raspoloživost novih proizvoda i usluga, kao i velika mobilnosti inostranih investicija i kretanja ljudi, imala su uticaj na promenu moći na tržištu, od proizvođača ka potrošaču, odnosno krajnjem korisniku.
- Privreda je dinamički sistem koji dovodi do stalnih promena najvišeg nivoa stabilnosti. Osim toga, može se govoriti i o nemogućnosti da se unapred utvrdi gde je za neki veliki sistem njegov najveći mogući nivo stabilnosti. Dostignuti nivo privrednog razvoja u savremenim društvenim uslovima, u velikoj meri određuje kvalitet ukupnih društvenih odnosa.

- Privredni razvoj je pun kompleksnih međuzavisnih promena, koje se istovremeno manifestuju u materijalnoj tehnologiji, u vidu veza i udruživanja u kojima ljudi žive i rade, kao i u iskustvima, sposobnostima i navikama pojedinaca i kao takav, ekonomski razvoj ne može se posmatrati izvan konteksta celokupnog društvenog razvoja, s obzirom da je privreda jedan od najvažnijih delova društvenog sistema, te je i ekonomski razvoj neodvojiv od društvenog razvoja.
- Sagledavanje rasta i funkcionisanje jedne nacionalne privrede u savremenom globalnom okruženju najpre zavisi od veza i odnosa koje ona uspostavlja sa ostatkom sveta. Rast stanovništva kao ograničavajući faktor rasta životnog standarda postao je uslov rasta, te tako viši nivo dohotka po stanovniku imaju one zemlje u kojima je pad stanovništva bio manje izražen.
- Teorijskom analizom potvrđena su istraživanja da je razmatranje aktuelnog fenomena globalizacije i pratećih globalnih kretanja, od suštinskog značaja za uspešnu izgradnju savremenih društava i njihovih institucija.
- Imajući u vidu različita pojmovna određenja i bitna obeležja savremene globalizacije, globalizacija kao objektivni i protivrečni proces velikih i ubrzanih svetskih promena, vodi publikovanju postojećeg u novi svetski sistem reprodukcije, odnosno ka stvaranju svetskog društva.
- S obzirom da je globalizacija nametnula liberalizaciju tržišta, u svim zemljama koje žele da budu deo svetskih tokova, kako tržišta kapitala, tako i dobara i usluga, proces globalizacije predstavlja dominantnu karakteristiku savremenih privreda.
- Uticaj ljudskih resursa na privredni rast i razvoj, u savremenim uslovima, postaje od presudnog značaja, dok tehnološki razvoj koji se ostvaruje primenom inovacija, postaje činilac koji snažno utiče na industrijsku snagu zemlje.

- Postepeno prihvatanje savremenih trendova u odvijanju finansijskih transakcija, dovodi do napretka tržišta kapitala i otvaranja za strane investitore.
- S obzirom na značaj razmatranja pitanja problema rasta i razvoja, analiza nije samo ukazala na postojeća ekonomska kretanja, već je bila usmerena i na pokušaj odgonetavanja načina na koji će aktualni integracijski i budući ekonomski tokovi uticati na odrednice rasta, sa posebnim osvrtom na Republiku Srbiju, kao zemlju u tranziciji.
- Globalizacijom je Republika Srbija nesumnjivo, postala deo sveta, jača se konkurencija, podiže se i nivo uvoza i izvoza. Značaj za privredni rast svih zemalja, a posebno zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji, a time i Republike Srbije, imaju strana ulaganja, koja su značajna u strukturnim promenama proizvodnje i izvoza.
- Slabljenje spoljnotrgovinskih rezultata Republike Srbije, a prvenstveno izvoza, javlja se zbog nedovoljne konkurentnosti domaćih proizvođača na inostranom tržištu, što znači da domaća preduzeća nemaju sposobnost da na inostranom tržištu budu uspešnija, od drugih preduzeća, iz iste oblasti poslovanja. Izvozni potencijal privrede Republike Srbije karakteriše niska konkurentnost, sa visokim stepenom diverzifikacije, ali i malim efektom ekonomije obima.
- Procesu rasta i razvoju doprinela je činjenica, da je Republika Srbija dugo godina bila izolovana, u odnosu na svetsko tržište, kao i činjenica da je sa dolaskom nove ekonomske vlasti, kreiranje odgovarajućeg ambijenta za rast i razvoj preduzeća u Republici Srbiji, teklo sporo, pri čemu taj proces i dalje teče nedovoljno brzo, a samim tim ni privredni rast ne može biti na zadovoljavajućem nivou.
- Problematika privrednog rasta i razvoja predstavlja samu suštinu ekonomske teorije i prakse, kao i suštinu celokupnog rada. Teorijskom analizom potvrđena su istraživanja da postepeno prihvatanje savremenih

trendova u odvijanju finansijskih transakcija, dovodi do napretka tržišta kapitala i otvaranja za strane investitore.

- Današnja privreda ne može bez malih i srednjih preduzeća, s obzirom da je njihova prednost očigledna u odnosu na velika preduzeća, beleže stalni rast, čemu u prilog ide i činjenica da država podstiče preduzetništvo, a njihovu pozitivnu budućnost nameću nova menadžerska znanja, kao i novi proizvodi i usluge.
- Mala i srednja preduzeća predstavljaju okosnicu razvoja ekonomija razvijenih zemalja sveta, daju najveći doprinos zaposlenosti i ekonomskom rastu i razvoju, imaju važnu ulogu u procesu tranzicije zemalja u razvoju, a posebno su značajna, jer predstavljaju prostor za primenu novih ideja, brzo se prilagođavajući zahtevima okruženja, prvenstveno tržišta.
- Poslednjih decenija u razvijenim zemljama, biznis inkubator se afirmiše kao novi model razvoja MSP. U zemljama u tranziciji, u poslednjoj deceniji prošlog veka, inkubatori su se ispoljili kao sredstvo podrške razvoja i rasta MSP ravnomernog regionalnog razvoja i uključivanja njihovih privreda u evropske integracione procese.
- Biznis inkubatori su jedan od raširenih instrumenata za podsticanje zapošljavanja, a kao takvi, predstavljaju instrumente lokalnog ekonomskog razvoja za podršku novoosnovanim malim preduzećima u prvim godinama njihovog rasta, kada su ona najranjivija.
- Preduzeća koja postanu stanovnici inkubatora, smanjuju svoja početna ulaganja i na taj način lakše i brže mogu da ostvaruju svoj profit. Nakon određenog perioda, preduzeća se osposobljavaju za samostalni nastup i opstanak na tržištu, nudeći svoje usluge privredi i javnom sektoru.
- Rezultati dobijeni izradom disertacije potvrdili su da osnovnu karakteristiku savremenog društvenog i ekonomskog života zemalja, čini stanje

međuzavisnosti, te na taj način, globalizacija predstavlja međuzavisnost i globalnu povezanost, na širokom prostoru.

- Zaposlenost, kao jedan od značajnih činilaca privrednog rasta i razvoja, nametnulo je razlaganje problema rasta i razvoja i kroz problem nezaposlenosti.
- Istraživanje koje je rezultiralo teorijskom i komparativnom analizom potvrdilo je osnovnu hipotezu, odnosno da je uticaj procesa globalizacije na nacionalnu ekonomiju, preduslov je za ostvarivanje privrednog rasta i razvoja Republike Srbije.

9. LITERATURA

1. Acin, Đ., Bodiroža, M. (2000). *Međunarodna ekonomija*, Univerzitet u Srpskom Sarajevu, Ekonomski fakultet Brčko.
2. Arandjelović, Z. (2004). *Nacionalna ekonomija*. Ekonomski fakultet. Niš.
3. Babić, B. (1999). Ekonomska osnova novog svetskog varvarstva, *Smisao*, 7, 151.
4. Babić, M. (1996). *Međunarodna ekonomija*, Mate, Zagreb.
5. Bajec, J., Joksimović, L.J. (2002). *Savremeni privredni sistemi*, Ekonomski fakultet, Beograd.
6. Balšić, S. (2016). Konkurentnost privrede Republike Srbije. *Ekonomski signali: poslovni magazin*, 11(1), 81-94.
7. Beck, U. (1996). World Risk Society as Cosmopolitan Society, *Theory, Culture and Society*, 13(4), 1-32.
8. Beker, E. (2005). Economic aspects of globalization. *Privredna izgradnja*, 48(3-4), 135-153.
9. Bešić, C., Đorđević, D. (2008), Razvoj korporativnog preduzetništva kao preduslova za unapređivanje konkurentnosti preduzeća, *Tranzicija*, 10, 21-22
10. Bjelić, B., Radić, J., Trivić, N. (1996). Strategija ekstenzivnog rasta i efikasnost. *Privredna izgradnja*, 39(3-4), 91.
11. Bošković, G., et al. (2016), Inovativnost kao determinanta konkurentnosti i razvoja malih i srednjih preduzeća u Republici Srbiji, *Teme*, 40(1), 171.
12. Bošnjak, M., (2005), Konkurentnost i razvoj kao poluge evropske perspektive Srbije, *Ekonomski anali*, 166.
13. Božilović, S., Miletić, V. (2014), Strategije održivog poslovnog rasta preduzeća u uslovima krize, *Ekonomika*, 60(3), 47-55.
14. Brašić, J. (2016). Institucionalne barijere za ulazak na tržište Republike Srbije i potencijalna konkurencija. *Pravni Zapisi*, 7(1).
15. Brdar, M., (2002). Globalizacija i desuverenizacija – problem regionalizacije Srbije u aktuelnom geopolitičkom kontekstu, *Sociološki pregled*, 1-2, 57-80.

16. Camagni, R. (2009). Territorial capital and regional development. In: Capello, R. Nijkamp, (eds) *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, UK: Edward Elgar Cheltenham.
17. Cornet, M., Saunders, A. (1999). *Fundamentals of Financial Institutions Management*, Irwin/McGrawHill, Singapore.
18. Cvetanović, D. et al. (2018). Globalna konkurentnost Srbije u pogledu inovativnih performansi, *Ekonomika*, 64 (1), 25-35.
19. Cvijenović, D., et al. (2008). Tranzicija u Srbiji: efekti i ograničenja, *Tranzicija*, 10(21-22), 98.
20. Čeranić, S. (2012), *Upravljanje malim i srednjim preduzećima*, Fakultet za poslovni menadžment, Bar.
21. Ćuzović, Sokolov-Mladenović, S. (2014). *Globalizacija i digitalna ekonomija*. Sinteza 2014 - Impact of the Internet on Business Activities in Serbia and Worldwide, 143-147.
22. Dajić, M. (2017). Uloga i značaj inovacija u razvoju privrede Srbije. *Ekonomski signali: poslovni magazin*, 12(1), 55-64.
23. Dicken, P. (2003). *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, SAGE Publication, London.
24. Dicken, P. (2004). *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, SAGE Publication, London.
25. Doupnik, T., Perera, H. (2007). *International Accounting*. New York, NY: McGrawHill.
26. Drucker, P. (1995), *Menadžment za budućnost*, Grmeč-Privredni pregled, Beograd.
27. Drucker, P. (1995). *Postkapitalističko društvo*, Grmeč-Privredni pregled, Beograd.
28. Dugalić, V. (1998). Izlazak iz krize uz pomoć stranih direktnih investicija, *Finansije*, 9-10, 676.
29. Dulović, L. (2016). Global processes and their effect on economy and security. *Vojno delo*, 68(5), 288-305.

30. Đorđević, A. (2015). Transnacionalne kompanije i efekti njihovog poslovanja na Privredu Srbije. *Bankarstvo Magazine*, (1).
31. Đorđević, M. (2012). Strategije posredne internacionalizacije preduzeća, *Marketing*, 43(1), 33-40.
32. Đorđević, M., Lojanica, N. (2015). Institucionalne promene kao determinante privrednog razvoja Srbije. U: *Kontraverze o statistički značajnoj povezanosti inflacije i ekonomskog rasta: primer Republike Srbije*. Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevu. Kragujevac, 149-162.
33. Đukić, P. (2006). Politika rasta u kontekstu podsticanja ekonomskog razvoja Srbije. *Ekonomski vidici*, 11(3), 439.
34. Đukić, P. (2010). Globalna i nacionalna ekonomska kriza-izazov za reforme i održivi rast ekonomije. *Škola biznisa*, 1.
35. Đuričin et al. (2013). Analiza i ocean konkurentnosti privrede Srbije. Institut ekonomskih nauka. Beograd.
36. Đuričin, D. (2006), *Tranzicija, stabilizacija i održivi razvoj: Perspektiva Srbije*. Uvodni referat, Miločerski ekonomski forum.
37. Đuričin, D., Vuksanović, I. (2014). U potrazi za novim modelom razvoja i platformom za vođenje ekonomskih politika u Srbiji - uloga industrijske politike. *Ekonomika preduzeća*, 62 (5-6), 229.
38. Đurić, D., Ristić, J., Đurić, D. (2016). Foreign Direct Investments in the Role of Strengthening the Export Competitiveness of the Serbian Economy. *Economics of Agriculture*, 63(2), 531-546.
39. Đurić, Z. (2001), *Prilagođavanje promenama - uslov uspešnosti preduzeća*, Institut ekonomskih nauka, Beograd.
40. Economic Research Center (2000). Agricultural Resources and Enviromental Indicators, Department of agriculture, Washington DC.
41. Erić, D., et al. (2012), *Finansiranje malih i srednjih preduzeća u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka, Privredna komora Srbije, Beograd.

42. Gluščević, M. (1965). Ekonomski razvoj i transformacije nerazvijenih društava. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, (10), 22-33.
43. Gračanac, A. (2005). *Globalno bankarstvo*, Fakultet za uslužni biznis, Novi Sad.
44. Grandov, Z. (2009). *Međunarodna ekonomija i globalizacija*, Beogradsko trgovačko društvo, Beograd.
45. Grubor, A. (2008). *Marketing istraživanja – integralni deo međunarodnog marketing programa*, Ekonomski fakultet Subotica, Subotica.
46. Held, D., McGrew, T. (eds) (1999). *Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press.
47. Hesselbein, F., Goldsmith, M. (2009). *The organization of future – visions, strategies and insights on Managing in New Era*, Josey Boss, San Francisco.
48. Hirst, P., Thompson, G. (1999). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Polity Press, Cambridge.
49. Ikić, S., Gudžević, F. (2012), Perspektive za razvoj malih i srednjih preduzeća, *Socioeconomica - The Scientific Journal for Theory and Practice of Socioeconomic Development*, 1(2), 362.
50. Ilić, M. (2006) Poslovni inkubatori i klasteri kao model razvoja malih i srednjih preduzeća u industriji, *Industrija*, 34(4), 68-72.
51. Istraživanje: Preduzetnička kultura kod mladih, preuzeto sa:
<https://libek.org.rs/uploads/files/1430826083.O7D72SKzVROwm9KG.pdf>
52. Izveštaj Ministarstva privrede Republike Srbije o malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima za 2015. godinu, preuzeto sa:
<http://www.privreda.gov.rs/izvestaj-o-malim-i-srednjim-preduzecima-i-preduzetnistvu-za-2015-godinu/>
53. Jakšić M. (1997). *Globalizacija i makroekonomska politika*, u: Jakšić M. red., *Ekonomska politika stabilizacije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997.
54. Jakšić, M. et al. (2015), *Ekonomsko-socijalni aspekti priključivanja Srbije Evropskoj uniji*, Ekonomski fakultet, Kragujevac.

55. Janković, M. (2010). Finansijska tržišta i pravna odgovornost. *Pravo i privreda*, 47(4-6), 266.
56. Jones, R. C. (2007). Global accounting and auditing. In D. R. Carmichael, O. R. Whittington & L. Graham (eds), *Accountant's Handbook Volume One: Financial Accounting and General Topics*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
57. Jovanović, G., Božilović, S., (2017), Uticaj menadžmenta ljudskih resursa na motivaciju i zadovoljstvo poslom, *Ekonomika*, 63(1), 97.
58. Jović, Z. (2008). *Menadžment finansijskih institucija*, Univerzitet Singidunum, Beograd.
59. Jovović, D. (2007). *Ekonomске dimenzije globalizacije*. Kosovska Mitrovica.
60. Jovović, D. (2015). *Uticaj globalizacije na promenu interpretacije regionalnog rasta i razvoja*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini, 45(4).
61. Kersan-Škabić, I., Mihovilović, G. (2006). Komparativna analiza zaduženosti Hrvatske i zemalja Srednje i Istočne Europe. *Economic research-Ekonomска istraživanja*, 19(1), 78.
62. Klaus, S., Xavier S., (2011) *Global Competitiveness report 2010- 2011*, World Economic Forum.
63. Konkurentnost privrede Srbije (2003). Jefferson institute. Beograd.
64. Kornai, J. (1992). *The Socialist Systems, the Political Economy of Communism*, Clarendon Press, Oxford, 160-202.
65. Kose, M. A., Prasad, E., Rogoff, K., Wei, S. J. (2009). Finansijska globalizacija: Ponovna procena. *Panoeconomicus*, 2, 143-197.
66. Koter, Dž. (1988). *Vođenje promene*, Želind, Beograd.
67. Krugman, P. (1990). *The Age of Diminished Expectations*. Cambridge: MIT Press.
68. Kulić, M., Carić, M. (2017). *Finansijski menadžment*, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad.
69. Kuper, K. (2007). *Raspad nacija – Poredak i kaos u 21. veku*, Filip Višnjić, Klub plus, Beograd.

70. Kvirgić, G., Nikolić, A. (2015). *Teorija i planiranje privrednog razvoja*, Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo.
71. Landensmann, M. (2000). Structural change in the transition economies since 1989, paper presented at the UN/ECE conference From Plan to Market: The Transition Process after ten Years (Geneva), 11-12, 27.
72. Lojić, R., Đurić, N. (2011), Upravljanje organizacionim promenama, *Vojno delo*, 63, 307.
73. Lučić, M. (2016). Internationalization of small and medium-sized enterprises. *Ekonomija: teorija i praksa*, 9(2), 68-83.
74. Marković, D. (2004). Globalizacija i menadžment, *Ekonomске teme*, 1-2.
75. Marković, D. (2006). Prilog sociološkom promišljanju globalne ekonomije, *Ekonomске teme*, 1-2, 539.
76. Marković, Ž. (2010). *Globalistika i kriza globalne ekonomije*, Grafiprof, Beograd.
77. MAT- makroekonomske analize i trendovi, 2011, br. 195, Beograd, Ekonomski institut.
78. Mekinjić, Lj. (2009), Upravljanje organizacionim promenama u uslovima internacionalizacije poslova, *Poslovna politika*, 3-4.
79. Menciger, J. (2002). *Protivurečnosti globalizacije*, SBM, Beograd.
80. Micić, R., Jovović, M. (2009), Strategija preduzeća i organizaciona struktura, *Ekonomski pogledi*, 2, 59.
81. Miletić, D. (2005). *Pojedinac i država*, Institut društvenih nauka, Beograd.
82. Milićević, Z., Milićević, V., Arsić, L. (2015). Tehnološki razvoj i znanje kao izvori povećanja konkurentne prednosti u Srbiji. *Ekonomski signali: poslovni magazin*, 10(2), 21.
83. Milisavljević, M. (1984). *Planiranje preduzeća*, Ekonomska enciklopedija. Tom 2. Savremena administracija. Beograd.
84. Milisavljević, M., Todorović, J. (1991). *Strategijsko upravljanje*. Univerzitet u Beogradu –Ekonomski fakultet. Beograd.

85. Milošević, D., Vujičić, S. (2016), *Menadžment malih i srednjih preduzeća*, Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.
86. Mirović, A., Matić, P. (2007). *Izazovi i paradoksi globalizacije*, Institut za političke studije, Beograd.
87. Mitrović, B. (2010). Perspektive zakasnele ekonomske tranzicije u Srbiji. *Economic Themes*, 48 (4).
88. Mitrović, Lj. (2003). Izazovi globalizacije i sociologija, *Ekonomске teme*, 2, 85 – 92.
89. Moran, T., Graham, E., Blomstro M. (2005). *Does Foreign Direct Investment Promote Development*, Institute for International Economics, Washington.
90. Munitlak Ivanović, O., Mitić, P., Popović, S. (2015). Globalizacija i tehničko-tehnološke promene: savremenije društvo i/ili globalna ekološka propast. *Poslovna ekonomija: časopis za poslovnu ekonomiju, preduzetništvo i finansije*, 9(1), 263-276.
91. Nacionalna strategija održivog razvoja („Sl. glasnik RS“, br. 57/2008)
92. Nešić, S., (2008), *Konkurentnost privrede Srbije*, Srpski ekonomski forum, Beograd.
93. Nikolić, A., Kovačević, M. (2012). Uloga preduzetništva u razvoju konkurentnosti privrede Srbije. *Učenje za poduzetništvo*, 2(2), 313-320.
94. Nikolić, I. (2010). Privatizacija u Srbiji-od euforije do razočarenja, *Industrija*, 38, 93.
95. Njegovan, Z., Filipović, M., Pejanović, R. (2009). *Privredni sistem – politika i razvoj*, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad.
96. Ožegović, L., Pavlović, N. (2012), *Menadžment malih i srednjih preduzeća nosilac razvoja privrede*, *Škola biznisa*, 1, 80-83.
97. Obadić, A. (2017). Nezaposlenost mladih i usklađenost obrazovnog sustava s potrebama tržišta rada. *Ekonomska misao i praksa*, (1), 129-150.
98. Paraušić, V. (2007). Institucionalne i infrastrukturne prepreke konkurentnosti Republike Srbije. *Međunarodni problemi*, 59(4), 597-626.

99. Paunović, T., Đoković, J., Munćan, M., Upravljanje poslovnim funkcijama malih i srednjih preduzeća u agrobiznisu, preuzeto sa:

http://www.agrosym.rs.ba/agrosym/agrosym_2010/PDF/Agroekonomija/Paunovic_i_sar.pdf

100. Pavlović, M., Stamenković, M., (2011). Financial and Managerial Knowledge-Serbian Management Situation, The second international scientific conference - University education in transition - transition in university education - modern and universal, Belgrade, December 2011.

101. Pečujlić, M. (2002). *Globalizacija – dva lica sveta*. Gutengergova galaksija, Beograd.

102. Peinado, M. (1999). *El capitalismo global*, Icaria – Antrazyt, Barcelona.

103. Petrović, P. (1999). Međunarodni finansijski sistemi – globalizacija odnosa i tokova, *Finansije*, 7-8, 412.

104. Petrović, P. (2010). Uticaj ljudskih resursa na privredni rast i razvoj Srbije. *Ekonomski horizonti*, 12 (1), 104-118.

105. Petrović, P., Živković, A. (2014). Uloga transnacionalnih kompanija u procesu integracije. *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, 50(31), 135-147.

106. Piketi, T. (2015). *Kapital u 21. veku*, Akademska knjiga, Novi Sad.

107. Pokrajac, S. (2001). *Menadžment promena i promene menadžmenta*, Topy, Beograd.

108. Pokrajac, S., Dondur N. (2009). *Uvod u ekonomiju*. Proleter AD, Bečej.

109. Popov, Đ. (2011). *Procesi u svetskoj privredi i Srbiji*, Pravni fakultet, Novi Sad.

110. Popović, G., Kurteš, S. (2010), Uloga države u jačanju konkurentnosti malih i srednjih preduzeća na globalnom tržišti, *Ekonomski vidici*, 15(4).

111. Poslovni inkubator, preuzeto sa:

http://www.proz.com/kudoz/english_to_serbian/business_commerce_general/3519767-business_incubator.html

112. Poslovni inkubatori kao model podrške sektoru MSPP, preuzeto sa:

<http://www.cqm.rs/2009/pdf/36/21.pdf>

113. Postkrizni model privrednog rasta i razvoja Srbije 2011-2020, (2010). Ekonomski institut u Beogradu. Fond za razvoj ekonomske nauke Ekonomskog fakulteta u Beogradu. Beograd.
114. Predić, B. (2003), Uloga biznis plana u razvoju malih i srednjih preduzeća, *Ekonomika preduzeća*, 51(2), 80-83.
115. Program za razvoj poslovnih inkubatora i klastera u Republici Srbiji 2007-2010 (2006), Republika Srbija, Ministarstvo privrede.
116. Prvulović, V. (2001). *Ekonomska diplomatija*, Grmeč, Pivredni pregled, Beograd.
117. Pupavac, D. (2016). Održivi razvoj–novo lice ekonomije. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 24(2-3), 103.
118. Radonjić, O. (2004). Globalizacija na Balkanu: zona slobodne trgovine i perspektive privlačenja krupnih institucionalnih investitora na domaće tržište kapitala. *Sociologija*, 46(2), 167-182.
119. Rajkov, M., Zečević, M. (1990), *Upravljanje preduzećem*, Institut za unapređenje robnog prometa, Beograd.
120. Rakić, M. (2014). Desuverenizacija nacionalne države, ekonomije i bezbednosti u uslovima globalizacije. *Megatrend review*, 405.
121. Regionalni razvoj Srbije 2009, Republički zavod za razvoj, Beograd, preuzeto sa: <http://www.razvoj.gov.rs>
122. Ristić, K. (2014). *Ekonomija održivog razvoja*. Etnostil, Beograd.
123. Ristić, N., et al. (2016), Inovacije kao pokretački faktor razvoja privrede. *Ekonomija: teorija i praksa*, 9(1), 19-34.
124. Ristić, Ž. et al. (2012). *Finansijska tržišta i berzanski menadžment*, EtnoStil, Beograd.
125. Robinson, V. (2012). *Podsticanje poliarhije*, Albatros Plus, Jugoistok XXI, Beograd.
126. Rosić, I. (2003). *Nacionalna makroekonomija – rast, struktura i funkcionisanje*, Ekonomski fakultet u Kragujevcu, Fakultet za turistički i hotelski menadžment – Beograd.

127. Rosić, L. i Veselinović P. (2006). *Osnovi ekonomije*, Univerzitet Singidunum, Beograd.
128. Savić, M., Pavlović, N. (2014), Strategija nastupa preduzeća na međunarodnom tržištu, *Ekonomski signali: poslovni magazin*, 9(1), 131-156.
129. Scheedy, E. (2001). Start and run a profitable home: Based business. International Self- Counsel Press Ltd.
130. Sol, R. Dž. (2011). *Propast globalizma i preoblikovanje sveta*, Arhipelag, Beograd.
131. Stanković, F., Vukmirović, N. (1995), *Preduzetništvo - savremene metode i tehnike*, Matica srpska, Novi Sad.
132. Stanojević, D. (2015). Ljudski resursi kao faktor ekonomskog razvoja. *Svarog*, (10), 285.
133. Stefanović, S. (2002). Globalizacija: implikacije na ekonomsku teoriju i tranziciju privrede Srbije. *Teme - Časopis za Društvene Nauke*, (04), 545-558.
134. Stefanović, Ž. (2004), *Menadžment*, Ekonomski fakultet, Kragujevac.
135. Stiglic, Dž. (2013). *Slobodan pad – Amerika, slobodna tržišta i slom svetske privrede*, Akademska knjiga, Novi Sad.
136. Stojanović, R., Harmat, P. (2015). Influence of globalization on the modern organizational design. *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, (34), 95-109.
137. Stojanović, S. (2016). Globalization between the end and the return of history. *Vojno delo*, 68(3), 7-28.
138. Stojanović, S., Mandić, G. (2016). Bezbednost sveta između kraja i povratka istorije. *Međunarodni Problemi*, 68.
139. Stošić, I., et. al. (2015), Predlog mera javnih politika u oblasti sprovođenja strukturnih promena u Srbiji, *Economic analysis*, 60.
140. Stošković, M., et al. (2012), Poslovna infrastruktura kao faktor razvoja i konkurentnosti malih i srednjih preduzeća, *Ekonomski vidici*, 17(2), 283.
141. Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016 – 2020, Istraživanje za inovacije, (2016), preuzeto sa: www.mpn.gov.rs

142. Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine – istraživanja za inovacije („Sl. Glasnik RS“, br. 25/2016)
143. Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015.godine do 2020.godine (Službeni Glasnik RS, br.55/05, 71/05-ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12- US, 72/12, 7/14 – US i 44/14)
144. Subotić, D. (2008). *Sociologija*, Fabus, Sremska Kamenica.
145. Tadić, T. (2006). *Debata o globalizaciji: Globalisti*, Panoekonomikus, Novi Sad.
146. Tanasković, S., Ristić, B. (2017). Konkurentna pozicija Srbije u 2017. godini prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma. Fondacija za razvoj ekonomske nauke.
147. Tekić, Ž. et al. (2012), O inovativnosti Srbije i regiona, Inovacije i preduzetništvo: alati za uspeh a tržištu EU, preuzeto sa: www.fefa.edu.rs
148. Terzić, D. (2014). The relevance of globalization and foreign direct investment for Serbia. *Poslovna ekonomija*, 8(1), 349-368.
149. Turban, E., McLean, E., Wetherbe, J. (2003). Informaciona tehnologija za menadžment, (Transformisanje poslovanja u digitalnu ekonomiju), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
150. UNCTAD (2000). World Investment Report.
151. UNCTAD (2001). World Investment Report.
152. UNCTAD (2002). World Investment Report.
153. UNCTAD (2004). Development and Globalization: Facts and Figures.
154. UNCTAD (2013), World Investment Report.
155. Unković, M. (2009). *Međunarodna ekonomija*. Beograd.
156. Vapa-Tankosić, J., Lekić, S. (2018), Uticaj procesa strategijskog planiranja na zadovoljstvo poslom u javnim preduzećima. *Ekonomija: teorija i praksa*, 11(1), 3-5.
157. Veličković, D. (2005). *Teorija privrednog razvoja*. Ekonomski fakultet Priština.

158. Veselinović, P., Despotović, D. (2008). Neophodnost definisanja nove konkurentske strategije nacionalne ekonomije. *Ekonomске teme*, 56(2), 51-62.
159. Villa, K. D. (1999). Ekonomski rast i održivi razvitak. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 9(73), 323.
160. Vukoja, O. (2008). Odrednice ekonomskog rasta zemalja Srednje i Istočne Europe. *Ekonomski pregled*, 59 (9-10), 550-556.
161. World Federation of Exchanges (2014). Annual Query Tool. Preuzeto sa: www.world-exchanges.org/statistics/annual-query-tool.
162. World Investment Report, UNCTAD, New York, 1999.
163. Zjalić, L. (2007). Inovativnost-nezaobilazan činilac razvoja. *Međunarodni problemi*, 59(1), 155-182.
164. Zlatanović, D. (2016), Kombinovanje metodologija identifikovanja i testiranja strategijskih pretpostavki i organizacione kibernetike u upravljanju problemskim situacijama u preduzećima, *Ekonomski horizonti*, 18(1), 15.
165. Zver, B. (1989), Poduzeće kao poslovni sistem, *Journal of Information and Organizational Sciences*, 13, 246-256.